

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

Godina XXXIV. - travanj/svibanj/lipanj 2023.

BROJ **295**

Dr. Ante Starčević 1823. - 1896. - 2023.

PREDSJEDNIK S DVA KARAKTERA

Ono što predsjednik Republike Hrvatske misli, to njegovi izaslanici glasno govore. Drugoga dana ljeta, 22. lipnja, dana koji bez razloga nazivaju „Danom antifašističke borbe“, u šumi Brezovici kraj Siska predsjednikova je izaslanica Kristina Ikić Baniček prešla u novu ofenzivu i u ime predsjednika Milanovića izgovorila, otprilike, da „država koja slavi Dan antifašističke borbe ne može (i ne smije) biti pokrovitelj komemoracije za žrtve Bleiburga i Križnog puta, jer su svi oni bili najgori kvislinški šljam... te su time i zaslužili da se nad njima izvrše zločini koje su i doživjeli“.

Možda je moguće izdržati ljetnu vrućinu, ali – kako izdržati da ljudi koji tako misle i govore hoće biti nazočni i na proslavi „Oluje“ koja se slavi kao *hrvatska*, a ne jugoslavenska pobjeda; ili na obilježavanju 23. kolovoza, dana kad među ostalim totalitarizmima osuđujemo i onaj jugoslavenski komunistički? Jer, i na te dvije proslave mogao bi predsjednik Republike doći osobno, budući da on ne oskudijeva karakterima; on nastupa i pred *desnima* i pred *lijevima*, jer ima najmanje dva karaktera! Nažalost oba su loša, ideološki suprotstavljena, pa se čovjek ne može načuditi kako mu polazi za rukom obmanuti tako veliki broj onih *desnih* koji za sebe misle da politički i nisu baš tako naivni.

Imati svijest o vlastitoj vrijednosti izuzetno je važan preduvjet za održanje mentalne stabilnosti, nadasve za održanje dostojanstva i samopoštovanja svakog čovjeka, a naročito bi to trebao biti za one koji obavljaju javne ili državne dužnosti, pa bi samim tim trebali biti ogledalo onih koje predstavljaju u zemlji i u svijetu! Nažalost, mi takvih predstavnika imamo u sasvim malom broju, pa se često crvenimo zbog karaktera i istupa onih kroz koje se gleda sve nas.

Opisani događaj u šumi Brezovici, od kojeg se pokrovitelji (Hrvatski sabor i Ured predsjednika države) – koliko mi je poznato – nisu ogradili, pokazao nam je još nešto: da oni koji su do sada razmjerno tiho proslavljali izmišljene događaje više nisu zadovoljni time da im je u ovakvoj državi dopušteno baš sve (pa i vrijeđanje zdravoga hrvatskog razuma), nego vrlo otvoreno najavljuju svoj protunapad („kontraofenzivu“), ne ustežući se ni otvorenih prijetnji da oni (tzv. „antifašisti“) imaju još nedovršena posla. I zato ovom događaju treba pridati primjerenu pozornost, jer je posrijedi rječita, bitna poruka svima nama koji se čudimo smjeru kojim brodi hrvatski brod.

Do novih predsjedničkih izbora još je daleko i ne će Zoranu Milanoviću biti lako prikrivati komu ideološki i politički zapravo pripada; nevolja je, međutim, da nas potkapanje države i obezvrjeđivanje njezinih institucija već sada skupo stoji, a može nas stajati i još više. Ono se u svojoj srži manifestira kao žal za izgubljenom Jugoslavijom, za koju se sadašnji hrvatski predsjednik kao mladi „aktivist“ svesrdno zalagao i u takvom okruženju odrastao. Za njega kao predsjednika vlade, Hrvatska je bila „slučajna država“, a svojim izrugivanjem hrvatskim tradicijama, vrijednostima i institucijama on i kao (slučajni!) predsjednik Republike – uspješno zamazujući oči i mnogim hrvatskim rodoljubima – pokazuje koliko malo mu je stalo do Hrvatske, i kako bi mirno primio da te „slučajne države“ jednostavno nestane.

No, ma koliko se ORJUNA u ovome ili u onom obliku trudila okaljati sve hrvatsko i potkopati našu samosvijest, nacionalni ponos i optimizam optužbama o tzv. fašizaciji društva, duboko sam uvjeren da ćemo se odhrvati svim takvim nasrtajima i pronaći način da spasimo i održimo svoje hrvatske i kršćanske vrijednosti, stoljećima branjene mukom i krvlju: bez sloge o tim temeljima našeg opstanka ne će biti budućnosti malobrojnoga, ali nipošto maloga hrvatskog naroda!

**mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

politički **ZATVORENIK**

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica
Anđelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel. (privremeno): 099/ 670 4175
e-mail: hdpz.podružnica.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
GRAFOMARK d.o.o., Zagreb

Pretplata za Hrvatsku i zemlje Europske unije: 40,00 €
Pretplata za prekomorske zemlje: 66,00 €

IBAN: HR05 2503 0071 1000 09131 7
Nova hrvatska banka d. d., članica HPB grupe
Varšavska 9, 10000 Zagreb
(za devizne uplate vrijedi isti IBAN)

BIC: VBCRHR22
Nova hrvatska banka d. d., članica HPB grupe
Varšavska 9, 10000 Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilogima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 530,00 €
predposljednja stranica u boji: 460,00 €
unutarnja crno-bijela stranica: 330,00 €
1/2 crno bijelo: 159,00 €
1/4 crno bijelo: 93,00 €

Slika na naslovnoj stranici:
Vanja Radauš: Poprsje Ante Starčevića

ČUVAJTE MI JUGOSLAVIJU!

Više od trideset godina nas razni sljedbenici Josipa Broza uvjeravaju da su bili tzv. hrvatski partizani, da su se borili za dostojanstvo i slobodu Hrvatske, da su oni Hrvatskoj vratili Istru, Zadar, Rijeku i otoke koji su 1920., 1924. ili 1941. ušli u sastav Kraljevine Italije, da bez njih današnje Hrvatske ne bi bilo, da su nas oni učinili pobjednicima u Drugome svjetskom ratu i slične budalaštine.

Mi im, pak – misleći da smo vrlo pametni i vrlo rodoljubni – odgovaramo da su bili komunisti.

Oni o Hrvatskoj, mi o komunizmu. Umjesto o – Jugoslaviji.

Klasična logička pogriješka koja se događa zbog manjka pameti i nedostatka političkog odgoja, pogriješka koja se opetuje iz dana u dan – ne samo u svjetovnim, nego i u crkvenim krugovima koji time možda i svjesno, a najčešće podsvjesno bježe od onoga dugog i bolnog razdoblja katoličkog jugoslavenstva o kojem tako nerado govorimo, jer nam je najlakše uljuljkivati se u jednostavnim i shematiziranim pogledima na povijest – premda znademo da su u redovima tzv. antifašista utočište našli ne samo prisilno unovačeni, nego i brojni nekomunisti i antikomunisti koji su shvaćali da je Komunistička partija Jugoslavije od 1941. bila jedan od ključnih instrumenata obnove Jugoslavije, i premda znademo da su oni za nožem posezali ne samo onda kad bi se spomenula demokracija, nego još više onda kad bi se spomenula Hrvatska.

Zato mogu biti sretni kad im se kao protivnici nude oni koji podsjećaju na njihov komunizam – ideologiju koja više ne privlači nikoga, osim zapadnih šezdesetosmaških krugova kojima su bivši komunisti najjači oslonac i najpouzdaniji saveznici.

Mogu biti sretni kad ih se šteti time što ih se ne podsjeća na njihovo jugoslavenstvo, kad se ne podsjeća na to da su svojom pobjedom hrvatske teritorijalne, političke, gospodarske, kulturne i sve druge interese podredili Jugoslaviji.

Mogu biti sretni kad se trguje ispraznicama o takozvanom hrvatstvu takozvanoga Desetoga partizanskoga korpusa te se prešuti da je i taj korpus bio sastavni dio oružane formacije koja se je i formalno nazivala onim što je stvarno bila – Jugoslavenska armija.

Jer, nisu Hrvatsku u proljeće 1945. okupirali nikakvi hrvatski komunisti, nikakva hrvatska vojska s komunističkim obilježjima odnosno sa stranačkim komunističkim predznakom. Hrvatsku je okupirala Jugoslavija, naše su gradove i sela okupirali pripadnici Jugoslavenske armije. Učinili su to u ime Jugoslavije, ostavljajući na životu sve one koji su bili za Jugoslaviju – uz uvjet da se prethodno nisu istaknuli u progonima komunista – i uklanjajući baš svakoga tko je bio za Hrvatsku, bio on ustaša ili neustaša.

I ništa na tome ne mijenja nacionalni sastav pojedine postrojbe Jugoslavenske armije, bila ona na Sutjesci, na Širokome Brijegu ili u Zagrebu, baš kao što na jugoslavenskom karakteru agresije na Hrvatsku 1991. ništa ne mijenja činjenica da je zapovjednik *Jugoslovenskoga ratnog vazduhoplovstva* bio podrijetlom Hrvat (Zvonko Jurjević), da je jedan od ključnih organizatora genocida nad Hrvatima bio također Hrvat (Frenki Simatović), da je 1991. u JNA ostala većina njezinih oficira hrvatskog podrijetla...

Sve je to nebitno: bitni su ciljevi koje je ta vojska imala i 1941. i 1945. i 1991.; ciljevi uz koje su ti ljudi pristali, a ti ciljevi su isključivali Hrvatsku. U ime Jugoslavije oni su lako od nekomunista postajali komunisti, a od komunista nekomunisti; jugoslavenstvo je njihov zajednički nazivnik. To je ono što treba stalno isticati, ali – nevjerojatno je da na to i danas treba ukazivati tzv. hrvatskim rodoljubima, što k'o babe kukaju i k'o tikve plutaju, a nama – trnu zubi.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

PORCIJA GRAHA I TZV.
REVOLUCIONARI 3

Zvonimir JONJIĆ

GOSPOĐO MINISTARKA,
ZAŠTO ZA HOBOCTI IMA, A ZA
HRVATSKO SLOVO NEMA? 4

Alfred OBRANIĆ

„ZAGREB” PROGANJA HRVATSKE
PJESNIKE SA SVOJIM ULICA 8

Ivo KLARIĆ

JUGOSLAVENSKI
SIMULAKRUM 11

Tihomir NUIĆ

STARČEVIĆ I
STARČEVIĆANSTVO: MISAO
PROŠLOSTI ILI PUTOKAZ ZA
BUDUĆNOST?..... 15

dr. sc. Tomislav JONJIĆ

PROSLAVA 10. TRAVNJA
U OPUZENU 1942. GODINE 25

Darko UTOVAC

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR
1942.: SPOMENICA SKUPINE ZA-
STUPNIKA IZ STUDENOGA 31

dr. sc. Tomislav JONJIĆ

SUĐENJE ZA SABOTAŽE U
ZADRUZI NA SLIVNU 44

Darko UTOVAC

DOBRA STARA POLITIČKI
KOREKTNOST ISTINA 47

dr. sc. Ante DELIĆ

ZAR JE SAMO ŽRTVA KOMUNIZMA, NIJE LI I ŽRTVA JUGOSLAVENSKE OKUPACIJE?

Pokušaj Družbe sestara milosrdnica da u Varaždinu postavi spomen-ploču s. **Liphardi (Josipi) Horvat**, na kojoj bi pisalo da je „u noći 15. svibnja 1945. nasilno odvedena s radnog mjesta iz bolnice u Vrapču i po nalogu komunističke vlasti bačena u jamu Jazovku“, varaždinske su gradske vlasti barem zasad onemogućile, inzistirajući na tome da se iz formulacije ukloni sintagma „komunističke vlasti“. Presudna je u tome, kažu uloga SDP-a, stranke koja je od bivše *kompartije* naslijedila imovinu, dok je kadrove i ideološku baštinu podijelila s mnogima.

I, sad ćemo se svi kolektivno zgražati, jer uočavamo da formalni baštinici

Č. s. *Lipharda (Josipa) Horvat*

kompartije žele amputirati atribut komunistički, svjesni da je on odiozan. No, hoće li itko primijetiti da je naumljeni, izvorni natpis također neprecizan, i da je i on išao na ruku koljačima iz 1945.

i njihovim baštinicima, označavajući ih doduše komunističkima, ali im prešutno omogućavajući da se nazivaju „hrvatskim antifašistima“ ili „hrvatskim komunistima“.

No, s. Liphardu (Josipu) Horvat i desetke tisuća Hrvata nisu u Jazovku i Jazovke bacile vlasti koje su bile samo komunističke, nego su i nju i njih u jame bacile vlasti koje su istodobno bile i jugoslavenske. Ta njihova jugoslavenska dimenzija je nezaobilazna, a ukazivanje na nju je tim potrebnije kad znademo da na obnovu komunizma ne poziva nitko, dok na obnovu jugoslavenstva pozivaju mnogi... (S. C.)

JUGOHRVATSKA LOGIKA: GLADOMOR JE GENOCID, ALI SU SLJEDBENICI GENOCIDA DIČNI „ANTIFAŠISTI“!

Itako će Hrvatski sabor – manje zbog osjećaja povijesne odgovornosti, a više na valu općesvjetskoga proturuskog raspoloženja izazvanog agresijom na Ukrajinu – napokon Gladomor proglasiti genocidom. Bolje ikad nego nikad, bolje išta nego ništa.

A upravo dok Hrvatski sabor to čini, kojekakvi „antifašisti“ i protivnici Hrvatske raznih boja slave tzv. Dan antifašističke borbe, 22. lipnja, tj. dan kad se skupina jugoslavenskih boljševika hrvatskog podrijetla 1941. sklonila u šumu

kako ju nakon njemačkog napada na Sovjetski Savez ne bi zahvatile represalije, i kako bi se mogla staviti na raspolaganje svjetskoj komunističkoj revoluciji.

Bilo je to skoro dva i pol desetljeća nakon što su Lenjin i drugovi potamanili stotine tisuća političkih protivnika kao muhe, i nešto manje od desetljeća otkad je počinjen gladomor nad barem pet-šest milijuna Ukrajinaca. Klanjali su se, dakle, i prisezali naši „antifašisti“ na vječnu, fanatičnu vjernost tim razbojnicima i počiniteljima genocida

puno prije nego što je Adolf Hitler došao na vlast, i puno prije nego što je – poput boljševičkih preteča – počeo trijebiti ljude.

Klanjali su se tim počiniteljima genocida i nakon sporazuma s Hitlerom, i nakon Finske, i nakon Besarabije, i nakon podjele Poljske, klanjali su se sve dok ih generalissimus Staljin nije otrsao s nogavica. No, u današnjoj, osakaćenoj, uško-pljenoj i kukavičkoj Hrvatskoj ih i dalje slavimo, jer – nema tu nikakve tajne – u njima slavimo Jugoslaviju... (L. P.)

PORCIJA GRAHA I TZV. REVOLUCIONARI

Prije je bilo bolje. Malo tko tu rečenicu nije čuo, a mnogi su ju i sami izrekli više puta u ovom ili onom kontekstu. Jer, moderni je hrvatski mentalitet čudna biljka – Hrvati, neovisno o političkoj orijentaciji, redovito idealiziraju prošlost, odbijaju prihvatiti sadašnjost, a nerijetko i sanjare o budućnosti u kojoj će mlađe hrvatske generacije tobože ispraviti pogreške starih.

Prošlost treba analizirati, budućnost treba planirati, ali samo je u sadašnjosti moguće živjeti, pa i polagati temelje za bolju budućnost. No, to shvatiti i prihvatiti, značilo bi izvući glavu iz pijeska, a za to – za realnost i realan pristup problemima – većina Hrvata još uvijek nije spremna. Zato ih se može kupiti darovanom kemijskom olovkom i zdjecom graha (doduše, oni skuplji prodaju se za prosječnu plaću i izmišljeno, parazitsko, radno mjesto).

I nerijetko se dogodi da čovjek u godinama, koji se je nauživao svojih pro-

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

za bolju prošlost (i vlastitu i nacionalnu) odnosno rezervni revolucionar koji sjedi na klupi jer ga boli koljeno – iako bi rado poveo svoju ekipu u pobjedu, samo da je malo mlađi.

Zbog kostobolje i poodmaklih godina, taj se novopečeni idealist okreće mlađim generacijama i pričinjavaju mu se vizije bolje, veće i pravednije Hrvatske. Ali na žalost, povijest i biologija u pravilu ne prave velike skokove. Mlađi Hrvati potomci su onih starih, slijede njihove stope i stječu njihove navike. Zato treba imati realna očekivanja od naraštaja koje dolaze.

Hrvati su politički pasivan narod, rijetko kada podignu glas i još rjeđe pišu povijest kao politički subjekt. Šutnja nekad može biti vrlina, ali ne uvijek. I danas, dok

mozgovi, takozvana elita toga nelijepog sustava može računati na šutnju puka.

Oni malobrojniji, koji bi pokušali nešto misliti, možda i nešto reći, pa i nešto učiniti, prečesto se zadovoljavaju nedovoljnim. Na ljevici su to uvezena LGBT ideologija, ostatci jugoslavenstva i socijalizma koje je pregazila povijest, te potrošeni i u pravilu promašeni pojam antifašizma, koji već čitav životni vijek egzistira kao karikatura koju ozbiljno shvaćaju uglavnom oni koji nisu pri zdravoj pameti. S druge strane, samopozvana se desnica tapša po ramenu djelomičnim oponašanjem stranih konzervativnih i kvazikonzervativnih trendova, nerijetko uz primjesu različitih vjerskih načela tamo gdje im nije mjesto.

Umjesto dimnih zavjesa, tako tipičnih za predizborno vrijeme koje nam predstoji, trebalo bi se uhvatiti u koštac s prvim problemima. Potrebno je budućnost

sječnih plaća i najeo besplatnih porcija graha, razvije nacionalnu i građansku svijest odnosno savjest upravo u onom trenutku kada je izgubio svaku društvenu relevantnost. Tada on postaje borac

partijski i partitokratski sustav Hrvatsku guši korupcijom, klijentelizmom i negativnom selekcijom na svim područjima, dok se političkom korektnošću, propagandom i cenzurom ispiru ionako jalovi

graditi sada, i to korak po korak, prihvaćajući vlastitu odgovornost za stanje u kojemu se nalazimo. Jer, slično onoj davnoj Senekinoj – sudbina vodi one koji su voljni, a za sobom vuče nevoljne.

GOSPOĐO MINISTARKA, ZAŠTO ZA HOBOCTI IMA, A ZA HRVATSKO SLOVO NEMA?

Naravno da svojim skromnim prilozima sudjelujem u stvaranju našega glasila *Politički zatvorenik*, pošto sam tom atribucijom obilježen već više od 60 godina, dok list izlazi već 30 i koju godinu više, konkretno od veljače 1990. kada je tiskan prvi broj.

Kao što vidite, Republika Hrvatska i *Politički zatvorenik* su vršnjaci. Prvih deset godina tiskanje našeg mjesečnika nije bilo ugroženo zbog nedostatka novca, za razliku od sljedećih desetljeća u 21. stoljeću. Paradoksalno – siromaštvo, urušeno gospodarstvo, zemlja u ratu, a izlaženje lista nije upitno – financiraju ga pretplatnici, bivši politički uznici.

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika imalo je tada 12.000 članova od kojih su većina bili i pretplatnici. U prvom desetljeću ovog stoljeća naglo se smanjuje naše članstvo, odlazi s ovoga svijeta najbrojnija skupina bivših političkih zatvorenika osuđenih na vremenske kazne između 1945. i 1950. te nekolicina preživjelih s križnih putova. Nastupilo je vrijeme da pomoć i potporu zatražimo od države o kojoj smo sanjali i za koju smo robijali u jugoslavenskim kaznionicama

Piše:

Alfred OBRANIĆ

– Lepoglavi, Staroj Gradiški, Golome, Zenici, Požegi i drugdje.

Danas gledajući, možemo ocijeniti da je prvih deset godina neovisne Hrvatske za izlaženje našega glasila bilo najpovoljnije, a za našu domovinu bili su to najslavniji dani naše novije povijesti. Isto razdoblje jugoslavenski nacionalisti, samoprolašeni *antifašisti* a de facto komunisti i slična čeljad, nazivaju to razdoblje najmračnijim od postanka slobodne Republike Hrvatske. Zna se i zašto! Nestala je Jugoslavija, a stvorena je neovisna država Hrvatska. Za mnoge od njih neprihvatljivo još i danas.

Živi primjer je notorna **Vesna Teršelič**, voditeljica *Documente - Centra za suočavanje s prošlošću*, koja se prema tvrdnjama njenih znanaca u vrijeme nestanka *Juge*, a postanka Hrvatske u kratkom roku i fizički promijenila. Navodno je bila ljepuška žena, da bi u vrijeme spomenutih promjena doživjela stres, lice se zgrčilo u grimasu i tako već tridesetak godina. Neki to tumače kao izraz

mržnje, no ne mora biti! Nezgoda je, da je ta grimasa na licu vjerojatno trajna, poput slučaja bivšega saborskog zastupnika **Nenada Stazića**, a teško je očekivati, da bi hrvatski građani pristali ugaziti Hrvatsku i vratiti Jugoslaviju, kako bi uklonili grimasu s lica svih takvih koji su doživjeli stres 1990. godine.

Pitate se zašto posvećujem toliko pozornosti stanovitoj Vesni Teršelič, jednoj neobrazovanoj ali naglašeno lukavoj osobi (podsjećam, po definiciji lukavost je sposobnost ostvariti cilj prijevaram ili podmetanjem). Bez naobrazbe, kruh svagdanji nije mogla zaslužiti u poduzećima, školama, bolnicama, dječjim vrtićima kao ostali građani, ali lukava kao lisica odabrala je biti *aktivistica*. Danas, nažalost, takva osoba (bez naobrazbe ali lukava) prima najviša državna odlikovanja, optužuje, oslobađa, tumači što je ispravno, a što nije, koji su simboli dopušteni, a koji su zabranjeni, mijenja nazive ulica i trgova – jednom riječju, utjecajna je osoba.

No, u osnovi je kao i kod ostalih koji se skrivaju iza parola o ljudskim pravima, da još uvijek ne može smisliti Hrvatsku kao samostalnu državu, ali nema ništa protiv kad prima novac iz njezina proračuna. Svi mi preostali bivši politički zatvorenici okupljeni u Hrvatskom društvu političkih zatvorenika, nemamo ni približno takvu moć i utjecaj kao jedna Vesna Teršelič.

Kao višegodišnji predsjednik Hrvatskog društva političkih zatvorenika morao sam osigurati novac za izlaženje *Političkog zatvorenika* (tada mjesečnika). Kako novac prikupljen od pretplate nije bio dovoljan, pokušao sam dobiti potporu od državnih institucija. Naslušao sam se obećanja od ministara do niže rangiranih dužnosnika, tajnika, da bi jedini **dr. Andrija Hebrang** obećanje proveo u djelo. Prigrlio nas je pod svoje, makar po ničemu nismo spadali u resor zdravlja, osigurao višegodišnju potporu, a mi smo se obvezali, da ćemo u svakom broju imati barem jedan tekst posvećen

Na licu gospođe Vesne Teršelič uvijek se ogleda radost zbog postojanja hrvatske države

zdravstvenoj tematici. Bili su to svijetli trenuci državne potpore jednom domoljubnom listu, a vjerujem da tu tradiciju koju je trasirao ministar Hebrang, danas provodi i ministar branitelja **Tomo Medved**.

Na pozitivnom primjeru izdavanja *Političkog zatvorenika* kao glasila primarno namijenjena specifičnome čitateljskom krugu, može se proširiti pitanje iz naslova, kako to da su HDZ-ovi ministri spasili i omogućili da još i danas izlazi jedan objektivno marginalni list – *Politički zatvorenik*, a ministrica također iz HDZ-a ugasila u dva poteza *Hrvatsko slovo*, jedini pravi tjednik za kulturu od nacionalne važnosti?

Za *Politički zatvorenik* sam brinuo kao za vlastito dijete, ali paralelno sam, kao stalni pretplatnik i povremeni donator, pratio *Hrvatsko slovo*, taj reprezentativni hrvatski tjednik za kulturu. U prostorijama *Hrvatskoga slova* osjećao sam se kao u prostoru HDPZ-a. Tamo smo imali prilike vidjeti izložbe gotovo svih živih hrvatskih likovnih umjetnika, slušati predavanja i koncerte, ali i promovirati knjige bivših političkih uznika. Posebno pamtim dobro posjećeno predstavljanje knjige **Slavka Radičevića** *Tri zla 20. stoljeća na tlu Hrvatske*, gdje sam uz autora i sâm sudjelovao. Zato me je gašenje *Hrvatskoga slova* posebno pogodilo; doživio sam to kao izdaju, poraz hrvatske države, jer – kako drukčije protumačiti postupak Ministarstva za kulturu i medije, koje uzmiče pod pritiskom onih koji nikada nisu željeli da dođe do stvaranja Republike Hrvatske?

Otvoreno govoreći, aktualna je ministrica uzela novac koji je značio opstanak *Hrvatskog slova*, da bi istodobno višestruko bogato obdabila *Novosti* (radi se o istom subjektu iz naslova, ali korištenjem latiničnice idem na ruku čitateljima kako

*Hrvatsko slovo: tjednik za kulturu
zadavljen u hrvatskoj državi*

bi znali kako se to s.... zove), u kojima se iz broja u broj blati hrvatska država.

U najboljim danima koje pamtim, *Hrvatsko slovo* je iz Državnog proračuna dobivalo potporu u iznosu od 600.000 kuna ili 80.000 eura godišnje;

posljednjih godina smanjena je na 200.000 kuna ili 26.600 eura na godinu, da bi se i ta mizerna potpora prošle godine ugasila, što je značilo da *Hrvatsko slovo* prestaje izlaziti. Taj čin slikovito je u posljednjem broju tog časopisa opisao **Hervoja Hitrec**: „Iscrpljenom Slovu dobačeno je uže, ali ne uže spasa nego uže za vješanje“.

Držim, da utrnuće *Hrvatskoga slova*, tjednika za kulturu – još više za identitet hrvatskoga naroda – rođenog 28. travnja 1995. pod okriljem Društva hrvatskih književnika i **Dubravkom Horvatićem** kao prvim urednikom u prostorijama u kojima je šest godina ranije stvoren zametak neovisne Hrvatske, nije prirodni proces odumiranja jednog lista, već naprasni čin osobe koja nije dorasla biti čelnim čovjekom hrvatske kulture. Zašto? Pa zato jer takvo stajalište ministrice **Obuljen** nije iznenađenje za ljude koji prate njezin rad u mandatu **Andreja Plenkovića**.

Spominjem po sjećanju samo neke: HAVC i film „15 minuta masakra u Dvoru“ u kojem se hrvatski branitelji

Gušenje Hrvatskog slova trajno će pratiti ministricu Obuljen Koržinek

optužuju za zločin koji je počinila druga strana; financiranje knjige **Snježane Kordić** u kojoj se negira posebnost hrvatskoga jezika, bešćutnost prema generalu **Slobodanu Praljku** kad je knjige dokumenata koje je general skupio kao dokaze obrane, proglasila šundom; naricanje nad nedavno preminulom **Dubravkom Ugrešić** koju je lažno predstavila disidenticom protjeranom iz Hrvatske, a znaju i vrapci na grani da se kao ordinarna jugoslavenka nije mogla pomiriti s neovisnom hrvatskom državom i svojevoljno ju je napustila...

Ministrica i njezini suradnici navodno su se oduševili narodnom poslovicom *Dok jednom ne smrkne, drugome ne svane*, pa su tu mudrost iskoristili kako bi sebi i narodu obrazložili zašto su u Državnom proračunu za ovu godinu osigurali srpskim *Novostima* 600.000 eura. Pokušao sam naći opravdanje za takvu odluku i pročitao mišljenje nekih komentatora, ali sve sam uvjereniji, da je spomenuta poslovice neoboriva i

Novosti: najjasnije svjedočanstvo prave naravi vlade s Markova trga

jedino moguća argumentacija za apsurdnu potporu Ministarstva kulture i medija tjedniku koji ne skriva mržnju prema Hrvatskoj i hrvatskom narodu, promičući jugoslavenstvo i velikosrpsku politiku uz logističku potporu Plenkovićeve vlade!

Hrvatska tako financira specijalni rat protiv sebe i to veoma velikodušno, sa 600.000 eura godišnje. Takav slučaj vjerojatno nije zabilježen u nijednoj državi na našem planetu. Bravo, gospodo ministrice, možete Vi druge godine još izdašniji, ako se uštedi na obnovi spomenika u Srbu i na Petrovoj gori.

Hrvatsko slovo bio je tjednik za kulturu najskromnijeg tiškarskog izdanja, poput dnevnih novina, po cijeni prihvatljiv najširim slojevima hrvatskoga naroda, pokrivač je sve grane kulture, čak i fizičke kulture, pa je kao takav bio cijenjen i čitan od puka hrvatskoga. Na stranicama *Hrvatskoga slova* izrazili

I nagrada koju je dodijelio ministar Radovan Fuchs ilustrira koliko je Hrvatska doista hrvatska

Snežana Šević, žena koju je hrvatska vlada nagradila zbog neskrivene mržnje na Hrvatsku

su se svi koji nešto znače ili su značili za kulturu i svekoliki identitet hrvatskoga naroda, svi urednici od prvog Dubravka Horvatića do posljednjeg **Stjepana Šešelja**. U ovom članku nema prostora, da bih nabrojio sve književnike, kritičare, kolumniste, povjesničare, publiciste, autore tekstova koji čine knjigu *Hrvatsko slovo*, no neka mi bude dopušteno ipak spomenuti nekolicinu čiji tekstovi su me godinama oduševljavali. Bili bi to **Hrvoje Hitrec, Domagoj Vidović, Zdenka Čorkalo, Mate Kovačević, Benjamin Tolić, Zvonimir Magdić, ...** uz ispriku onima koje danas ne spominjem.

Ipak, što se je to u „nedeljniku“ *Novosti* dopalo ministrici, a nije joj se sviđalo u tjedniku *Hrvatsko slovo*? Možda tekst

vodećega kolumniste **Borisa Dežulovića** – „Jebo vas Vukovar“ – iz kojega ću, uz ispriku našim čitateljima, citirati nekoliko rečenica; „Jebo vas posebni domovinski pijetet. Jebale vas kolone sjećanja. Jebale vas komemoracije, rekvijemi i mise zadušnice. Jebale vas minute šutnje, dani žalosti“ i tako dalje do samog dna mržnje, što nije zapazila ministrica niti itko od uhljeba iz njezina ministarstva. Pa ih pitam, spada li citirani tekst u područje kulture ili nekulture?

Iz njihove ocjene jasno proizlazi da su Dežulovićev tekst svrstali u kulturu, jer se inače ne bi njime bavili i još k tome financijski nagradili novine u kojima se takvi tekstovi objavljuju. Jer, sličnih uradaka može se zapaziti u svakom broju *Novosti*, što će reći da se tekst koji nama zvuči prostački (blago rečeno) uklapa u stalnu uređivačku koncepciju.

Objektivno, Dežulovićev tekst mogao bi biti trabunjanje nekakva pripita četnika, koji mrzi sve što je hrvatsko, ali ne zna se izraziti zbog svoje primitivnosti i maligna u glavi, pa psuje redom sve čega se može sjetiti. Tako ja doživljam taj tekst, svrstavajući ga u nekulturu i zato mislim da ne bi smio prijeći prag Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Ali, ministrica misli drugačije i nije jedina. Hrvatsko novinarsko društvo (HND) proglašava Borisa Dežulovića novinarom godine te u obrazloženju navodi kako je on angažirano novinarstvo protegnuo do neslučenih granica, a kolumnom „Jebo vas Vukovar“ pokušao grad pretvoren u mauzolej vratiti njegovim živim stanovnicima te državu Hrvatsku prestrojiti na kolosijek normalnosti!

Dakle, nije sporno da HND i Ministarstvo kulture plove u istom smjeru, potiskom nama poznatih vjetrova koji su Vukovar u tri mjeseca 1991. pretvorili u Hirošimu. Ne sjećam se je li ministrica ikada kročila Kolonom sjećanja, ali – ako jest, kako je moguće nagraditi tekst „Jebo vas Vukovar“, kako objasniti

nagradu za taj vulgarni tekst koji vrijeda svakog čovjeka. Pitam se, postoji li na zemlji čovjek koji je u stanju izgovoriti, a nekmoli napisati i objaviti „Jebala vas Hirošima“, „Jebo vas Auschwitz“ ili „Jebale vas Lidice“? Ima li u svijetu ministra kulture koji bi nagradio novine u kojima se ruglu izvrgavaju mjesta masovnog stradanja nevinih ljudi?

No, pišući ovaj tekst, suočio sam se sa sličnom zgodom, koja možda nudi odgovor, kako je u Republici Hrvatskoj moguće ono što nije moguće nigdje drugdje. U igri je opet jedan od aktualnih ministara. **Radovan Fuchs**, ministar znanosti i obrazovanja, dodijelio je nagradu „učiteljica godine“ stanovitoj **Snežani Šević**, učiteljici razredne nastave iz Borova Sela. Da ne bih nešto pogriješio predstavljajući nagrađenu učiteljicu, ostavljam da se predstavi sama, citirajući dva odlomka iz njezine knjige *Putovi nezaborava*:

„2.maja 1991. teli su u Borovu Selu izvesiti šahovnicu. U selu, gde su dvetri kuće hrvatske, izvesiti šahovnicu, simbol srama i užasa, bilo je ravno samoubistvu. I, Hrvati su izvršili samoubistvo...Samo deset ustaša mogu da kolju jednog Srbina... Vadili su decu iz majčinih utroba, nizali lančić od dečjih prstića, silovali srpske žene i devojke, odsecali glave, vadili oči, spaljivali ljude i radili sve ono što samo bolesni um može da smisli...“

Na kraju, ispričavam se našim čitateljima, što sam zagadio *Politički zatvorenik* vulgarnim citatima, ali neka mi bude oprošteno, pogotovo jer su spomenuti tekstovi odnosno njihovi autori nagrađeni od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja i Ministarstva kulture i medija, dvaju ministarstava koji brinu o našoj kulturi i naobrazbi, dakle temeljima nacionalnog identiteta. Sramotno za ministre Ninu Obuljen Koržinek i Radovana Fuchsa, sramotno za vladu Republike Hrvatske, a najsrमतnije za premijera Andreja Plenkovića!

„ZAGREB” PROGANJA HRVATSKE PJESNIKE SA SVOJIH ULICA

Prema *Indeksu* (14. 5. 2023.), u spomen na dane kad je glavni hrvatski grad od metropole pretvaran u nekropolu, **Vesna Teršelič**, Ljubljanka udomljena u Hrvatskoj i šefica *Documente*, u suradnji sa Svjetskim židovskim kongresom i domaćim domoljubima iz Odbora za imenovanje naselja, ulica i trgova i nekih gradskih četvrti i uz pomoć anonimnoga stručnog tima (!), **čisti** (ne samo) zagrebačke ulice od imena hrvatskih pjesnika. Po čemu su to **Branko Klarić** i **Srećko Karaman** fašisti i glorifikatori zločinačkog pokreta? Može li se tko suprotstaviti ovom kulturocidu!?

Već u nadnaslovu članka objavljenog u *Večernjem listu* 21. studenoga 2022. godine (“Ponovno prijepori oko imena fašista i antifašista iz Drugog svjetskog rata”), hrvatski pjesnici Srećko Karaman i Branko Klarić – kojeg su, usput rečeno, “antifašisti” masakrirali početkom svibnja 1945. godine, najvjerojatnije u nekoj od zagrebačkih ulica, bez ikakve optužbe, bez suđenja, bez osude, i čije kosti skriva neka zagrebačka još neotkrivena jama – proglašeni su *fašistima i glorifikatorima zločinačkog pokreta*.

Sličnu vijest prenijeli su i drugi mediji, ali ovo pišem na temelju onoga što sam pročitao u *Večernjaku*. Evo i sudionika inicijative da se sa zagrebačkih ulica uklone imena ustaških dužnosnika koji glorificiraju zločinački pokret, koji osporavaju zločin nad Židovima, Srbima, Romima i političkim neistomišljenicima: *Svjetski židovski kongres*, *Documenta*, predsjednik *Saveza antifašističkih boraca* (rođen 1957. sic!), predsjednik Gradske četvrti Črnomerec, Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova i – anonimni stručni tim.

Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova, naizgled, pere ruke kao Pilat, i odluku o uklanjanju imena prepušta stavu *bezimenog* “stručnog tima” “dok se ne pribavi stručno mišljenje o njihovoj ulozi u ustaškom pokretu i NDH”. Nakon što je pribavio anonimno “stručno mišljenje” Odbor zaključuje da će preimenovali i ulice spomenuta dva pjesnika.

Piše:

Ivo KLARIĆ

O tome tko su članovi “stručnog tima” u medijima ne ćete naći odgovor. U medijima nema ni riječi o tome je li odluka Odbora bila jednoglasna, je li netko bio suzdržan ili protiv! Nema govora ni o tome tko je pravi inicijator inicijative, a to je, sudeći prema sadržaju spomenutog napisa, *Documenta*, udruga koju vodi časna Vesna Teršelič, Ljubljanka koja kormilari suvremenom hrvatskom poviješću i čiji aktivisti održavaju radionice u hrvatskim osnovnim školama pod naslovom “Promišljamo povijest zajedno”... što je u redu, jer od malena treba neuke hrvatske građane poučavati njihovoj povijesti... kad sami to ne znaju.

Pitanja na koja nema odgovora i “anonično stručno” proglašavanje ljudi fašistima s uobičajenom floskulom umjesto bilo kakva razumna obrazloženja s imenom i prezimenom, potakla su me da ponaosob

Branko Klarić očima Josipa Vanište

svim članovima Odbora, kojemu predsjedava drugarica **Rada Borić**, prema časopisu *Forbes* jedna od sedam najmoćnijih feministkinja na svijetu (2010.) te suosnivačica i potpredsjednica političke stranke

Nova ljevica (18. 12. 2016), uputim dopis u kojem tražim detaljnije obrazloženje od ofucane fraze – glorificiranje fašizma.

Pa valjda kao sin Branka Klarića (najstariji) imam pravo znati tko mi i na temelju čega oca proglašava fašistom, čime se istodobno etiketira i Klarićeva obitelj, sa svim, pod ovakvom zagrebačkom vlašću, mogućim posljedicama. I ne samo njegova obitelj, već tisuće i tisuće hrvatskih obitelji koje su stoljećima željele svoju državu, a čiji su roditelji, braća, sestre..., ni krivi ni dužni, završili život metkom u zatiljak ili nožem, u onih nekoliko dana i tjedana kad je Zagreb od metropole pretvaran u nekropolu.

Taj hrvatski pjesnik i “glorifikator fašizma” prema stavu Odbora (ostali članovi: **Marija Krnić**, **Teodor Celakoski**, **Davorka Moslavac Forjan** i **Ana Lederer**) imao je 33 godine i četvero djece u trenutku kad su se “antifašistički osloboditelji” preko Savskog mosta razmisljeli zagrebačkim ulicama, oslobodivši se usput od Klarića i desetak tisuća njemu sličnih sugrađana/fašista narodnih neprijatelja. Tako, naime, stoji u izvještaju Štaba Prve armije koji je ovaj uputio Generalštabu jugoslavenske armije o neprijateljskim gubicima u bitci za Zagreb koje, fala Bogu, nije bilo! Osim, ako se u “antifašističkom” (zbilja, što ta riječ u ovom kontekstu znači danas u Hrvatskoj: ljubav, toleranciju, kulturu dijaloga, pomirenje, ili je to neko novo postmoderno globalističko zanimanje, svjesno i dobro plaćeno izazivanje novih podjela?...) žargonu bitkom ne smatra likvidiranje dva razreda srednjoškolaca koji nisu imali sreću da dobiju svoju **Desanku Maksimović!**

Neke podatke o tome tko sam i što sam radio, članovi Odbora mogli su naći u *Hrvatskoj enciklopediji*, a još podrobnije u *Hrvatskome biografskom leksikonu*. A i o Branku isto. Članovi Odbora sigurno znaju da je moj mlađi brat **Ante**, pravnik, svojedobno

bio saborski zastupnik, potpredsjednik Hrvatskog sabora, predsjednik Odbora za zakonodavstvo i prvi hrvatski pučki pravobranitelj.

Ali nisu važne funkcije, već kako čovjek obavlja ono što radi. Iz medija, kakvi jesu da jesu, svatko se može uvjeriti kako su to radila dva "fašistička" sina. Sestra i treći brat nisu javno djelovali ali, na veliku žalost treće ili četvrte već karijerne "antifašističke" generacije, još su svi živi. Pa nije nimalo neobično što bismo prije napuštanja ovoga vrlog "antifašističkog" svijeta htjeli znati, jesmo li i mi fašisti, jesu li i naša djeca fašisti jer, prema onoj narodnoj "jabuka ne pada daleko od stable", hoće li i djeca naše djece biti fašisti...

Sve ovo vrijedi i za obitelj našega mještana Srečka Karamana koji je uspio izbjeći zasluženi "oslobodilački" metak ili nož, i čiji su posmrtni ostatci prije desetak godina iz izbjeglištva preneseni na mjesno groblje u Jesenicama.

Obitelji Karaman i Klarić dugo nisu znale da su dvije uličice u Zagrebu imenovane po Srečku i Branku, a kamoli da su u tom imenovanju sudjelovale. Netko se, dobro namjeren i dobro informiran, u bivšoj zagrebačkoj vlasti (koja, ako se ne varam, nikad nije bila "ravnozemljaška") sjetio da bi se neke zagrebačke ulice mogle nazvati i po, u "komunizmu s ljudskim licem" zanijekanim hrvatskim pjesnicima, nevinim ratnim žrtvama. Ali onda je tu

GOD. XXVII. ZAGREB, PROSINAC-SIČANJ 1941./42. BR. 101 1-5

BRANKO KLARIĆ:

MIR VELIKOM BOLU

*U to obilježnu vječnost što u nadirnoj plavu,
dajemo što ako slatko napitljivo kruži,
svjetlo na božju kazu i nebo rane
i to čisto čisto Boga u samom srcu.*

*U to vječnu pustinju, u božju lavu rane
i u nezamjenjivom pustinjskom svijetu,
svjetlo što nad pustinjom u samom srcu
i svjetlo što u srcu Boga u samom srcu.*

*U to dječju što u pustinji rane, u miru,
slatko što čisto, da Boga i sliki ga pusti,
svjetlo što vječnostu božju rane pusti,
svjetlo što čisto u dječju plavu.*

*U to dječju što u pustinji rane, u miru,
slatko što čisto, da Boga i sliki ga pusti,
svjetlo što vječnostu božju rane pusti,
svjetlo što čisto u dječju plavu.*

*U to pustinju što u miru rane, u miru,
svjetlo što čisto u miru rane, u miru,
svjetlo što u miru rane, u miru,
mir svjetlo što u miru rane.*

vlast zamijenila nova, krajnje napredna (s kakvim licem ili bez ikakva lica?), koja se u raščišćavanju hrvatske povijesti oslonila na svestranu pomoć časne Ljubljankanke, osobe koja mukotrpno zarađuje kruh svoj svagdašnji, suočavajući uz međunarodnu podršku i neuke hrvatske građane s njihovom prošlošću.

Istini za volju, s obzirom na trenutke koje proživljavamo, nisam se baš nadao da će anonimni "stručni tim" svoj zaključak donijeti na temeljitijem uvidu u život i djelo Branka Klarića, a ne samo na diri-

giranom, tendencioznom i zlonamjernom pogledu ne samo financijski "obilato potkovane udruge koja se godinama trudi da Hrvate prikaže kao genocidan narod", pa sam članovima Odbora, uz prilog koji su dobili s dopisom, predložio da pogledaju i emisiju koju je HRT 1992. godine prikazao pod naslovom "O životu i djelu pjesnika Branka Klarića, 1912-1945" i da tako još bolje upoznaju Klarićev "fašizam". Sad se emisija može pogledati na YouTube-u.

A sigurno nisu provjerili ni ono što su o Klariću i njegovu djelu rekli ili napisali: LJ. Maraković, P. Grgec, J. Badalić, S. Hrastovec, J. Ercegović (masakriran u 27 godini na beogradskim ulicama), G. Bujas, S. Petrov, V. Nikolić, Đ. Kokša, I. Hergešić, D. Kečkemet, J. Turčinović, Ž. Kustić, N. Mihanović, T. Podrug, D. Šimundža, M. Ivkošić, I. Bošković, V. Lončarević, akademici T. Maroević i I. Golub, A. Novaković, B. Donat...

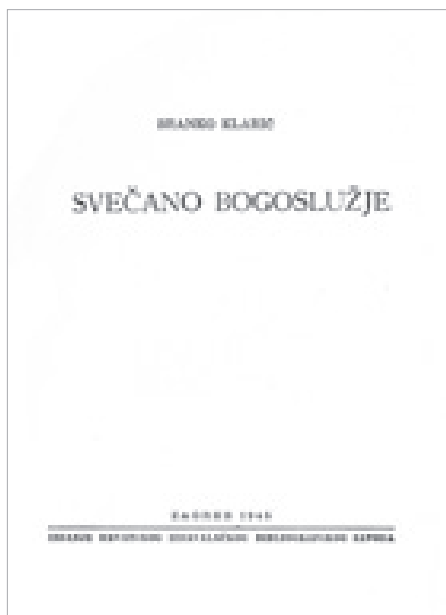
Istina, Branko Klarić je petnaestak dana nakon utemeljenja Nezavisne Države Hrvatske, koja je i prema riječima predsjednika **Tuđmana** bila izraz težnje najvećeg dijela hrvatskog naroda, objavio, kao sudionik te težnje, pjesmu/pozdrav njezinu poglavaru. Ali poglavaru kao *simbolu višestoljetne želje* za vlastitom državom.

Stihovi koje je uputio Paveliću nisu ni u njegovu čast ni u njegovu slavu. U neku

Članovi Odbora, uz dopis, dobili su:

1. *Predgovor* zbirci *Svečano bogoslužje* – Branimir Donat, Matica hrvatska i Kršćanska sadašnjost, 1991.
2. "Neduznost za čitanke" – Milan Ivkošić, *Večernji list*, 11. 1. 1992.
3. "Dječak do posljednjeg daha" – Đurđica Ivanišević, *Večernji list*, 11. 8. 1991.
4. "Intimistički svijetu" – Drago Šimundža, *Slobodna Dalmacija*, 5. 11. 1991.
5. "Branko Klarić – kristov(ski) pjesnik" – Vladimir Lončarević, *Glas Koncila*, 8. 1. 2012.
6. "Jesenička velika četvorka" – Vladimir Lončarević, *Vijenac*, 7. 5. 2020., u povodu zbirke *Korijeni: Rukovet zavičaja* (D. Ivanišević, S. Karaman, B. Klarić, J. Ercegović), Udruga Jesenice, 2019.

Dobili su i četiri Klarićeve pjesme: *Božićni psalam*, *Pred Gospom od Kamenitih vrata*, *Mir velikom bolu* i *Ispred katafalka* (dr. Anti Trumbiću)

ruku, više su molitva u kojoj pjesnik moli Boga da njezina poglavara "okruni mudrošću dobroga vladara". Na žalost, ta je država bila utemeljena u nemilosrdno okrutnom, nesretnom, olovnom povijesnom i hrvatskom narodu nesklonom trenutku kojem njezino vodstvo, pokazalo se, nije bilo doraslo.

Kako je pjesnik vidio i živio daljnja zlosretna zbivanja najbolje pokazuju njegove pjesme "Božićni psalam", "Pred Gospom od Kamenitih vrata", "Mir velikom bolu", pa i one koje je posvetio poginulim hrvatskim vojnicima. (Nekoliko pjesama posvetio je i **Vladimiru Nazoru** i **Anti Trumbiću** u povodu njegove smrti). Zapravo, Klarićev pogled na kasnija zbivanja mogao bi se odrediti onim što veliki španjolski književnik i filozof **Miguel de Unamuno** naziva *tragičnim osjećajem života* (el sentimiento tragico de la vida), čega često ima u mediteranskim pjesnika.

Zaista treba imati obraza i čovjeka čije djelo se ocjenjuje kao "nedužnost za čitanke", o kojemu se piše kao o "dječaku do posljednjeg daha", zaista treba imati obraza i proglašavati ga fašistom i glorifikatorom zločina.

Da je ovakav "stručni tim" pročitao osvrte na Klarićevu poeziju, vjerojatno bi i autore navedenih osvrta proglasio fašistima. Pa poznavali su život i djelo Klarića, a hvale ga! Pa onda bi i Ante Trumbić i Vladimir Nazor morali biti fašisti jer, zašto bi fašist slavio "antifašiste"!

Kako bi bezimeni "stručni tim" reagirao da je znao kako mi je kardinal Kuharić, kad me je 1993. godine prije polaska u Španjolsku primio (kojom prigodom sam mu darovao zbirku *Svečano bogoslužje*), rekao za pjesmu "Pred Gospom od Kamenitih vrata": "Ovo bi se trebalo čuti za svaki Gospin blagdan"... mogu samo pretpostavljati.

Ni kao hrvatski građanin ni kao sin ne tražim opravdanje za "fašizam" svog oca, čija sudbina je samo kap u moru stotina tisuća nevinih hrvatskih žrtava u tom tragičnom ratu i zlosretno rođenoj državi. Uz malu, ali bitnu dopunu, kad je riječ o pjesnicima i drugim mislećim građanima: divljačkom likvidacijom njega i njemu sličnih, rezali su se korijeni hrvatskog identiteta, likvidirala se misleća elita. Pa zar je čudo što danas, Klarić, Karaman i njima slični, s istim ciljem, doživljuju isto, što ih nasljednici onih koji su ih fizički ubijali danas ponovno masakriraju brišući im imena!...

Nije važno hoće li ulice nositi ime Karamana i Klarića, važno je da se ovim činom etiketiraju njihove i tisuće drugih hrvatskih obitelji, njihova djeca, unuci. svi oni koji bi morali nestati u "antifašističkoj" borbi protiv države koja će se, na njihovu žalost, i dalje zvati Hrvatska.

Gledam fotografiju drugarice (bez ironije) Rade Borić kako s visoko uzdignutom pesnicom protestira u Zagrebu tražeći slobodu medija, a da ni nakon puna tri mjeseca ne mogu od nje dobiti razložan odgovor zašto mi je otac glorifikator zločina i fašist. Jasno, ne mogu dobiti odgovor kojeg nema. Ali izlizanih parola ima na pretek.

Kaže mi znanac puno bolje od mene upućen u politiku, posebno "možemo-vsku": "Zar očekuješ odgovor od onih koji bi i slovo H... izbacili iz abecede. Prije ćeš, prijatelju, dočekati Godota!"...

BRANKO KLARIĆ:

Pred Gospom od Kamenitih vrata

*Evo nas pred tvojom čudotvornom slikom,
Gospe od Kamenitih vrata,
klečimo pred Tobom i molimo,
ne darove bogatstva, ni zlata,
već svaki od nas Tebi se iz biede svoje jada,
jer noć se spušta, mrak nad gradom pada,
i dok magla krvava vidike sutonske briše,
poplave bola rastu i šire se sve više.*

*Krovovi u mrak tonu, ulice u tami se gube
i kroz tmine te trublje mnoge sablastno trube
i cvieće po prozorima žalostno umire
i gasi zadnja se luč, što na uglu uličnom tinja,
o Gospe od Kamenitih vrata,
Gospe od Trsata, Olova, Sinja,
teška se noć duša i srdaca hvata
i svjetlo po svjetlo pred našim očima se gasi,
zato ovi bezkrajni vapaji i uzdasi
i ove suze, što pred Tobom se rone,
i ovaj angelus skrušen,
i zvona, što kroz maglu večernju zvone,
i ove ruke k nebu i k Tebi uzdignute.*

*Osvietli, Gospe, u mrak zalutale pute,
užeži luči na uglovima svima
i podaj svjetla tvoga nam malo,
kojeg u srdcu tvom majčinskom za sve nas ima,
odvrati ovo zlo, što na nas je palo,
da smieh opet se zažari na dječjim obrazima
i da svjetlom tvojim se naliju svjetiljke u mraku,
glazbu radosti mrtve probudi u zraku
i daj, da andela mira žuđenog sretnemo
na prvom večernjem koraku
i da Bog, putujući zemljom žalostnom večeras,
u domove naše, u tugu zavijene, svrati.*

*O Gospe od Kamenitih vrata,
kušnje ove ratne i nevolje skрати,
da nam sa neba svietlo
od sjajnosti Božje i tvoje sine
i da nam se ukažu neba svietle modrine
i da angelus ovaj skrušen,
što pjeva Ti večeras s praga Kamenitih vrata,
naviesti oslobođenje, koje za djecu svoju je izmolila
vječno vjerna i blaga Kraljica Hrvata.*

JUGOSLAVENSKI SIMULAKRUM

Za razliku od preslike (kopije) koja je reprodukcija postojećeg uzorka, *simulakrum* (lat. simulacrum od simul/simulo *sličnost*) proizvod je mašte i označuje neku zamišljenu, varljivu pojavu kao kumir, sablast, *avet* poput umjetno stvorenog bića Golema ili Homunculusa. Pojam simulakrum se prikladno može objasniti i pokopanim Jugoslavijama, čije je temeljno poslanje bilo unifikacija – stvaranje novog identiteta – s postupnim ukidanjem povijesnih, kulturnih i jezičnih razlika među narodima koji su se nasilno našli pod državnom šapom. Sjene tih propalih država, koje se još uvijek na različite načine oživljava, opterećuju nedužne potomke. U Hrvatskoj se jugoslavenski simulakrum najočitije vidi na „uspjelim“ integracijskim procesima u EU gdje se članstvo, euro i Schengen narodu prodaju kao uspjeh, dok ju mladi svijet upravo masovno napušta zbog dezintegracije društva i gubitka nacionalnog identiteta.

U Švicarskoj je nedavno provedeno reprezentativno istraživanje o tome koliko su Švicarci jezično osjetljivi na pojedine pejorativne ili diskriminirajuće nazive kao Ciganin, azilant, gastarbeiter, *Jugo* (Jugović!) i slične jezične izraze. Ispitivane su 30.754 osobe, od toga ih se 46 % izjasnilo da često ili ponekad koriste pojam *Jugo*, a isto toliko ih se izjasnilo da ga koriste rijetko ili nikako. (*Tags Anzeiger*, 22. 5. 2023., str. 4).

Jugo(vić) nije jedino nasljedstvo propalog monstruma, nego i arhivska građa i diplomatski dokumenti dezavuiraju svjetskoga „nesvrstanog“ mešetara kao sramotnoga balkanskog prosjaka. U tu klopku je upala i švicarska politika upravo na području liberalizma kojim se sama država od 1848. tako ponosi. Liberalizam je nekad bio sinonimom za ljudska prava, toleranciju, zaštitu manjina, pravnu državu, stotinu godina kasnije, od 1948. godine – nakon raskida sa Staljinom – odjedanput ta politika čini liberalizam kompatibilnim s revolucionarnom diktaturom, radikalnim

Piše:

Tihomir NUIĆ

Panorama Berna, glavnoga grada Švicarske

totalitarizmom, likvidacijama političkih protivnika, sustavom koji poništava sve nabrojene vrijednote kojima se liberalizam ponosio.

Neuspjeli pokušaj spašavanja Jugoslavije

Ove se godine slavi 40. obljetnica bernskog sporazuma iz siječnja 1983. Radi se o dotad vjerojatno jednoj od najvećih kampanja financijske pomoći u povijesti Međunarodnoga monetarnog fonda (MMF). Cilj sporazuma nije bio ništa manji nego spasiti SFR Jugoslaviju od bankrota. Država se našla usred velike ekonomske i financijske krize. Zbog pada potražnje na glavnim izvoznim tržištima, Jugoslaviji nedostaju sredstva za servisiranje golemih inozemnih dugova, a istodobno bjesni inflacija dinara. Sredinom prosinca 1982. devizne rezerve bile su dovoljne da pokriju uvoz za sljedeća tri tjedna. Kredit s oko 2,2 milijarde dolara iz godine 1981. država nije u stanju otplaćivati, a traži novi kredit iste visine. Zajmovi Zapada su doduše pomogli financiranje visokoga životnog standarda 1960-ih i 1970-ih, ali su se nebulozno „socijalističko tržišno gospo-

darstvo“ i „samoupravljanje“ pokazali masivnim dužničkim gospodarstvom.

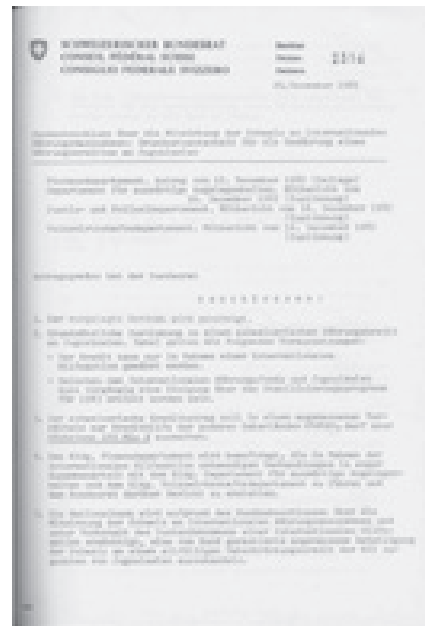
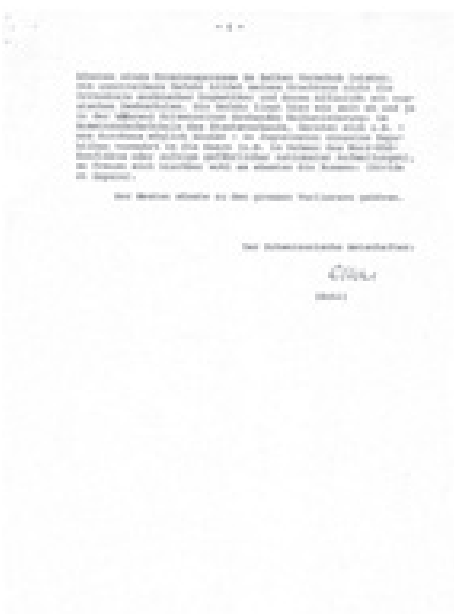
Vlastiti interesi potakli su Bern da se

pobrine za državu koja stoji pred bankrotom. Jugoslavija je po važnosti bila petnaesti vanjskotrgovinski partner Švicarske. Suficit koji je ostvarivala privatna industrija izvozom u Jugoslaviju bio je na četvrtom mjestu u svijetu. Savezno vijeće (švicarska vlada) svojim je jamstvima bilo uključeno u izvoz robe, a švicarske banke su bile važni investitori u Jugoslaviji. Ponad svega desetine tisuća dobro obrazovanih jugoslavenskih državljana već desetljećima žive i rade u Švicarskoj kao kemičari i inženjeri, medicinske sestre, liječnici, zubari. Osim toga, deseci tisuća godišnje rade kao sezonski radnici u građevinarstvu i poljoprivredi. Zbog ovih isprepletenosti Švicarska postaje ključnim igračem u jugoslavenskoj dužničkoj drami.

Švicarsko Ministarstvo financija se obratilo Vladi Konfederacije dopisom od 15. prosinca 1982. u kojem navodi zamolbe SAD, Francuske, Velike Britanije, SR Njemačke i Italije da im se Švicarska pridruži u spašavanju „ove za Zapad važne zemlje“ s postojećim dugom od 20 milijardi dolara. Sjedinjene Američke Države i MMF kao i glavni kreditori Jugoslavije, uključujući i Švicarsku, zvone na uzbunu. Zajedno treba

Zaključak švicarske Savezne vlade o novčanoj pomoći Jugoslaviji (1982.)

Izvjeshće švicarskog veleposlanika u Beogradu

sastaviti paket spasa za tu državu. Ako bi Jugoslavija bankrotirala, cjelokupni međunarodni financijski sustav bi se mogao urušiti.

Zahtjev za novim kreditom Ministarstvo obrazlaže ne samo ekonomskim, nego i sigurnosnopolitičkim aspektima. Premda je Jugoslavija komunistička, ona ne pleše po melodiji Moskve pa se nakon raskida sa Staljinom otvara prema kapitalističkim svjetskim tržištima i istodobno se u zajednici sa zemljama „trećeg svijeta“ definira kao „nesvrstana“. Ona zajedno s Austrijom čini „gotovo 400.000 km² teritorija koji je idealan za obranu“, prema procjenama švicarskog Ministarstva vanjskih poslova. Ovaj „kompaktni pojas“ neutralnih država predstavlja važan čimbenik stabilnosti između vojnih blokova u istočnoj i zapadnoj Europi. U slučaju neodobrenja kredita postoji rizik da će se Jugoslavija prikloniti Sovjetskom Savezu.

Kako bi se spriječila ili riješila ozbiljna međunarodna financijska kriza, Vlada bi mogla izdati velikodušni hitni zajam na temelju već postojeće savezne uredbe. Zauzvrat, vladi u Beogradu treba nametnuti strogi kurs štednje kako bi restrukturirala svoje financije. Švicarska Vlada 20. prosinca 1982. donosi odluku i odobrava kreditnu pomoć od maksimalno 100 milijuna do-

lara s preporukom da se pritom valja ravnati prema drugim zemljama.

Na Badnjak 1982. američki State Department obavijestio je švicarsko Ministarstvo vanjskih poslova da vodeće industrijske nacije žele švicarsko vodstvo u koordinaciji „Akcije Jugoslavija“. Bern je izabran za mjesto konferencije. Dana 6. siječnja 1983. državni tajnik **Raymond Probst**, iskusni diplomatski veteran i tajnik Ministarstva vanjskih poslova, sazvao je preliminaru konferenciju 15 najvažnijih država vjerovnika i MMF. Kako ne bi „uznemirili tržišta“, sastanak bi trebao ostati tajan, misli iskusni strateg Probst. Tajna operacija je teška jer su potrebni znatni doprinosi raznih aktera – Svjetske banke, komercijalnih banaka i Banke za međunarodno podmirivanje troškova. Plan koji su Probst i njegovi gosti skovali naposljetku je na konferenciji u Bernu 19. siječnja 1983. usvojen. Paket pomoći je iznosio 2,5 milijarde švicarskih franaka.

Jugoslavenski ministar vanjskih poslova **Lazar Mojsov** pohvalio je „ogromnu i efikasnu predanost Švicarske u kreditnom pitanju“ i njenu „uzornu ulogu ‘prijatelja u nevolji’“, izvještava švicarski veleposlanik u Beogradu **Alfred Hohl**. Sve dok prevladava logika Hladnog rata, Švicarska i Jugoslavija ostat će blisko povezane.

Već 6. srpnja 1983. švicarski veleposlanik Hohl iznosi kritičnu međucjenu politike rigorozne štednje koju je nametnuo MMF i pretjeranih zahtjeva za garancijama banaka vjerovnika. „U vladajućim tijelima Jugoslavije množe se snage protiv ‘silovanja’“, zapisa diplomat. Daljnje „smanjenje životnog standarda“ i „hitno klanje svetih krava (federalizam, samoupravljanje)“ koje su zahtijevala ekonomska ograničenja, pojačali su sukobe između bogatih republika na sjeveru i strukturno slabog juga. „Činjenica da je moć odlučivanja potpuno rascjepkana pod magičnom lozinkom ‘samoupravljanje’ zapravo je otkrila prilično strmoglavu razinu na kojoj je Jugoslavija ekonomski klizila nizbrdo.“ K tome se isti diplomat usudi ustvrditi da najveća opasnost krize jugoslavenskog sustava u konačnici leži u „balkanizaciji“, „u raspadu državne federacije“, što će se desetak godina kasnije uistinu dogoditi.

Koristim priliku zahvaliti **dr. Thomasu Bürgisseru**, povjesniku odjela Diplomatski dokumenti na Saveznom arhivu u Bernu, koji nije samo upozorio na obljetnicu jugoslavenskog debakla, nego ju je popratio dozom sarkazma i porcijom crnog humora kao odgovorom svim onima koji žive jugoslavenski simulakrum.

O JEDNOM ČOVJEKU IZ DALMATINSKE ZAGORE

Zabrinut za mentalno zdravlje ljudi, za ugledni je internetski portal *Index*, uglednoga **Matije Babića**, komentar dao još ugledniji splitski psihijatar **dr. Boran Uglešić**, ne uspijevajući pritom sakriti – jugoslavenskom sentimentu tako uobičajen, a hrvatskom rodoljublju tako stran – prijezir utemeljen na regionalnoj osnovi i podrijetlu, a vjerojatno motiviran nečime puno gorim.

Komentirajući nedostatak empatije u čitavu svijetu, dakle ne samo u Gornjem Muću ili Čaporicama, i sklonost crnom humoru povodom nedavnog potonuća i implozije podmornice Titan, ugledni je dr. Uglešić izjavio sljedeće: *“Zamislite jednog čovjeka iz, recimo, Dalmatinske zagore koji pročita da je pet ljudi otišlo s podmornicom kojom se upravlja izvana na dubinu od četiri kilometra. On uopće nema mogućnost shvaćanja takve situacije i zato će taj crni humor i pošalice biti puno intenzivniji.”*

Naravno, dovodeći u pitanje mentalnu sposobnost imaginarnog, na mržnji i predrasudama oblikovanoga *idealtip-skog* „čovjeka iz Dalmatinske zagore“,

Dr. Boran Uglešić Borbenov (foto: Slobodna Dalmacija)

doveo je psihijatar Uglešić u pitanje vlastitu stručnost i vlastito mentalno zdravlje.

No, hrvatsko je društvo – na žalost – naviklo na takve nesuvisle, plemenske i primitivne ispade, pa i onda kada dolaze od intelektualaca ili pseudo-in-

telektualca, i u tome ne vidi posebni problem. Preko toga će prečesto šutke prijeći čak i oni koji sebe smatraju hrvatskim nacionalistima, pa čak i u onim najekstremnijim slučajevima, kada istim sadističkim i mazohističkim obrascima razmišljanja tobožnja hrvatska ljevica prekršta bosanskohercegovačke Hrvate tek u bosanske, bošnjačke ili hercegovačke katolike.

Tko nas dijeli, ne želi nam dobro. To nam posebno treba biti jasno danas, kada imamo kakvu-takvu državu i kakvu-takvu suverenost vrijednu očuvanja. Isto tako nam trebaju biti jasni motivi prijezira

prema tzv. *ljudima s kamenjara*, prema splitskim *vlažima* i zagrebačkim *hercegovcima* – jer, nisu oni prignuli koljeno ni pred tuđim kraljem, niti pred poganjskim komunističkim *božanstvom*, a svoj narod i svoju vjeru, za razliku od nekih, nisu prodali za šaku srebrnjaka... (Zv. JONJIĆ)

IZBORNE JEDINICE – GERRYMANDERING U KORIST SRBA?

Od reforme izbornog zakonodavstva, dakako, nema ništa; od izmjena granica izbornih jedinica samo naivni su nešto očekivali. No, ako se pomno pogleda koji je predvidivi, očekivani plod njihove korekcije u režiji aktualne vlade, lako je zaključiti da bi na koncu najzadovoljniji mogli biti – Srbi.

Prema svemu sudeći, izborne jedinice se kroje tako da srpska manjina

dobije jednoga ili čak dva zastupnika demokratskim putem, na temelju palih glasova na Banovini i u dijelovima Karlovačke županije. Pored tri zajamčena joj zastupnička mjesta za koja je dovoljno biti živ i poslovno sposoban, to bi već bila ozbiljna saborska grupacija.

Nasuprot tome, aktualni namjesnici na Markovu trgu sve čine da se umanju vrijednost hrvatskih glasova

i da se obeshrabre Hrvati u Bosni i Hercegovini i iseljeništvu koji ne bi bili skloni dati glasove Hrvatskoj demokratskoj zajednici (ili njezinim prirepcima koji, evo, kako smo vidjeli, *tradicionalno* časte združene crvenoarmejce i Jugoslavensku armiju u forsiranju Dunava).

Smrt fašizmu – sloboda narodu! (L. K.)

NAŠ NUTARNJI SVIJET (57.)

DUHOVNOST

Duhovnost je potraga za dubljom stvarnošću, želja da nadiđemo svjetovno i dodirnemo vrhunaravno, božansko. Gotovo svaki čovjek naginje duhovnosti, pa makar i u malo mjeri i povremeno, zato što svatko ima nešto duhovnoga u sebi, svatko ima *dah* (duhovnost je lat. spiritualnost, od spiritus: dah). I svatko se, makar jednom u životu, udubi u pitanje o tome zašto smo na ovome svijetu, tko svijetom ravna, i što će s nama dalje biti. Pojedini ljudi su u potrazi predanije, i cijeloga života idu stazom duhovnosti.

Duhovnost je vrlo povezana s vjerom – može biti dio vjere, ili može biti potraga za vjerom. Ipak, ona može postojati i među ljudima koji sebe ne smatraju vjernicima. Katolička duhovnost temelji se naravno na katoličkom vjerovanju – onako kako se ono izriče u molitvi Vjerovanja i kako je izneseno u Katekizmu katoličke crkve.

Sama riječ, *duhovnost*, među katolicima je međutim novija, ranije se češće spominjala pobožnost. Danas se sadržaji pojmova razgraničuju, za duhovnost smatramo da je šira od pobožnosti, da uključuje više osobne autentičnosti i samostalnosti, vjerojatno i više nutarnjih sposobnosti. Osoba pomno promatra svijet, vidi puno, osjeća da je sve stvoreno – ljudi, nebo, trava, životinje, vjetar i oceani. I najsloženije dogme želi integrirati u vlastiti život, a osjeća da je za to sposobna. I zaista, može doživjeti ispunjenje živom vjerom. Možda se stoga može reći da je na djelu Božja milost, da je Bog prvi tražio osobu, i da se ona zato, što joj je bila darovana milost, uspijeva približiti dubljim spoznajama i doživljajima.

Katolička duhovnost traži vjerska znanja i vjerski sakramentalni život.

Piše:

Maja RUNJE

Često se koristi starim i poznatim vjerničkim aktivnostima – molitvom, razmatranjem, duhovnim vježbama, šutnjom, postom, hodočašćem. Poznato je više nijansi katoličke duhovnosti, pa se tako spominju, primjerice, benediktinska ili isusovačka duhovnost. Spominju se i brojne osobe koje da su dostigle iznimna veliku duhovnost, i vjeru, pa bile i pravi mistici, primjerice Hildegarda iz Bingena,

Crtež: Stipan Runje

Nikola Kuzanski, Meister Eckhard ili Toma Akvinski.

Često se s više strana čuje mišljenje da želja za duhovnim rastom i želja za susretom s Bogom izviru iz straha od smrti. Moguće je da jest tako, smrtnost je veliko čovjekovo nutarnje pitanje. No istina je i da je život u duhovnosti dobitak za sam život. Čovjek koji živi intenzivniju duhovnost ima na umu čak i dobar život drugih: velikodušan je, pripravlja ljubav za sve oko sebe, pa i za životinje i za prirodu. A uvijek ga vodi etičnost, želja da ima čistu dušu. Meister Eckhard je pisao da samo duša može i sresti Boga. Čovjekovo tijelo je propadljivo, Bog je vječan, duša je vječna, dakle, duša se može približiti Bogu.

A sekularni putovi? Istina je, ljudi koji nisu vjernici također su tražili, i

traže, više duhovnosti. Mnogi su tražili mir, i željeli su osjetiti više povezanosti sa svijetom i svemirom. Umjetnici su, primjerice, sigurno ljudi u potrazi i kad nisu vjernici.

Razumije se da duhovnost nije sve ono što netko nazove duhovnošću. Jedan od primjera lažnoga je ezoterika. Široko se bila razmahala u zadnjim desetljećima prošlog stoljeća, a cvjeta i danas. Poklonici barataju elementima kineskih ili indijskih kultura i vjera o kojima gotovo ništa ne znaju, a sve skupa miješaju s kršćanstvom o kojem također ne znaju. Rado promiču neznanstvene postupke liječenja, ili tvrde da u astrologiji i horoskopima ima odgovora o tijeku budućih događaja.

Elementima duhovnosti danas se, zanimljivo, koristi i politika, i to tzv. zelena politika – razvijajući ideju održivosti (engl. *sustainability*; njem. *Nachhaltigkeit*). Ideja ističe odgovornost

o tome da se smije potrošiti ono što može ponovno narasti ili se regenerirati, na način da se ne remeti ravnoteža prirodnih procesa. Ideja se u zadnje vrijeme intenzivno razvija u bogatim zapadnim zemljama, pa je postala i životnim stilom mnogih ljudi. Simpatična je ondje gdje ističe da manje može biti više (sveti Franjo Asiški!). Ili kad ističe važnost zalaganja za dobro životinja i suosjećanje sa životinjama (sveti Franjo Asiški!). Ili zalaganja za dobro planeta Zemlje (sveti Franjo Asiški!). Nije simpatična, pa postaje i toksičnom, kad počne nasilnim ideološkim strujanjima, i to ljevičarskim – Izvana zeleno, iznutra crveno! – a što je gotovo redoviti slučaj.

STARČEVIĆ I STARČEVIĆANSTVO: MISAO PROŠLOSTI ILI PUTOKAZ ZA BUDUĆNOST?

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

*Ako u vreme vaših praunukah u ovom narodu bude petdeset muževah osve-
dočenih o svetosti slobode i zauzetih za svoj narod – mi učinismo više nego li su
agitatori ikada učinili.*

A. Starčević, Naputak za pristaše
stranke prava (1871.)

Kad bi sudio po činjenici da je njegov lik bio stavljen na najveću hrvatsku novčanicu – i nju, kao jedan od posljednjih simbola našega makar ograničena suvereniteta, nažalost smo izgubili *bez ispaljena hitca* – mogao bi prosječno površan promatrač zaključiti da je obnovljena hrvatska država odala primjerenu, zasluženu počast čovjeku koji je još za života postao simbolom naše nacionalne svijesti i utjelovljenjem naše volje za životom, pa potom sve do danas bio nazivan Ocem Domovine, i da je ta obnovljena Hrvatska tom rječitom gestom *urbi et orbi* pokazala, koji se simboli i koje se vrijednosti u slobodnoj i neovisnoj državi imaju smatrati najvišima.

Kad se pak ima na umu da u ovih trideset i koju godinu nismo u pripremi i kritičkom izdanju Starčevićevih spisa skoro ni milimetra odmaknuli od konca XIX. stoljeća, kad su neki od njih, površno priređeni i tiskani u nakladi Odbora Kluba stranke prava, osvanuli u nekoliko svešćića koji su tvorili dvije i pol knjige, dakle kao torzo njegovih *Djela*, odnosno kao jedna vrijedna, ali nedovršena zbirka njegovih govora i članaka, i da se skoro sve što je na tom planu napravljeno – ne računajući jedan posve privatni i ne sasvim nezanimljivi prijedlog strukture *opera omnia* tog mislioca, jamačno najvažnijeg u hrvatskoj političkoj povijesti – svodi na sasvim skromni i jeftini pretisak toga davnog i nereprezentativnog izdanja kojemu su pridodani pretisci još nekih njegovih spisa tiskanih u neprak-

Dr. Ante Starčević u svojim četrdesetim godinama

tičnu obliku, pa je, u narodu što bi trebao biti željan Starčevićeve riječi, sad već daleke 1995. svih tih osam svezaka izišlo u mršave tri tisuće primjeraka, mogao bi se nametnuti i posve protivan zaključak.

Na taj protivan, više za nas nego za samog Starčevića nepovoljan zaključak, malo utječe činjenica da je tom pretisku, kao i nekim izborima Starčevićevih govora predgovor napisao Franjo Tuđman, ozbiljan povjesničar i još ozbiljniji političar u ulozi prvog predsjednika demokratske hrvatske države, jer: taj je Tuđmanov predgovor kratak i suhoparan, zbijen na karticu-dvije teksta i sročćen očito na brzu ruku, pa će i nevičnije oko u njemu lako prepoznati postojanje nekakve, zapravo tek kakve-takve Tuđmanove *racionalne*, ali mu ne će promaknuti nedostatak njegove snažnije *emocionalne* veze sa starčevićanskom baštinom, baštinom koju je on i prije nego što je postao predsjednikom države ponajčešće svodio na steklišvo – u značenju tvrdoglavosti i sterilnoga, besplodnog

mjesečarenja nad otvorenim stranicama hrvatske državne i pravne povijesti – te ju, napola podrugljivo, u pravilu takvom i nazivao (time posredno, dijelom možda i nehotice, održavajući na životu i produžujući onu začudnu, zapravo nevjerojatnu, očevitim političkim razlozima motiviranu famu i difamaciju o tobožnjoj Starčevićovoj *nerealnosti*, dok bi – nasuprot postojećemu, jedino mogućemu i sasvim realnom hrvatstvu kojemu nas je Otac Domovine vratio – jedna fantastična, potpuno izmišljena, nevjerojatna i neostvariva jugoslavenska sinteza bila *realna* i realistička u svakoj svojoj miješini i inačici, od one štrosmajerovske do one bakarićevske), što zapravo, kao što sam već ranije, na drugome mjestu govorio i pisao, možda nudi barem jedan dio odgonetke o prvoj polovici Tuđmanova životopisa, onoj jugoslavenskoj i komunističkoj, a možda nije nebitan ni za shvaćanje one druge, nekomunističke i hrvatske.

Ništa od toga, uostalom, nije nas ni smjelo iznenaditi, jer lako je sjetiti se, koje je obljetnice Tuđman slavio i koje je likove častio još u doba Hrvatskoga proljeća, kad je – očito konačno shvativši da se za Hrvate pobjeda Jugoslavenske armije 1945. ni po čemu nije razlikovala od sloma Hrvatskih oružanih snaga tog proljeća (jer za Hrvate pobjeda Jugoslavije uvijek i svagdje znači poraz Hrvatske, pa i onda kad je konkretna Hrvatska, jedina koja je tada postojala, i svojom i tuđom krivicom bila opterećena brojnim hipotekama!) – kad je, dakle, Tuđman stupao u posljednju fazu svoje preobrazbe

iz jugoslavenskog federalista u hrvatskog nacionalista.

Smatram, naime, da nam se taj distancirani i uvelike priučeni Tuđmanov odnos prema Starčeviću i starčevićanskoj misli nudi kao sasvim mogući odgovor na teška pitanja o glavnim tokovima hrvatskoga političkog života od 1990. naovamo, života koji jest urodio veličanstvenim postignućem samostalne države, ali je istodobno toj državi uvelike oduzimao i hrvatski, pa i etički sadržaj, uslijed čega je – kao što vidi svatko tko stvarnost želi gledati otvorenim očima, a ne uljuljkivati i sebe i nas u patetične i samodopadne ispraznice – olakšao njezinu posvemašnju kompromitaciju i obezvrjeđivanje, što ju sve na demografskome, političkome, gospodarskome, kulturnom i svakom drugu planu ugrožava i prijeti njezinu i našem nacionalnom i državnomopravnom opstanku.

A ne bi, naravno, čak ni usprkos tomu što želimo i trebamo raspravljati o starčevićanstvu i Starčeviću danas, a ne prebibrati po činjenicama iz njegova životopisa ili po tehničkim podacima o njegovim nasljedateljima, bilo potrebno ovdje naširoko raspredati o Tuđmanovu odnosu prema Starčeviću, da Tuđman svojom veličinom – dakako, i sretnom zvijezdom pod kojom se rodio (jer ne jednom je onih sudbonosnih godina razvitak mogao krenuti i u suprotnom smjeru, ma što Tuđman intimno htio i želio: sjetimo se samo raznih planova koji su propali samo zato što ih velikosrpski megalomani nisu prihvatili!) – nije odredio odnos cijele današnje Hrvatske prema Ocu Domovine, i da ideološko-politička potka današnje hrvatske države nije nepovratno natrunjena *slavjanskim* i jugoslavenskim – dakle: nedvoumno i nedvosmisleno protustarčevićanskim! – balastom.

Taj odnos logično proizlazi iz Tuđmanova spajanja nespojivoga koje se je kratkoročno, ponajviše zbog brutalnosti velikosrpske agresije i sirovosti njezinih ideologa, primitivizma njezinih arhitekata i krvoločnosti njezinih *argata*, pokazalo pogodnim za oslobođenje, ali nedostatnim za slobodu, odnosno posve neprikladnim za ostvarenje i učvršćenje jedne stvarne nacionalne sinteze, i istinskog, neopozivog napuštanja nehr-

vatskih i protuhrvatskih koncepcija. Jer, jedna organska i trajna *hrvatska sinteza* može se graditi samo na hrvatskim idejama i hrvatskim idealima, a ne može se zidati ni sazidati na idejama i simbolima koji su bili i ostali njezinom negacijom, na jugoslavenstvu i na boljševičkom internacionalizmu!

Zato je bila (a danas znademo da je takvom i ostala!) nemoguća jedna organska i plodonosna sinteza starčevićanskoga hrvatskog nacionalizma, radićevske interpretacije hrvatsko-srpskoga narodnog jedinstva s popratnim *jugoslavjanskim* maglama, i takozvane (zapravo samozvane i uostalom tek naknadno fabricirane) hrvatske ljevice koja nikad nije bila na ljevici, nego je bila stalno na Istoku, i koja je u svojoj srži bila i ostala internacionalističko-boljševička i zapravo jugoslavenska, pa je posve prirodno rađala otrovnim, protuhrvatskim plodovima: od Brezovice preko Topuskoga i Karađorđeva sve do one nesretne ustavne preambule kojom je zbog kratkoročnih ciljeva dugoročno branjena jedna neobranjiva prošlost i dalekosežno trovana budućnost, i u kojoj i danas – kad smo uglavnom svjesni njezinih nesretnih plodova kojima se legitimira svaki pothvat protiv Hrvatske! – svi škiljavim, razro-kim očima vidimo takozvani ZAVNOH, a nismo kadri vidjeti tamošnje Tuđmanovo pokajničko, ali vrlo rječito, odrješito i jednoznačno odbacivanje Jugoslavije i komunizma, čak ni onu zabranu svakog oblika balkanskih integracija koja je propisana u normativnom dijelu Ustava.

Tuđmanu, dakle, valja pripisati tu paradoksalnu, proturječnu formulu naše sadašnjosti, formulu u kojoj je osuđen jugoslavenski komunizam i zabranjen svaki oblik balkanskih integracija, a istodobno su tom nesretnom preambulom ne samo ekskulpirane, nego i beatificirane one društvene i političke snage koje su nas odvele u jugoslavenske i panslavenske, moskovitske i balkanske (da ne kažem: i još dalje, u afroazijske, posve nam tuđe i neprirodne) sfere, čime je omogućena i osigurana dominacija današnjih baštinka tih snaga i zaboden stijeg oko kojega će se i ubuduće okupljati svi oni kojima je stvarno samostalna, stvarno neovisna i stvarno slobodna Hrvatska nepodnošljiv trn u peti.

A kad mislimo i vjerujemo da ničega od toga što nas danas truje i demoralizira ne bi bilo da smo se držali Starčevića, onda ne mislimo da to znači pritezanje na prsi njegovih *Djela*, u izvornom izdanju ili u spomenutom pretisku iz 1995., niti kvaziintelektualno paradiiranje i razmetanje kojim od onih drugih izbora iz Starčevićevih spisa – bio on Jurišićev, Ladanov, Barišićev, Bratulićev ili Jelčićev – pa onda patetično, isprazno prisezanje na njih i povremeno prigodno potezanje kojega krnjatka ili citata iz njih.

Jer, protivno svemu što su nam svojim primjerom pokazivali mnogi, čak i većina onih koji su se na nj pozivali u posljednjih stoljeće i pol, Starčević nije zbirka citata za probrane zgode, niti polica s brižno upakiranim dogmama na odjelu mješovite robe kakvoga ideološko-političkog samoposluživanja. Štoviše, tek kad ga se svede na to, on postaje zastario, potrošen i *nemoderan*, budući da su – posve logično – na nova, naša vremena mnogi od tih citata i ulomaka neprimjenljivi ili slabo primjenljivi, ali ono što je primjenljivo i izvanvremensko, njegova je hijerarhija vrijednosti, njegov način mišljenja i njegova filozofija povijesti. Zato i zbog toga Starčević nije postao misao prošlosti, nego je ostao misao budućnosti!

Ne služi on, dakle, tomu da, recimo, onom njegovom poznatom urom hoda dužine i urom širine opravdavamo svoje neuspjehe i poraze; nije on tu za to da bismo onom egzaltiranom opaskom o najčistijem plemstvu prisvajali one koji s

Iztočno pitanje.

Napisa

Dr. Ante Starčević.

Pretpostavio iz „Hrvatskog Prava“

ZAGREB

Tisk „Prve hrvatske radničke tiskare“
1911.

nama odavno ne žele dijeliti zdjelu leće, niti je tu za to da nas žalost zbog toga obeshrabri i dotuče.

Onim svojim priželjkivanjem europskog *bratinstva* on nas ne poziva na poklonstvo novim kumirima niti na novo ropstvo, a nije on tu ni za to da nas odgađa prijeziru nekih drugih kultura i nekih drugih naroda, pa ni onih kojima se je on sâm, u posve konkretnim okolnostima, rugao da su u kulturnome i u svakom drugom pogledu ništavni već i zato što im je u jeziku i imenica *žena* srednjega, a ne ženskog roda, ili da su vrijedni podsmijeha već i zato što svojataju ime koje svjedoči o sluganstvu i ropstvu, ali ako baš hoće da je drugačije, da onda moraju znati kako se to njihovo ime etimološki izvodi iz naziva jedne neugodne kožne bolesti.

Jer, baš nasuprot tome, sve povijesne narode – narode koji nisu izum kojekakvih politikantskih maštarija ili pseudoznanstvenih teorija skrojenih za tuđinske političke potrebe – on je smatrao jednakima i ravnopravnima: nema među nji-

Augustinčićev Ante Starčević, za natječaj raspisan u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske

ma ni prvih ni zadnjih, i svaki ima pravo na opstanak i razvitak, jer „svaki je narod čedo Božje i sam Bog zna što je on kojemu svojem detetu odredio“. Nije, dakle, Starčević putokaz naše mržnje i prijezira prema drugima, nego je prorok i putokaz naše ljubavi prema samima sebi, putokaz naše vjernosti svojim, a ne tuđim nacionalnim idealima i interesima: jedino oni, zasnovani na etici i pravu, mjera su baš svih stvari, misli, osoba i pokreta, jer je „narod za svoje čine odgovoran samo Bogu i samu sebi“.

A nikad on to ne bi bio postao niti bi ikad bio nazvan Ocem Domovine, da vlastitim primjerom nije svjedočio svoja etička uvjerenja i svoju političku filozofiju, onu u kojoj su misli slobode i prava bili alfa i omega, početak i svršetak. Za njega, koji inače nije bio pravnik – premda mnogi misle da jest, štoviše da je poput svog prijatelja Eugena Kvaternika bio odvjetnik (jer je Starčević koranicu kruha zarađivao u odvjetničkoj pisarnici Lavo-slava Šrama ili sinovca si Davida) – pravo je u velikoj mjeri bilo istovjetno moralu. I

kad znamo da je u *Pismima Magjarolaca* pisao kako je „pravo (...) duša društvena života“, onda znademo da je cijeli društveni život sudio etičkim mjerilima.

Kao asket, ispunjen prijezirom prema materijalnom bogatstvu; nepotkupljiv ne zbog toga što mu je malo trebalo, nego zato što osim slobodne i sretne Hrvatske nije ništa želio, Starčević je građanske počasti i državna odličja duhovito nazivao *praporcima* (dakle – onim što se stoci vješa o vratu, više na korist onoga tko ću ju sutra zaklati, nego na njezinu dobrobit!), ali je praktično svima koji su o njemu pisali, promaknula ona bilješka u autobiografskom zapisu Janka Leskovara, koji svjedoči da Starčević nije bio nikakvo mizantropsko zabadalo i cjepidlaka koja bi od ljudi tražila da se poput kamikaza žrtvuju uvijek, svagdje i po svaku cijenu: Budi oprezan i mudar, čuvaj se, jer ni od činovnika ne treba tražiti suvišnih žrtava; on svoju patriotsku dužnost vrši već samim time ako svoj posao obavlja savjesno. To je bila intelektualna, etička, ali i politička pozicija s koje je šibao po našim slabostima, manama i zabludama, nikad nekritički ne podilazeći ni sebi, ni svojim pristašama, a ni i svom narodu.

Želeći slobodu, želio je istinu i dostojanstvo, a ne popularnost, odbijajući ulogu *gončina*, neupitnoga stranačkog vođe ili intelektualnoga kumira, pa je Hrvate pozivao da se drže programa i načela, a ne pojedinaca – budući da je i on sâm o nekim svojim pogledima znao dvojiti – pa je zato razmišljao i o njima naglas govorio, kako bi se mnijenja prokresala i izbistrila, „jer samo Bog i ludjak ne mi-enjaju mnijenja“, zbog čega nije slučajno da je u dva svoja vrlo važna spisa – u *Naputak za pristaše stranke prava* i u predgovor *Pismima magjarolacah* – uvrstio onu poznatu misao: „Ako u vreme vaših praunukah u ovom narodu bude petdeset muževah osvedočenih o svetosti slobode i zauzetih za svoj narod – mi učinismo više nego li su agitatori ikada učinili.“

Pedeset muževa, a ne pet milijuna, čak ni pet stotina! Imamo li ih danas pedeset? Ima li tko da je za to spreman staviti ruku u vatru?

A zacijelo poučen i vlastitim i narodnim iskustvom, Starčević je i kao kršćanin i kao stoik očito bio svjestan one zna-

menite biblijske epizode preko koje svi – sve do danas – olako prelazimo, uopće ne uočavajući njezino duboko i svestransko značenje: da je, naime, u jednom od presudnih trenutaka svjetske povijesti puk mogao sasvim demokratski, slobodno birati – a rijetko je doista imao tu mogućnost! – i da je tada, u tome sudbonosnom trenu, između Krista i Barabe demokratski, *liberalno*, aklamacijom izabrao – Barabu! (A zar i u naše doba nismo toliko puta demokratski izabrali barabe?!)

Nemajući, dakle, iluzija ni o kome niti o čemu, Starčević se je lako borio s kušnjama i nadilazio trenutke razočaranja, pa i ogorčenja, u kojima je – navodno, prema jednoj od bezbrojnih invektiva njegovih protivnika – znao kazati da Hrvati nisu zavrijedili ni da se čaša vode za njih popije.

Nema za tu invektivu dokaza, baš kao što nema dokaza ni za onu Radićevu, da je Starčević kazao kako mu nije ni na kraj pameti poučavati Hrvate – da neka ih uči Bog ili vrag, ali on ne će! – jer je Starčević puno puta kazao upravo suprotno, i jer je cijelo njegovo javno djelovanje upravljeno političkom odgoju hrvatskog naroda, a njegov program – u kojem je izričito propovijedao slogu i *sljubljivanje* svih staleža u hrvatskom narodu – premda, kako rekosmo, sve do danas proskribiran i izrugivan kao romantičan i neostvariv, bio je i ostao ne samo zapravo jedini naš, nego i jedini, jedincati realističan i ostvariv program, budući da nas je on, umjesto *jugoslavjanskim* maglama i *terorijskim* konstrukcijama o nekim budućim velikim i moćnim tvorevinama, tim svojim programom vraćao onomu što stvarno postoji, onomu što svojim postojanjem obvezuje i nadahnjuje: svojoj zemlji, svojim korijenima, svojem narodu.

Tvrdilo se, a i danas se nerijetko tvrdi, da Hrvati mogu opstati samo tako da presta-

nu biti Hrvati, da se odreknu onoga što ih čini Hrvatima i da se pretvore u ono što postoji samo kao izmišljotina i fikcija: takozvani Jugoslavlani, Srbohrvati, takozvani „Europejci“ ili „građani svijeta“, lišeni i slave i tuge vlastite prošlosti, i oslobođeni brige za zaseban identitet i za posebnu, vlastitu budućnost. A to je moguće samo preko mrtvog Ante Starčevića! Zato je njega trebalo omalovažiti, učiniti ružnim i odbojnim; trebalo ga je kompromitirati, da bi se mogle kompromitirati ideje koje je utjelovljivao, i da bi se mogle afirmirati neke druge ideje i neke druge koncepcije: nikad hrvatske, a najčešće i otvoreno protuhrvatske.

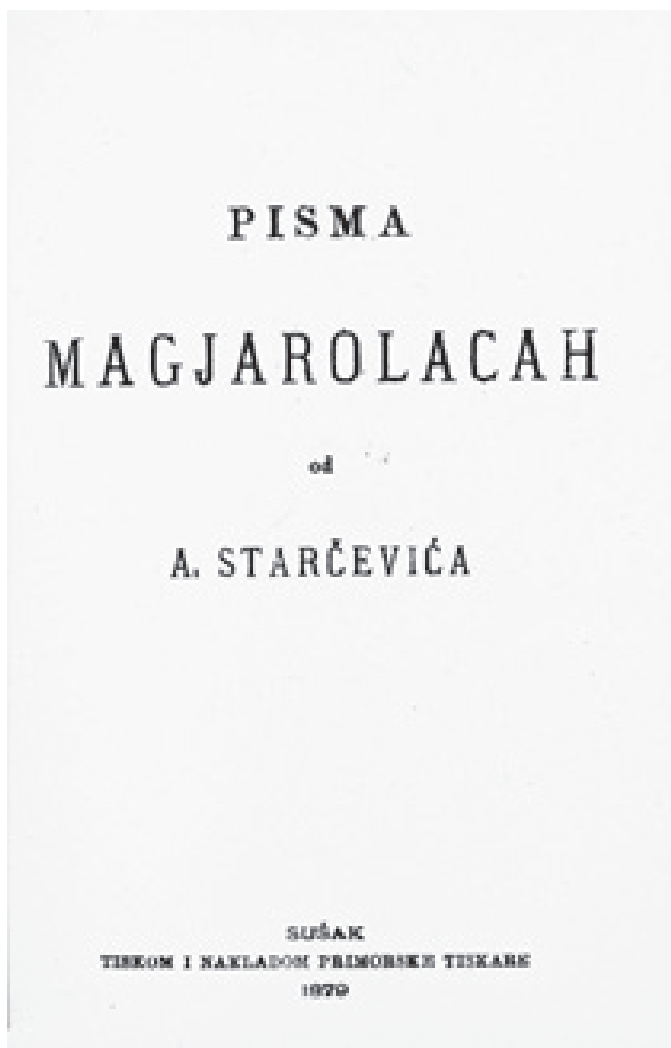
Zato je Strossmayer govorio da je Starčević „vanjstinom svojom i nutraštinom monstrum“; zato je prikazivan kao čudak i čudovište; zato se je običavalo prešutjeti – a prešućuje se i danas – da je to tobožnje čudovište i taj tobožnji čovjekomrzac od svoje plaće, onda kad bi ju uopće primao, platio siromaški stan i hranu, k tomu *smotke*, pa bi sve ostalo odmah

razdijelio siromasima koji su na njegovu pragu stajali kao u procesiji. No, protivnici nisu tajili što im je na umu. I kao što je 1909. – kao da ga slušamo danas! – govorio Ante Radić: „*Treba obračunati sa starčevićanstvom, sa ledenim, suhim, surovim, grubim, ukočenim i bezkrajno ograničenim starčevićanstvom!*“, tako su do 1990. svi zagovornici hrvatske državne neovisnosti bili proglašavani ukočenim i beskrajno ograničenim luđacima i fantastima, neodgovornim sanjarima ili zasukanim fanaticima koji, eto, kvare račune svjetskih gospodara i remete europsku ravnotežu; a tako smo prije trideset i više godina svi mi koji smo, primjerice, u Bosni i Hercegovini s hrvatskih, a ne s jugoslavenskih, avnojsko-komunističkih pozicija zagovarali neka druga rješenja, proglašavani ograničenima i kratkovidnima; i uvijek je to naše tobožnje ludilo, taj naš fanatizam i ta naša tobožnja kratkovidnost pripisivana starčevićanstvu koje je za potrebe te klevete znalo biti proglašavano „radioaktivnim otpadom“.

(Pritom se posve neistinito tvrdilo da bijemo tuđe bitke, a mi smo samo Hrvatsku stavljali na prvo mjesto, uvjereni da nas svaka druga politika vodi u poraz. I, danas, kad se obazremo na to vrijeme, možemo kazati kako nije sigurno da bi starčevićanska politika dovela do pobjede, no sasvim je sigurno da nas je nestarčevićanska i protostarčevićanska dovela ovdje gdje smo sada, dakle – u poraz, poraz koji nije manji samim time što ga mi nazivamo pobjedom!)

A ove opaske i ove slike samo su ilustracija, zbog čega nam je jugoslavenska historiografija, publicistika i politika uporno nastojala (pa i danas nastoji) namrijeti opću predodžbu o Starčeviću kao čovjeku koji je pola stoljeća gudio jednu te istu, jednoličnu i zamornu pjesmu.

U stvarnosti, dakako, nije bilo tako, i treba samo ovlaštati njegove spise, da se vidi kako on nije govorio samo o Hrvatima kao višek-

fesionalnu narodu (u vrijeme kad je ta formula izricala stvarnost i obećavala budućnost), nije govorio samo o hrvatskom odnosu prema Austriji i Mađarskoj odnosno o Nagodbi i njezinim državnopravnim i financijskim aspektima, o pravu Hrvatske da odlučuje o razrezu poreza na svome području i o načinu na koji se tako ubrani porez troši, o odašiljanju ili neodašiljanju zastupnika u bečko Carevinsko vijeće, o ukinuću Vojne krajine ili o protegnuću mađarskoga kaznenog zakonika na Rijeku i riječki kotar, o saborskim adresama u povodu vladarskih prijedloga ili o uvođenju njemačkoga odnosno mađarskoga jezika u škole kao obveznog predmeta, o Bosni i Hercegovini, o slavi Nikole Šubića Zrinskoga ili o saborskome poslovniku, o izbornome pravu i „obćenitu glasovanju“, o suspendiranju nepoćudnih odvjetnika i državnih službenika, o pokušaju odcjepljenja Žumberka od Hrvatske i tomu slično, nego je govorio i grmio i o mnogim drugim, naizgled dnevnim i svakodnevnim pitanjima, pitanjima koja se na svakodnevnoj razini neposredno dotiču tzv. malog čovjeka.

Tako je već u predstavkama Županije riječke – još i prije nego što je njegov drug i prijatelj Eugen Kvaternik objavio *Hrvatskoga glavničara* (1863.), spis u kojem je izložio svoje gospodarsko-socijalne poglede te pokazao koliko i on sâm i cijelo organizirano pravaštvo drže do gospodarskog napretka – tumačio da „za ovu kraljevinu životno je, da joj se narodno gospodarstvo u svih strukah podigne i osovi, i u tu svrhu ona treba i slobodu i veresiu [kredite]“, jer „Kraljevina Hrvatska, za uzdignuti svoju domaću trgovinu i obertnost, treba obrambu proti inostranim velikim glavničarom“.

Govorio je potom Starčević u Saboru i izvan njega o gladi i neimaštini puka,

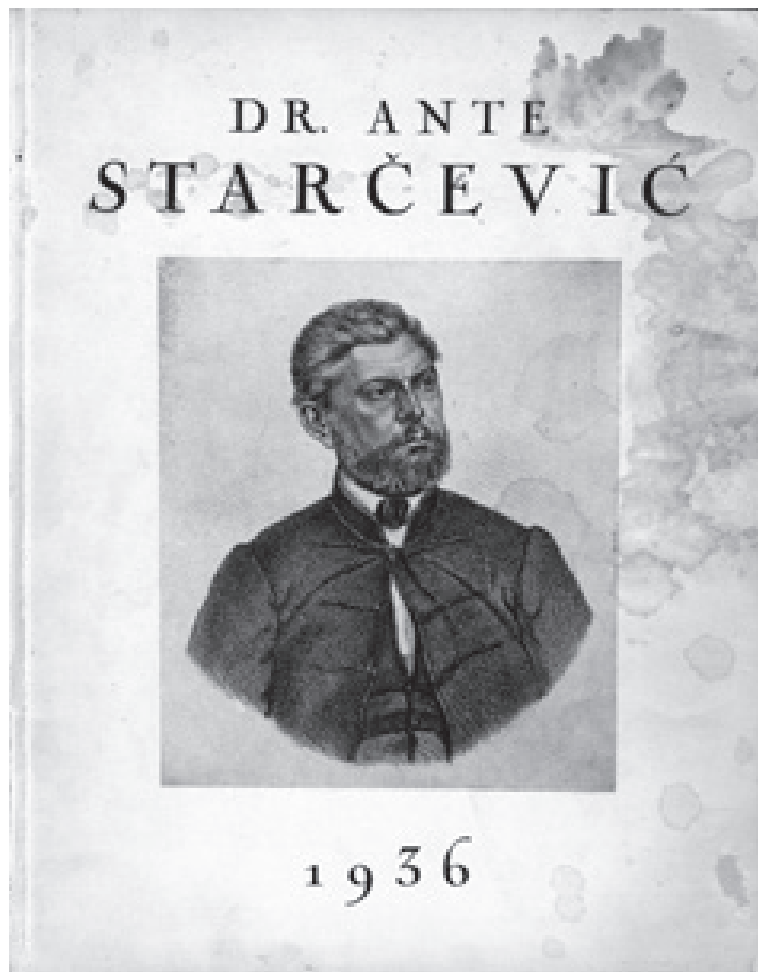
o komasaciji zemljišta i o gradnji mostova, o melioraciji lonjskoga polja i nerevanskoga *gliba*, o školskome sustavu i učeničkim stipendijama, o donošenju i izvršenju proračuna, o *štibrama* odnosno porezima i nametima, o nepravednim ovrhama i isplatama državnih obveznica, o ukidanju naukovine odnosno školarine na sveučilištu, o marvinskoj kugi i o potrebi obrađivanja polja, o potpori seljacima stradalima od tuče i povodnja,

pravi troma i pokvarena javna uprava te osuvremeni *zakonotvorstvo*, o stegovnoj i kaznenoj odgovornosti sudaca i činovnika, o mirovinama i plaćama učitelja i činovnika, o pravima duhovnika i mirovinskim fondovima krajišnika, i o kojemu drugom.

Upravo zato su se baš njemu obraćali i na njega se pozivali seljaci i radnici, i upravo zato će baš u krilu njegove stranke – oko njegova nasljednika Josipa Franka

– nastati prva naša radnička stranka i biti pokrenute novine namijenjene radnicima i težacima. A kao što je taj tobožnji ženomrzac Starčević u govoru o zadrugama (20. studenoga 1888.) ustvrdio da unutar obitelji „ženska može biti, i redovito jest bolji gospodar od mužkarca“, i da je ona „svojom osebom ili neizmerna glavnicom ili bezdan“, jer na njoj počivaju tri kuta kuće, a „ako ona nevalja, redovito, za neredi uvek, muž je kriv“, tako su se na Starčevićevim intelektualnim koljenima (a nemojmo nikad zaboraviti da se ideologe i vođe sudi i po suradnicima koje su birali, i po pristašama koji su ih nasljedovali!), odnjihali svjetlonoše novih književnih i uopće kulturnih ideja, poput Ante Kovačića, Eugena Kumičića, Silvija Strahimira Kranjčevića ili Antuna Gustava Matoša; a da je Josip Frank kao nitko prije njega matema-

tičkom preciznošću dokazivao stupanj gospodarskog izrabljivanja Hrvatske, i da je – uz nepokolebljiva stranačkog druga, katoličkog svećenika, popa Stipu pl. Vučetića („Sloboda na političkomu, književnom i umjetničkom polju mora stvoriti slobodnu Hrvatsku!“) – kao prvi, zapravo jedini od vodećih hrvatskih političara svog doba, borbeno i uz dlaku vladajućim političkim i kulturnim strukturama, stao u obranu hrvatskih umjetnika kad su na prijelomu stoljeća optuživani za pretjerani modernizam.

Zbornik radova sa zabranjenog skupa o Starčeviću

o pustošenju šuma i o utjerivanju poreza od pomoraca, o seljačkim zadrugama i o vojničkoj službi, o stagnaciji hrvatske trgovine i obrta, o patvorenju jela i pića, o položaju vinogradara i voćara, o financiranju javnih zaklada i o tešku položaju zaposlenih žena, o visokim uvozninama i štetnim carinama, o položaju hrvatskih luka i namještenju lučkih radnika, o podmorskim kabelima i o dominaciji talijanske ribarske flote, o sporosti sudova i hipertrofiji uprave, o potrebi da se po-

„Narod ne može trajno biti bez slobode. Rob ne može postati kulturnim čovjekom. Umjetnost kao dio snage naroda, ne može biti bez slobode. Liši umjetnost njezine slobode, ona vene kao cviet bez zraka, ona propada. Tko umjetnost iskreno ljubi, taj ju ne će ograničiti na stano- vite zadaće. Kako čovjek u okovih tako i sapeta umjetnost osjeća duboku bol, koja raztvora do agonije“, pisao je tada Frank, ne obazirući se na klevetnike i ne žrtvu- jući svoja uvjerenja građanskoj podob- nosti i jeftinoj popularnosti. A sve je to izravni plod i jasan sadržaj Starčevićeve misli, i sve je to sadržaj i izraz slobodarskog duha i hrvatske nacionalističke, starčevićanske ideologije.

Tvrditi, dakle, da se ona svodi na pregršt citata pisanih na arhaičnu jeziku, ili da se svodi na isprazna i larpurlartistička državnopravna naklapanja kojima nedostaje socijalni, gospodarski i kulturni program, i koja su već u njegovo vrijeme – a kamoli danas! – bila okoštala i zastarjela, znači ne shvaćati da je starčevićanstvo sustav vrijednosti i način poimanja hrvatske sudbi- ne, a ne papagajsko ponavljanje nekoliko fraza; znači tvrditi da Kovačić i Kumičić, Kranjčević i Matoš, Galović i Budak i sto- tine njima sličnih, nisu krčili nove putove te kao najsajjnija naša pera i najhrabriji naši umovi dokazivali našu pripadnost najljepšim poglavljima europske kulture, nego da su budalasto i slijepo obožavali prazne kumire i gradili kule u zraku; to, pak, tvrditi znači zapravo ne vidjeti i ne razumjeti baš ništa, ili znači – zbog vlasti- tih slabosti i vlastitih grijeha, a za potrebe sasvim partikularnih, vrlo često tuđih i tuđinskih ciljeva – ratovati protiv te ide- ologije, koja je i po svojim ishodištima i po svojim nadahnućima i po svojim ci- ljevima i po svojim plodovima bila jedina autentično hrvatska.

Jer, Starčević kao njezin tvorac ustvari je bio i ostao jedini naš nacionalno-poli- tički svjetionik, pa i više od toga: *jedini* upravo naš i samo naš politički svjetona- zor, jedno mjerilo našeg ponašanja, jedan uzor etičnosti i jedan sustav morala; on je formula hrvatske državne neovisnosti i *jedina hrvatska* odgonetka trajne, op- ćeljudske zagonetke slobode i sreće.

Nije on to bio samo u svoje vrijeme, niti samo u prvoj polovici XX. stoljeća – kad

Ivan Oršanić o Starčeviću u Budakovu "Hrvatskom narodu" 1940.

se na njegov grob korporativno hodoča- stilo iz stranačkih stožera, sa stranačkih skupova i iz sveučilišnih klupa (a u naše narodne mane spada i ona da smo zabo- ravili kako je i poslije Drugoga svjetskog rata bilo onih koji su s hodočašća u Še- stine u lancima otpravljeni na Zrinjevac, u Đorđićevu i Petrinjsku, pa onda u Sta- ru Gradišku i Lepoglavu!) – nego je to i danas, upravo zato što je u Starčevićevu imenu i danas sadržana cijela Hrvatska, i upravo zato što to ime ne utjelovlju- je dogmu, nego simbolizira državnost, slobodu i odgovornost. Jer, i onaj stal- ni refren koji se kao svojevrzni *ceterum censeo* ponavlja u svakom njegovu spisu, pa se površnu čitaču na tren može doi-

sta učiniti kao dogma – hrvatska državna neovisnost – u Starčevića je zapravo izraz općeg načela slobode i prava: Hrvati za- htijevaju državnu neovisnost i moraju imati svoju državu upravo zato što nisu tek „množina čeljadi“, bezlično mnoštvo bez identiteta i svijesti o sebi, nego su kao slobodni ljudi svjesni pripadnici jednoga naroda, *naroda-osobe*, i upravo zato da bi se i na hrvatskom slučaju mogla potvrdi- ti svjetska, povijesna nužnost te ostvarilo to uzvišeno načelo slobode i prava, pri- rodna i povijesnoga.

Jer, čovjek koji nema svojih zahtjeva, nije čovjek nego je – Starčevićem riječi- ma – obično živinče, *Slavoserb*, slučajni i

bezimeni izdanak jednoga ropskoga soja, pasmine koja uvijek služi najnižim strastima i koja se najbolje čuti uz nogu koja ju je upravo udarila po gubici. Jednako i narod: on kao takav postoji po tome što hoće svoju samostalnost i neovisnost, to je uvjet njegova postojanja, bez toga on ne postoji kao narod, ali ni tada ni bilo kada: ne vrijedi ujedinjena domovina bez ustava i slobode, niti vrijedi ustav bez ujedinjene domovine: zakon, sloboda i narod u državnom su životu, kaže on, nerazdvojivi kao što su u pojedinca nerazdvojivo tijelo i duša.

To je, a ne nešto drugo, smisao i sažetak njegova nauka; to je ono što nadilazi uske okvire druge polovice 19. stoljeća, sa svim njegovim misaonim, svjetonazorskim, ideološkim, znanstveno-kulturnim, gospodarskim i tehnološkim ograničenjima, a sva je njegova misao i u naše doba ostala ono što je izvorno bila: izraz dostojanstva i hrabrosti, stalni prosvjed i trajna pobuna protiv nepravde, nasilja, otimanja prava i identiteta, potiranja ljudske slobode i dostojanstva.

Starčevićanstvo je pobuna i onda kad se sâm Starčević dosljedno izjašnjava protiv oružanih ustanaka i revolucija. Ono što je u njemu buntovno, pobunjeničko, neshvatljivo i neodoljivo, to je trajni zahtjev za slobodom svakog pojedinca, svake skupine i svakog naroda, ali – ta Starčevićeva i starčevićanska sloboda nikad nije obijesno bezvlađe niti ohlokratska anarhija, nego je uvijek red i hijerarhija vrijednosti.

Kao što ne može biti morala i države bez vjere u Boga, govorio je čovjek koji je katolištvo smatrao jednim pravim kršćanstvom, pa je – premda duhovito priznajući da nikad ne bijaše *pobožnjak na glasu* – i u grobu htio biti jednakim svom narodu, želeći biti pokopan kao seljak, na seoskome groblju i u sprovodu što ga ima predvoditi koji *vredni duhovnik rimske crkve* (zbog čega je tim neshvatljivije da i danas ima nedoučenih hohštaplera i protuha, hinjenih zelota s talarom i bez njega, koji će Starčevića – tobože s pozicija katoličkog pravovjerja – proglasiti bezbožnikom, malne Antikristom), tako ni slobode ne može biti bez zakona.

To je jedan od njegovih aksioma, i jedan od argumenata za njegovu trajnu

aktualnost, jer: njegova se Hrvatska ne iscrpljuje u pukom činu oslobođenja, u utvrđenju granica i u međunarodnom priznanju hrvatske države, nego trajno postoji kao težnja za što potpunijim, slobodnijim i pravednijim društvom, i za što savršenijom hrvatskom državom, zajednicom slobodnih i sretnih pojedinaca i skupina. Nije to, dakle, bila samo misao oslobođenja, nego je u punome značenju riječi misao slobode i neovisnosti, duhovne, političke i državnopravne, zapravo ponajviše misao slobode i neovisnosti.

Zato su izravna negacija autentičnog starčevićanstva bili i ostali svi oni koji su se kroz povijest verbalno pozivali na Starčevića, a zapravo – kao tuđi plaćenici, ili možda tek zbog manjka političkog odgoja, nedostatka hrabrosti a viška malodušnosti i kompleksa manje vrijednosti – stalno zastupali nehrvatske, tuđinske ciljeve koji su, *za obsjeniti prostotu*, uvijek zaodijevani u tobože velike i moćne, nadnacionalne, „europske“ i „čovječanske“ fraze, s obrazloženjem da kao narod možemo opstati samo ako se i sami poklonimo zlatnom teletu u formi neke nehrvatske misli.

Sjetimo se: imali smo u godinama uoči Drugoga svjetskog rata skupinu tzv. pravaša oko Stjepana Buća, koja nas je u ime Starčevića htjela naučiti da hrvatski nacionalist može biti samo onaj tko je rasist i antisemit; imali smo u tom ratu i poslije njega, u emigraciji, Hrvata koji su naše hrvatstvo htjeli svesti na antikomunizam; imali smo potom kojekakve „trijumvire“ koji su nam i u naše doba tumačili da nas Starčević izravno i nedvosmisleno vodi prema modernim oblicima fašizma; imali smo kojekakve propovjednike koji se nam htjeli kazati da se suvremeno starčevićanstvo mora okovati okvirima što ih zagovara nova europska desnica; imali smo potom one koji naš hrvatski nacionalizam hoće svesti na demokršćanstvo, ideologiju koja je svoje stranačko-političko ozbiljenje u Europi stekla uglavnom na gusjenicama američkih tenkova, a kasnije postala utočištem bezbrojnih hulja i ordinarnih lupeža, dok se u katoličkoj Hrvatskoj nije primila nikad (pa su se davnašnji zametci te ideologije oko Hrvatske pučke stranke iščahurili kao politički Jugoslaveni, a u hrvatskoj političkoj emigraciji, koja je u makar ograničenoj

slobodi tijekom skoro pola stoljeća rađala kojekakvim zamislima, zapravo nije bilo baš nijednog ozbiljnijeg pokušaja da se utemelji demokršćanska stranka, jer mi kao katolici znademo da se katolik može biti – i katolička etička načela zastupati – i bez takve stranke, a jednako tako znademo i na svoje oči svakodnevno gledamo kako tim kršćanskim, katoličkim načelima tzv. deklarirani demokršćani trguju jednako bezočno kao i proklamirani bezbožnici); imamo i danas onih koji se boje slobode i duhovne neovisnosti, i koji – poput one žabe – misle da će biti veći ako se potkuju tuđim ideologijama, pa nas tjeraju pod pomodne kišobrane tzv. konzervatizma (zbog čega su i jučer oćukali, primjerice, s francuskom novom desnicom ili klicali Bushu mlađem, pa su se divili Putinu, pa su ratovali za Orbana i diljem Hrvatske vodili predizborne i poslijeizborne bitke Donalda Trumpa), pa će ih i sutra za nos povući baš svatko tko im ponudi šarene protuglobalističke i protukonzumerističke balone, u kojima svega ima više od Hrvatske, ili – točnije – u kojoj prave Hrvatske uopće nema – ona je tamo samo onoliko koliko je potrebno da nas opet prevedu žedne preko vode.

A hrvatskom je nacionalizmu sve to nepotrebno, suvišno i štetno; sve je to zastranjenje i skretanje pozornosti s pravih naših problema; sve to predstavlja njegovo razvodnjavanje i njegovu negaciju. Jer, mi smo doduše premali da bismo smjeli zatvarati oči pred pojavama i procesima u našem susjedstvu, u Europi i svijetu, ali – nama su najvažnije, zapravo jedino važne naše bitke: to su jedine bitke u kojima trebamo i moramo sudjelovati. Zato i u tuđim ratovima, baš zato što smo premali, trebamo voditi računa samo o svojim interesima, a oni su upravo onakvi – i uvijek će ostati onakvi – kakvima ih je definirao Ante Starčević.

A on je – recimo još jednom – tražio Hrvatsku po svaku cijenu, ali se nije zadovoljavao tim prvim, osnovnim i nužnim korakom; nije se zadovoljavao bilo kakvom Hrvatskom, nego je htio da neovisna Hrvatska bude zemlja slobode, dostojanstva i blagostanja, dakle, Hrvatska koja pred svakoga od nas svakodnevno postavlja najviše etičke i nacionalno-političke zahtjeve.

A jedna od izvedenica tog načela slobode i neovisnosti jest i pravo svakog naroda da samostalno odlučuje o unutarnjem uređenju svoje države, i da po vlastitoj volji bira saveznike (budući da Starčević, kako kaže, nalazi stvar u redu, da svatko bira druga i saveznika za obraniti svoju domovinu i slobodu, i ako je to grijehota, onda je on najveći grješnik, jer bi se u obrani domovine i slobode združio sa svakim, i s Amerikancima i s Europljanima), a iz načela neovisnosti, slobode i dostojanstva proizlazi i daljnji zaključak: budući da se sve mjeri Hrvatskom, a da se europske i svjetske okolnosti mijenjaju, to znači da ni ti saveznici nisu zadani jednom zauvijek.

Zato i sâm Starčević znađe pronaći simpatičnu riječ ne samo za Mađare (onda kad prestanu krnjiti hrvatska prava i svojatati hrvatske zemlje!), nego i za domaće mađarone; zato svoje nade polaže najprije u Francusku, ali u jednom trenutku pomišlja da bi se Hrvati mogli nasloniti i na Rusiju; zato pak Kvaternik antešambirira svagdje gdje misli da će naći pomoći za Hrvatsku: kod Rusa i kod Poljaka, kod Francuza, pa i kod Talijana, premda je svjestan da se Rusi služe pravoslavljem i slavenstvom za vlastite imperijalističke ciljeve, i premda dobro znađe da u poputbinu talijanskog nacionalizma spada i težnja za nasljedovanjem mletačkoga ili, još dalje, rimskoga gospodstva nad Jadranom i Sredozemljem.

Potrebno je na to uvijek podsjećati, kako bi se – kao pouka nama današnjima – razobličile izvorno jugoslavenske i srbohrvatske teze da je Josip Frank značio sumrak, pa i negaciju starčevićanstva, dok bi – prema tom tumačenju – autentični Starčevići nasljednici bili oni koji su, tumačeći da je protugermanstvo smisao i svrha Starčevićeva političkog djelovanja, na toj se podlozi poslužili i drugim izmišljotinama

ma i klevetama, kako bi i sebe i Hrvatsku stavili u službu jugoslavenske i srbohrvatske misli, i kako bi lažnom slikom o Starčeviću legitimirali svoju izdaju.

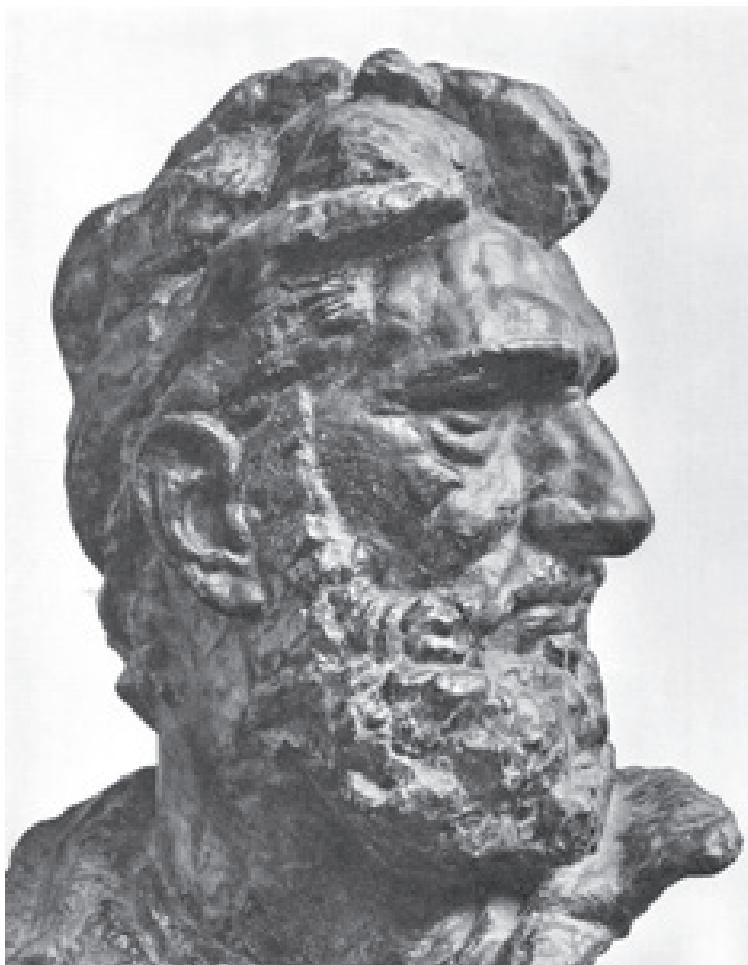
No, upravo to – to svođenje Starčevića na aksiomatsku mržnju na germanstvo – bilo je prava negacija Starčevića i starčevićanstva, dok nije bilo protustarčevićanski kad su Starčevići nasljednici – suočeni s ekspanzijom Bizanta i prijetnjom Jugoslavije – procijenili kako je preuređena Monarhija najmanje od zala koja nam neposredno prijete i, u postojećim okolnostima, prvi korak prema postupnom, evolutivnom ostvarenju

sukobe tih tabora pokušali iskoristiti za vlastite, hrvatske ciljeve i svrhe.

Bilo bi protustarčevićanski da su Hrvati, hrvatski antikomunisti, nakon Drugoga svjetskog rata, dok smo kao narod stenjali pod jugoslavenskom komunističkom čizmom, svoje interese i htijenja podredili svjetskom antikomunizmu – jer antikomunista je bilo i u Sjedinjenim Američkim Državama i u Panami, i u Indoneziji i na Islandu, pa i u Srbiji i diljem kugle zemaljske – i da su se stavili u službu protukomunističkih središta moći, ali je bilo starčevićanski kad su, makar s mršavim uspjehom, pokušavali taj opći antikomunistički osjećaj iskoristiti za hrvatske ciljeve.

Jednako je tako protustarčevićanski danas, duboko u 21. stoljeću, hrvatske ciljeve poistovjećivati s načelno simpatičnim općechovječanskim otporom globalističkom konzumerizmu, ili ih podređivati kojekakvim nadnacionalnim pokretima (pa i onima koji su tobože katolički, a zapravo koriste ovo vrijeme konfuzije i nesnalaženja da bi podgrizali ulogu i autoritet Crkve, instrumentalizirajući i profanirajući naš kršćanski svjetonazor i naša katolička uvjerenja!); baš kao što je protustarčevićanski podvoditi hrvatske ciljeve pod simbole kakvi su, kako rekoh, europska nova desnica, Viktor Orban. Donald Trump (do jučer i Vladimir Putin!) i slični, ali je starčevićanski imati na umu da ne živimo sami u svijetu, i da možda, u posve određenim okolnostima, i poneko nehrvatsko nastojanje može poslužiti učvršćenju hrvatske državnosti i postignuću naše slobode i blagostanja.

Svjedoci smo, međutim, da se posljednjih godina i desetljeća upravo to događa, i krajnji je trenutak da shvatimo kako razmrmljenost i slabost skupina koje se nazivaju starčevićanskima ili to žele biti – dakle,

Kršinićeva vizija Ante Starčevića

pravih hrvatskih ciljeva: ujedinjenju hrvatskih zemalja i njihovu postupnu osamostaljenju.

Dosljedno tomu, bilo bi protustarčevićanski da su Hrvati između dvaju svjetskih ratova svoje nejake sile stavili u službu bilo kojega od suprotstavljenih svjetskih tabora, ali nije bilo protustarčevićanski kad su

personalna i stranačko-politička kriza pravaštva – ne izvire samo iz ljudskih slabosti pojedinaca, nego i iz te svjetonazorske i ideološke konfuzije. U njezinu stvaranju i produbljivanju, dakle, ponekad nesvjesno, ali najčešće svjesno sudjeluju i svi oni koji se zaodijevaju naizgled rodoljubnim frazama, ali kao lijek našoj krizi ne nude specifično hrvatska, nego nazovi opća, kvazieuropska rješenja, sugerirajući da Hrvatskoj nema spasa ako se hrvatski nacionalizam ne svrsta pod neke nadnacionalne barjake, čime se sasvim jasno priznaje ne samo njegova nemoć, nego i njegov poraz.

To je, dakako, problem o kojem je nepopularno govoriti, jer – lako je biti *rodoljub opće prakse*, kukati nad našom demografskom katastrofom, načelno jadikovati nad obespravljanjem i nestajanjem Hrvata u Bosni i Hercegovini, ili uopćenim kvalifikacijama rogororiti zbog korupcije, kriminala i beznađa koji nerijetko dominiraju u našem društvu. Lako je pripadati soju koji je Starčević (jer je u svako, pa i u njegovo doba bilo takvih) podrugljivo nazivao *domorodcima, rodoljubima, poštenjacima i narodnjacima*, dakle – čeljadi koja će s vremena na vrijeme ponoviti kakvu ispraznu rodoljubnu frazu ili farizejski lomiti ruke nad narodnim nevoljama, a zapravo cijelo vrijeme ravnodušno promatrati dramu koja nam se odigrava pred očima ili voditi računa samo o svojim, privatnim i prizemnim interesima koji se tim frazama prikrivaju.

Teško je, međutim – onom komu Svevišnji namijeni biti među onih figurativnih *petdeset muževah osvedočenih o svestosti slobode i zauzetih za svoj narod* – pa on neodstupno ustraje u obrani vlastitih uvjerenja i po cijenu da ostane sam, nepopularan i naizgled nemoćan.

Jer, protivnike, pa čak i prave neprijatelje, dobit ćete tek onda kad se ostavite općih fraza i doskočica, pa – uopće ne osporavajući nikomu pravo da zastupa vlastiti program; osporavajući mu pritom tek pravo da svoj program proglašava onim što on nije! – identificate snage koje svjesno ili nesvjesno održavaju takvo stanje, s vremena na vrijeme se pozivajući na Starčevića i starčevićanstvo; dakle, kad podsjetite na to da su starčevićanski barjak malo nakon obnove Hrvatske stranke prava prigrllili ljudi koji su ga htjeli svesti na crnokošuljaštvo i rimski pozdrav (dakle: ideologije i sim-

bole koji su već na etimološkoj razini bili nehrvatski, a u praktičnoj primjeni izrazito protuhrvatski), pa su tu svitu mjesečara, provokatora i plaćenika smijenili oni što su – s bogatim iskustvom pečenjara volova na hadezeovskim terevenkama – nastavili mjeriti kukuruz po slavonskim poljima kako bi i stranku i ideologiju stavili u službu vladajućih struktura; ili kad podsjetite na to da su neki tobože pravaški političari svoje ime, svoje karijere, svoje lisnice i svoje dvore izgradili na trgovini starčevićanstvom (da bi ga potom proglasili zastarjelom ideologijom i sveli na uostalom nedomišljenu – jer je iz tih glava promišljeno dolazila samo težnja za primicanjem jaslama – tezu o starčevićanstvu kao lučonoši konzervativne misli); ili kad primijetite da stranke koje se izravno pozivaju na Starčevića i na pravaštvo zapravo i ne postoje: one jesu upisane u Registar političkih stranaka, ali zbog svoje intelektualne i političke sterilnosti zapravo postoje samo na papiru, pa i time otežavaju *konsolidiranja* pravaške scene; ili kad – primjerice – ukažete na paljetkare koji svoj politički *credo* sažimlju u rečenicu da Hrvatima ne treba ideologija, nego lisnica, i koji svoju politiku prilagođavaju tom pravilu koje – prevedeno na jednostavan jezik – zapravo hoće kazati da čovjek živi samo o kruhu (no, mi koji smo prije trinaest-četnaest stoljeća primili kršćanstvo, najkasnije od tada znademo da čovjek ne živi samo o kruhu, nego živi i o duhu – štoviše: da ponajprije živi o duhu, i da se baš po tome razlikuje od živine koja se ravna tek boljom pašom – pa se zato ne zadovoljava nižim cijenama komunalnih usluga ili jeftinim gorivom, nego hoće i dostojanstvo i slobodu i pravdu).

A taj *klatež što o pravdi blebeće, što za tuđu korist laže, kleveće* (Matoš), danas je ne samo moguć, nego je svenazočan upravo zbog toga straha i toga kompleksa manje vrijednosti, i zbog te opće i svenazočne ideološke konfuzije koja rađa osjećajem beznađa, ali i zbog toga što rodoljubni dio hrvatske javnosti neprekidno traži *mesije*, pa pred svake izbore nalazi uvijek nove *Barabe* – nasjedajući upravo na ono protiv čega se tobože bori: na medijske manipulacije, na teror društvenih mreža i plaćenih anketa – pokazujući i time da je rastočen i eutanaziran do mjere da uopće ne registrira te simptome duboke vlastite unutarnje bolesti.

Zato je taj dio naše javnosti uvijek spreman skupo platiti trojanskoga konja, pa ne primjećuje da kao tobožnji hrvatski nacionalisti nastupaju ljudi čiji je životni put obilježen klanjanjem pred sasvim drugim oltarima, ili pak kukavice i kukavci koji su besplatan ručak za tuđim stolom pretvorili u smisao vlastite životne i političke filozofije (da bi se na koncu išćahurili kao vucibatine koje zapravo zastupaju tuđinski nacionalno-politički program), ili se kao hrvatski nacionalisti nameću ljudima koji svoje političko djelovanje svode na pozivanje europskih policajaca i stranoga pravosuđa da zavedu red u Hrvatskoj (baš prema onoj starinskoj, da sami sobom ne znamo vladati, pa nam trebaju tuđinci, kao u onoj Šenoinoj legendarnoj povjestici o Petru Svačiću, kralju u čije su doba *boljari, pjani s mržnje klete, u svoju zemlju zvali strance, slobodi svojoj da se svete, slobodi svojoj kujuć lance*).

Takvi i slični primjeri i ilustracije – a moglo bi ih se nizati unedogled, i svi bi nam govorili o slabostima i prividnoj potrošenosti starčevićanske misli koja – na žalost – dosad, u ovih tridesetak godina, jedva da je našla svoga glasnogovornika, a još čeka svoje apostole, pokazuju nam koliko težak je gubitak koji smo pretrpjeli 1945. godine, kad je naša intelektualna elita pobijena i protjerana, i koliko dug i mučan je naš oporavak. Ipak, mi moramo vjerovati, jer nemamo pravo ne vjerovati! Toj vjeri i tom samopouzdanju koje postoji unatoč svemu, nema i ne može biti alternative. Uostalom, sva povijest čovječanstva, pa i povijest našega naroda nedvoumno potvrđuje: nisu teorijski modeli ni intelektualna poza, nego je vjera ona koja na koncu vodi do pobjede!

*

(Ovaj je tekst spoj dvaju javnih predavanja o Anti Starčeviću koja je autor održao: 21. ožujka 2022. u Zagrebu, na poziv Zajednice Hrvata istočne Hercegovine te 1. ožujka 2023. u Delnicama, na poziv tamnošnjeg ogranka Hrvatske stranke prava, kao i dviju tematskih emisija u kojima je govorio o Starčeviću: na *Laudato TV* 23. ožujka 2022. i na *Radiju Mariji* o Danu hrvatske državnosti 30. svibnja 2023. godine. Nap. ur.)

PROSLAVA 10. TRAVNJA U OPUZENU 1942. GODINE

Prije par godina dobio sam na uvid više fotografija koje je četrdesetih godina prošlog stoljeća snimio fotograf i vlasnik radnje Foto Jadran u Opuzenu, **Luka Mustapić**.¹ Na fotografiji se vidi svečani mimohod pučanstva i djece na velikoj rivi pod zastavama, narodno mnoštvo na Trgu kralja Tomislava i balkon općinske zgrade u Opuzenu okičen povijesnim hrvatskim grbom i slikama **dr. Ante Starčevića** i **dr. Ante Pavelića**. Iz toga se je moglo nedvojbeno zaključiti da su fotografije nastale između travnja 1941. godine kada je vlast Nezavisne Države Hrvatske uspostavljena u Opuzenu i jeseni 1944. godine kada je jugoslavenska komunistička vojska ovladala Opuzenom.

U onodobnom tisku nisam uspio pronaći slične fotografije niti mi je tko od starijih Neretvana znao što reći o tome. Dvojio sam, radi li se o proslavi 10. travnja koji je tada slavljen kao Dan državnosti ili o proslavi Antunova odnosno blagdana svetog Ante koji je bio dan oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske, ali i imendan dr. Ante Starčevića i poglavara tadašnje države dr. Ante Pavelića. Kako su na balkonu bile istaknute slike dr. Starčevića i dr. Pavelića, pretpostavljam sam da se radi o proslavi Antunova. Naravno to je bilo samo nagađanje na temelju indicija, sa sigurnošću nisam mogao ništa tvrditi. To me je i priječilo da pišem o tim fotografijama, jer kako pisati ako ne znamo kontekst ni datum nastanka?

Prije par dana izvršio sam uvid u ostavštinu **Andrije Ključa**,² koja se čuva u Arhivsko sabirnom centru Metković-Opuzen.

Piše:

Darko UTOVAC

zen-Ploče u Metkoviću. Uz mnoge druge zanimljivosti vezane uz noviju zavičajnu povijest, tamo se čuva i nekoliko fotografija koje su snimljene očito istog dana i na istome mjestu kao i one iz ostavštine Luke Mustapića. Samo su bile znatno lošije rezolucije, no te su fotografije imale nešto što prethodne nisu imale, a to je – nadnevak na poledini. Tamo je jasno pisalo „Proslava 10. travnja 1942. godine u Opuzenu. Sad više nije bilo nikakve zapreke nastanku ovoga teksta.

Dana 10. travnja 1941. godine putem Radio Zagreba pukovnik i kasniji maršal oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske **Slavko Kvaternik** u ime Poglavnika proglasio je obnovu hrvatske države. Na zagrebačkim ulicama je to odmah izazvalo provalu narodnog oduševljenja što je jasno vidljivo i na sačuvanom filmskom materijalu. U provinciji, pa tako i na našim južnohrvatskim prostorima, na sam 10. travanj nije se dogodilo ništa osobito. Samo u Metkoviću u predvečer-njim satima bilježimo letke kojima se puk obavještava da je uskrsnula hrvatska država.³ Izgleda da je autor tih letaka bio metkovski trgovac i slivanjski zet **Ivo Jovanović**. U Opuzenu nisu zabilježene nikakve osobite aktivnosti, osim što se narod okupljao oko rijetkih radio aparata i pozorno pratio vijesti. Uspostava Nezavisne Države Hrvatske je obznanjena svečano 11. travnja i s balkona opuzenske vijećnice.⁴

Prema Elaboratu narodne milicije za Opuzen koji nam donosi dragocjene podatke, u Opuzenu je za vrijeme Drugog svjetskog rata živjelo 2250 stanovnika u

558 domaćinstava. Svi stanovnici mjesta toga vremena Opuzen (stariji vodnik milicije **Ivan Pletikosić** u Elaboratu dosljedno rabi izraz „selo Opuzen“) su hrvatske nacionalnosti i katoličke vjeroispovijesti. Od predratnih političkih stranaka djelovale su HSS koji je uživao potporu 85 % opuzenskog pučanstva i JNS (Jugoslavenska narodna stranka) koja je uživala potporu oko 15 % pučanstva. Poslije svibanjskih izbora 1935 u Opuzenu je formirana Hrvatska seljačka zaštita. Bila je to poluvojna organizacija HSS-a osnovana poradi samozaštite Hrvata od velikosrpskog nasilja i osiguranja skupova HSS-a. Prema spomenutom Elaboratu, Hrvatska seljačka zaštita je u Opuzenu bila brojna i odigrala je ključnu ulogu u travanjskom prevratu 1941. godine. Očitivalo se je to prije svega u razoružavanju pripadnika poražene jugoslavenske kraljevske vojske i u osiguranju javnog reda i mira.

Ostaje nepoznato, je li opuzenska zaštita sudjelovala u sukobu na Vukovu klancu zajedno sa slivanjskom i zažapskom zaštitom protiv četničkih elemenata među poraženom starojugoslavenskom vojskom. Vrlo brzo je formirana i nova mjesna vlast. U Elaboratu se tvrdi da su mjesni dužnosnici HSS-a listom pristali uz Nezavisnu Državu Hrvatsku. Izgleda da je i većina pučanstva postupila jednako, jer među 2250 stanovnika po popisu iz Elaborata nalazimo 34 ustaše, 48 pripadnika ustaške milicije, 12 legionara i 59 domobrana. S druge strane, stariji vodnik Pletikosić se tuži da je: „učestće stanovništva u NOB bilo dosta loše. Od početka razvoja NOP bilo je svega par lica koja su sarađivali na strani istoga kao Parmač Stanko, Damić Toni, Talajić Jure, Matić Živko i dr. dok je ostali dio stanovništva bio listom uz okupatora.“⁵

¹ Luka Mustapić, mjesni fotograf, imao je radnje u Opuzenu i Metkoviću, djelovao više desetljeća do 1948. godine kada je umro i ostavio iza sebe iznimnu zbirku negativ.

² Andrija Ključa (1893.-1943) iznimno važan sudionik kulturnih i političkih događanja u donjoj Neretvi između dva svjetska rata.

³ Drago PIPINIĆ, *Ratni kotar Metković u NOB*, Split, 1986., 30.-31.

⁴ *Opuzen: 300-ta obljetnica Župe svetog Stjepana Prvomučenika*, Opuzen, 2016., 22.

⁵ Blanka MATKOVIĆ, Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj u dokumentima OZNE, UDBE i Narodne milicije (1944.-1965)*, Zagreb, 2018., 747.-758.

Tako je stanovništvo Opuzena doživljavalo jugoslavenska komunistička milicija. Nije nikakvo čudo što su Hrvati Opuzena pozdravili rušenje kraljevske Jugoslavije i obnovu nacionalne države. U tome nisu bili usamljeni, to je bilo opće raspoloženje u svim hrvatskim područjima. Kažu da slika vrijedi 1000 riječi, pa prijedimo na opis sačuvanih fotografija redom kojim su nastale.

Prva fotografija (**Fotografija br. 1**) iz ciklusa je nastala na opuzenskoj velikoj rivi uz rijeku Neretvu. Tamo je formirana svečana povorka građana vrlo vjerojatno radi dočeka nekog dužnosnika. Opuzen je bio povezan s ostatkom Hrvatske brodskim linijama, jer je cestovna mreža bila daleko lošija nego danas. Na čelu povorke su djeca i iz fotografije je razvidno da pjevaju. Iza djece se naziru glazbari limene glazbe, a na čelu povorke su tri hrvatske zastave. Djeca i odrasli su okićeni jednoobraznim metalnim oznakama na kapama i reverima koje je nemoguće pobliže odrediti. Moguće je da se radi o stiliziranom hrvatskom grbu, slavu U ili kombinaciji tih dviju oznaka.

Zanimljivo je da u svečanoj povorci iza djece koračaju samo muškarci, dok žene hodaju odvojeno, desno od povorke i nisu u formaciji. Na fotografiji lijevo od povorke prema rijeci vidi se nepoznati oružnički časnik, desno od povorke ispred spomenika reguliranju korita rijeke Neretve postavljenom 1885. godine vidi se rimokatolički svećenik, vjerojatno opuzenski župnik don Martin Gudelj, rođen u Poljicima (Imotskim) 1889. godine, strijeljan po jugoslavenskim komunistima 1945. godine u Zagrebu. Bio je opuzenski župnik od 1937. do 1944., kad se pred komunistima povukao iz Opuzena. Povorka vrlo izvjesno ide prema crkvi sv. Stipana i Trgu kralja Tomislava.

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li proslava uključivala i misu zahvalnicu, jer fotografija iz crkve nemamo, kao ni novinskih zapisa, no ustaljena praksa toga vremena je uključivala i misu. Osim toga i svećenik hoda odvojeno od povorke pa je moguće da na neki način njome ravna.

Na **fotografiji br. 2** vidljiv je dolazak svečane povorke na glavni gradski Trg

Fotografija br. 1 - Povorka na velikoj rivi u Opuzenu

Fotografija br. 2 - Povorka stiže na Trg kralja Tomislava

kralja Tomislava. Djeca su i dalje na čelu povorke, gradska glazba je sada puno bolje vidljiva, u pozadini se vidi crkva sv. Stipana, i desno od povorke gradska vijećnica svečano ukrašena za tu prigodu.

Na **fotografiji br. 3** vidimo narodno mnoštvo koje je u potpunosti ispunilo gradski trg. O broju je teško nagađati, no imajući u vidu da je ukupno opuzensko stanovništvo brojilo tek nešto više od 2000 stanovnika, razvidno je da se tu nalazi njegova barem polovica, iako, naravno, ne možemo potpuno odbaciti ni mogućnost da su na proslavu pristigli i stanovnici okolnih sela. Djeca koja su vidljiva na dvije prethod-

ne fotografije više nisu vidljiva u tolikom broju. Njihova uloga je vjerojatno završila poslije same svečane povorke. Vjerojatno nisu kasnije organizirano nazočili samom skupu, iako ćemo na kasnijim fotografijama vidjeti da je bilo iznimki. Zanimljivo je da su muškarci grupirani ispred gradske vijećnice, dok su žene većinom bliže crkvi. Kao i na prvoj fotografiji gdje smo vidjeli samo čelo kolone, vidljivo je sada da svi sudionici skupa nose već prethodno opisanu metalnu oznaku. Nasuprot općinskoj vijećnici nalazi se trgovina mješovitom robom Dujmović i Gašparević koja je za ovu prigodu okićena državnim zastavom.

Fotografija br. 3 - Narodno mnoštvo na Trgu kralja Tomislava

Fotografija br. 4 - Govornica na balkonu Gradske vijećnice u Opuzenu

Na sljedećoj fotografiji (**fotografija br. 4**) vidimo općinsku vijećnicu u Opuzenu i prve redove okupljenih na skupu. Ako je ispravan i točan, sat na vijećnici pokazuje da je netom prošlo podne. Na balkonu se nalazi skupina mjesnih i ustaškim dužnosnika, kao i opuzenski župnik don Martin Gudelj, a osim njega, na temelju fotografije koja se čuva u pismohrani obitelji **Wokau-nn**, prepoznamo metkovićkog logornika **Antu Vuicu**, koji se nalazi krajnje u prvom redu u ustaškoj časničkoj odori iznad slike dr. Ante Starčevića. Tu se vjerojatno nalazi po službenoj dužnosti jer je logornik Met-

kovića po ustroju ustaškog pokreta bio nadređen taborima Metković i Opuzen.

Tko su ostali na fotografiji, ne možemo sa sigurnošću tvrditi. Elaborat narodne milicije za Opuzen među istaknute mjesne ustaške dužnosnika ubraja: **Jakova Jakišića, Borisa Čelara, Miška Pecanija, Srečka Dropuljića, Joška Pecanija, Luku Dujmovića i Doro Rada** (iza imena Doro Rado krije se Izidor Rado).¹ Izvjesno je da se bar neki od njih nalaze na

1 Isto, 750.

ovoj fotografiji, no njihov lik je izgubljen u vremenu pa ne možemo tvrditi tko od njih je tamo. Na fotografiji ne možemo uočiti lik **Stanka Salacana**. On je bio predratni mjesni čelnik HSS-a, no u travnju 1941. je pristupio ustaškom pokretu i postao tabornikom Opuzena. Ova fotografija je nastala u travnju 1942., a njega su partizani ubili u srpnju iste godine, pa ostaje nepoznato zašto ga nema na fotografiji, jer bi kao najviši opuzenski ustaški dužnosnik tamo svakako trebao tamo biti.

Balkon je okičen slikama dr. Ante Starčevića, Oca Domovine i utemeljitelja moderne hrvatske nacionalističke misli slikan u starijim danima te dr. Ante Pavelića, Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske u ustaškoj odori. Između te dvije slike preko hrvatske trobojnice postavljen je veliki povijesni hrvatski grb s prvim bijelim poljem iznad kojega se nalazi slovo U, u tipičnom ornamentu kakvog nalazimo u zastavi Nezavisne Države Hrvatske. Zastava koja se slobodno spušta s balkona dobrim dijelom pokriva ploču u čast 1000. godina hrvatskog kraljevstva. Na njoj piše: HRVATSKOM KRALJU TOMISLAVU 925-1925 OPUZEN.

Zanimljivo je da ta ploča iako je napravljena i kupljena 1925 godine, nije tada i postavljena. Naime tadašnji radikalni načelnik Opuzena koji je bio imenovan, a ne izabran, uvjetovao je postavljanje ploče postavljanjem još jedne ploče u čast jugoslavenskom (srpskom) kralju Aleksandru „ujedinitelju“, što su organizatori, Hrvatski sokol Opuzen,² glatko odbili, pa je ploča u čast 1000 godina hrvatskog kraljevstva postavljena tek 20. lipnja 1926., kad su se političke prilike popravile.³ Zanimljiv je i natpis na transparentu (ZORA PUKLA EVO DANA!), jer to je parafraziranje pjesme Petra Preradovića.⁴

2 Hrvatski sokol u Opuzenu djelovao je od 1913. godine.

3 Ivan JURIC, *Osnivanje i djelovanje HSS u Donjem Poneretavlju*, Metković, 2005., 109.-110.

4 Radi se o Preradovićevoj pjesmi „Zora puca, bit će dana“ koja je objavljena u *Zori dalmatinskoj* 1844. godin

Fotografija br. 5 - Pozdrav ispruženom desnicom

Fotografija br. 5 načinjena je s povišenog mjesta, vrlo izvjesno a mjesta gdje se danas nalazi poslovnica Privredne banke Zagreb u Opuzenu, a u to vrijeme tamo se nalazila škola. Ova fotografija je donekle zagonetna, jer je nemoguće utvrditi je li nastala na samom početku skupa, dok još svečana povorka nije stigla s rive na trg ili je nastala na kraju skupa, kad se dio okupljenih razila zbog vrućine ili duljine govora. Ne vidi se sat, a ni duljina sjena nije nam od osobite pomoći. Ipak, vidljivo je da je broj okupljenih nešto manji nego na ostalim fotografijama, ali je posve nedvojbeno da fotografija pripada istom ciklusu, jer prikazuje isti motiv, razaznaju se isti ljudi kao i na prethodnim fotografijama. Vrlo je izvjesno da je fotografija načinjena za vrijeme sviranja hrvatske državne himne (koja je u ono vrijeme imala dodatak „Dravo, Savo, Drino teci“) ili možda za vrijeme sviranja himne ustaškog pokreta.¹ To zaključujemo iz činjenice da sve osobe na fotografiji drže visoko ispruženu desnicu. Inače ustaški pokret u svom začetku i programu nije bio ni fašistički niti nacionistički nego nacionalno oslobodilački, no tijekom rata pod utjecajem Njemačke

i Italije je poprimio neka njihova izvanjska obilježja, dok velika većina pripadnika pokreta nije ni znala što su fašizam i nacizam.

Ovim smo završili prikazivanje fotografija koje su ostale sačuvane u ostavštini fotografa Luke Mustapića. One su profesionalno odrađene i na njima se vide brojni zanimljivi detalji. Drugi dio fotografija s istim motivima otkriven je u ostavštini Andrije Ključke. One su nastale istom prigodom, prikazuju iste motive, ali donose i neke nove. Kvaliteta tih fotografija je znatno lošija od prethodnih te se detalji znatno manje uočavaju. Moguće je da je i te fotografije snimio Luka Mustapić, razvio ih, pa prodao zainteresiranima. Onda je vrlo izvjesno da je postojalo još fotografija iz toga ciklusa. One su možda sačuvane, a možda su i uništene u strahu pred komunistima. Ukoliko ih tko ima sačuvane, predlažem da ih podjeli s javnošću, jer to je naša povijest – kakva god ona bila i kako god tko danas na nju gledao.

Andrija Ključke (**fotografija br. 6**) vrlo je zanimljiva osoba zavičajne prošlosti, čovjek koji je bio vrlo djelatna u društvenom životu Opuzena između dva svjetska rata. Unatoč invaliditetu vodio je bogat društveni život, nalazimo ga 1927. godine kao osnivača Neretvanske pletarske zadruge, 1937. kao jednog od osnivača Povrtlarsko-voćarske zadruge, od 1925. je bio tajnik mjesnog ogranka

ka Hrvatskoga katoličkog orla, a bio je i tajnik Napretkove zadruge. Politički je tridesetih godina bio sljedbenik politike HSS-a, poslije 10. travnja bio je vjeran Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, iako se nije politički isticao. Hendikep i bolest ga nisu pokolebali, čitav život se obrazovao i radio na sebi. Dopisivao se s brojnim osobama u Hrvatskoj i izvan nje, tako da mnogim sačuvanim pismima i razglednicama poslanim iz Opuzena do 1943. nalazimo njega kao pošiljatelja.²

Imao sam prigode razgledati knjižnicu iz njegove ostavštine. Ona broji više stotina naslova i sigurno je bila jedna od najvećih u ondašnjoj, pa i sadašnjoj Neretvi. Jugoslavenski komunisti su ga poslije rata nazivali ustašom. Čak se **don Radovan Jerković** na suđenju stavljao na teret držanje propovijedi na sprovođu „zloglasnom ustaši“ Andriji Ključki.³ Za komunistički sud očito nisu bile bitne činjenice da je Ključke bio invalidna osoba, da nikad nije bio djelatni pripadnik ustaškog pokreta, da je zbog svoje bolesti bio vrlo teško pokretan i naposljetku da nije bio u mogućnosti nikome ni naložiti da počinu kakvo zlo.

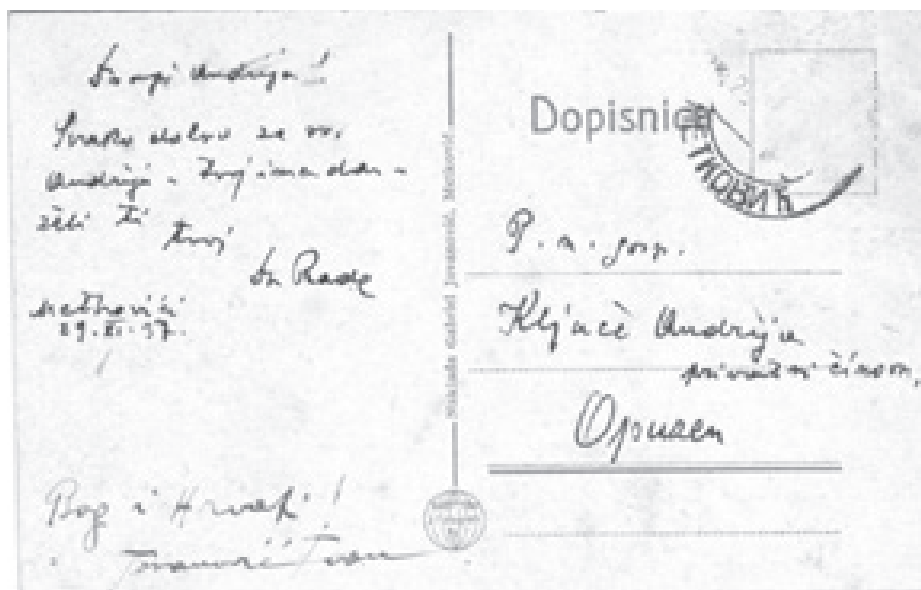
Fotografija br. 6 - Andrija Ključke

¹ Himna ustaškog pokreta je pjesma „Puška puca, a top riče“, ponegdje znana i kao „Ustaška pjesma“, napisao ju je Ante Pavelić početkom tridesetih godina prošlog stoljeća u prvoj emigraciji.

² Autor je na Aukcije.hr uspio otkupiti više pisama i dopisnica koja je Andrija Ključke slao tridesetih i početkom četrdesetih iz Opuzena.

³ Don Radovan Rade Jerković (1900.-1950), katolički svećenik, povjesničar i odgojitelj mladeži, poslije rata uhićen pod lažnim optužbama i u komunističkom zatvoru umro od posljedica mučenja.

Očito, čim je bio hrvatski domoljub, bio je za njih i ustaša. Umro je od dizenterije 30. srpnja 1943. i pokopan na groblju sv. Roka u Podgradini. Da je doživio „oslobođenje“, izvjesno bi kao i mnogi drugi bio oslobođen života od strane osloboditelja. Istine radi, valja naglasiti da svećenik na njegovu sprovodu nikako nije mogao biti don Rade Jerković, jer je on na župu došao 1944. godine. Obred je održao don Martin Gudelj, kojega smo vidjeli na prethodnim fotografijama. Te činjenice nisu omele vrli komunistički sud: don Rade Jerković je pronađen krivim i po toj točki optužnice.

Fotografija br. 7 - Razglednica don Rade Jerkovića upućena Andriji Ključu

Pri pregledu Ključine ostavštine za oko mi je zapela jedna razglednica (**fotografija br. 7**). Teško je pronaći sličan primjer da je na tako malo prostora zbijeno toliko zanimljivih osoba iz neretvanske prošlosti. Razglednicu je iz Metkovića u Podgradinu 29. studenoga 1937. uputio don Radovan Jerković, neretvanski svećenik, povjesničar i poslijeratna žrtva komunističkog terora, supotpisao ju je Ivo Jovanović iz Metkovića,⁴ jedan od mjesnih vođa HSS-a koji se je kasnije pridružio ustaškom pokretu te je poslije rata ubijen u Trogiru bez suđenja i za grob mu se ne zna. Zanimljivo je da svoj pozdrav završava sa pravaškom lozinkom

Bog i Hrvati! Razglednicu je objavio Gabrijel Jovanović,⁵ Ivin brat i jedan od dvojice Neretvana koji su bili sudionici prve ustaške emigracije između dva svjetska rata. I na kraju, razglednica je naravno adresirana na Andriju Ključu, radi se o čestitci povodom njegova imendana.

Kao što smo već napomenuli, fotografije iz Ključine ostavštine su slabije rezolucije od onih iz ostavštine Luke Mustapića, ali su važne jer pokazuje manifestaciju iz različitih kutova, a najvažnije upravo zato što su datirane.

Prva fotografija iz njegova fonda (**foto-**

grafija br. 8) prikazuje formiranje svečane povorke iz ptičje perspektive, snimljena

Fotografija br. 8 - Formiranje svečane povorke na rivi

Fotografija br. 9 - Povorka skreće s rive prema središtu mjesta

je po prilici iz zgrade u kojoj se nalazi današnji kafić „Lux“ ili negdje vrlo blizu toga mjesta i izvjesno je nastala prije fotografije broj 1 iz Mustapićeve ostavštine, jer ta Mustapićeva fotografija prikazuje povorku koja je već krenula. I sljedeća fotografija (**fotografija br. 9**) savršeno se nadopunjava fotografijom iz Mustapićeve ostavštine te prikazuje svečanu povorku koja skreće s rive prema mjestu, pri čemu je zbog suženja prolaza povorka izgubila formaciju i nije više u savršenom redu. Čelo povorke s djecom i glazba su već prošli i nisu u kadru.

Nova fotografija (**fotografija br. 10**) prikazuje u potpunosti ispunjen Trg kralja Tomislava od vijećnice sve do crkve sv. Stipana. Ova fotografija najbolje prikazuje o kolikom mnoštvo se je radilo jer na čitavu trgu nema slobodnog mjesta. Da fotografija pripada ovom ciklusu, svjedoči nam istovjetno okićen balkon općine, zastava na trgovini mješovite robe preko puta, što kazuje da se radi o državnom blagdanu, ali i raspored dviju zastava u puku pred vratima općine: one su potpu-

Fotografija br. 10 - Narodno mnoštvo na trgu iz ptičje perspektive

4 Ivo Jovanović (1899.-1945.), trgovac i političar, ubijen 1945. od strane jugoslavenskih komunista u Trogiru.

5 Gabrijel (Gabro) Jovanović (1885.-1964.), mjesni dužnosnik HSS-a, kasnije ustaša i pripadnik predratne emigracije koji se iz ustaškog pokreta povukao prije rata; komunisti su mu konfiscirali knjižaru koja se nalazila na mjestu gdje je donedavno bila trgovina Školske knjige u Metkoviću.

no isto pozicionirane kao i na prethodnoj fotografiji iz Mustapićeve ostavštine.

Sljedeća fotografija (**fotografija br. 11**) ponovno prikazuje okićeni balkon s govornicima, samo ne kao prethodna iz

Fotografija br. 11 - Balkon s
govornicima iz ptičje perspektive

žablje perspektive ravno ispred balkona, nego iz ptičje perspektive i desno od balkona. Fotografija je po svemu sudeći napravljena iz zgrade u kojoj se danas nalazi kafić „Crveni patuljak” ili negdje vrlo blizu nje.

Sa stanovišta zavičajne prošlosti ova je fotografija najvrjednija, jer prikazuje opuzenske pučke pjevače koji poziraju pred vrata vijećnice. Na njima uočavamo istu onu metalnu oznaku na reverima koju smo spomenuli kod prve fotografije. Iza njih se vidi dio dužnosnika koji su prethodno bili na balkonu iz čega se može pretpostaviti da je fotografija nastala poslije skupa. U posljednjem redu vidljiva je osoba u ustaškoj časničkoj kapi, kao i osoba s ustaškom vojničkom kapom. Lica im nisu vidljiva, pa ne možemo znati točno o kome se radi. S lijeve i desne strane fotografirane skupine vidljive su dvije hrvatske zastave. Ona lijevo od ulaznih vrata nije razvijena, pa ne vidimo detalje, a ona desno od vrata je razvijena pa uočavamo da se radi o hrvatskoj trobojnici s povijesnim hrvatskim grbom s prvim bijelim poljem. Fotografija siječe rub crvenog dijela trobojnice bliže stijegu, pa ne vidimo, radi li se o standardnoj hrvatskoj povijesnoj zastavi ili kao dodatak na tome dijelu nalazimo i slovo U, što je bila službena zastava tadašnje Nezavisne Države Hrvatske.

Na ostalim fotografijama Andrija Ključ je naznačio samo datum, ali na **fotografiji br. 12** je vlastoručno napisao da se radi o pjevačkom zboru na proslavi godišnjice Nezavisne Države Hrvatske 1942. godine u Opuzenu i popisao osobe koji se nalaze na fotografiji. Ne znamo kojim redom ih je popisivao, pa ne možemo spojiti likove i imena, ali na poleđini su zapisana sljedeća imena: **Božo Dropulić, Andrija Milić, Ivo Ivaniše-**

vić, Tomo Popić, Mile Franičević, Boris Čelar, Ilija Dropulić, Frano Dropulić, Josip Pecani, Ante Popić, Zvonko Franičević, Jure Sušan ili Sršen, Ivo Zec, Jure Popić, Andrija Vlatković, Andrija vjerojatno Šagarjelo, Ivo Kapović, Nikola Gnječ, Drago Dujmović, Ante Mihaljević i Nikola Bilić. Nositelji nekih od ovih prezimena, poput prezimena Pecani, u Opuzenu su izumrli, dok velika većina ljudi s ove slike i danas ima potomke u Opuzenu. Na temelju sličnosti sa slikama u knjizi *Opuzen: 300ta obljetnica župe svetog Stjepana Prvomučenika*, prilično je izvjesno da na kraju prvog reda stoji Nikola Bilić (1886.–1952.), a osoba na početku prvog reda prilično je

Fotografija br. 12 - Pjevači i
dužnosnici ispred zgrade općine

nalik Boži Dropulića (1904.–1982.), no to ne možemo tvrditi, pogotovo jer je u spomenutoj knjizi naveden kao Boško, a ne kao Božo Dropulić.¹

Na posljednjoj fotografiji (**fotografiji br. 13**) nalazi se istovjetan prizor mnoštva koje pozdravlja visoko podignutom desnicom u zrak. Kao i sve ostale fotografije iz fonda Andrije Ključ, i ova je slabije rezolucije, a prikazana je manja površina. Motiv je isti i radi se o istom filmu, to vidimo po čovjeku koji sjedi u rupi na zidu do trgovine mješovitom robom i pozdravlja desnicom.

Povijest je onakva kakva jest, kakva se stvarno dogodila. Ona se ne može sada popravljati niti prilagođavati političkoj korektnosti ili dnevnopolitičkim potrebama. Činjenica je da je velika većina Hrvata u početku prihvatila Nezavisnu Državu Hrvatsku kao svoju, jer su htjeli hrvatsku državu i jer im je bilo dosta velikosrpskog terora u Kraljevini Jugoslaviji. Je li Nezavisna Država Hrvatska bila savršena? Naravno da nije. Jesu li se u njezino ime događali zločini? Nažalost jesu i o tome se može i treba razgovarati. Je li za njezina trajanja bilo pogriješaka koje više nikada u svojoj povijesti ne smijemo ponoviti? Bilo je, no to ne mijenja činjenicu da su deseci tisuća Hrvata u njezinoj odori spremno umrli da bi ona živjela.

Isto tako, preko 25.000 vojnika se povlačilo u njezinoj odori početkom krvavog svibnja 1945., znajući da je sve gotovo. Znaajući da je rat gotov i da je poraz neizbježan, no svejedno su radije izabrali napuštanje Hrvatske nego predaju jugoslavenskoj komunističkoj vojsci i život u komunističkoj Jugoslaviji. Bili su vjerni ideji hrvatske države unatoč pogriješakama koje su bile jasne i koje se ne mogu niti trebaju ičim opravdavati. Ostali su pod njezinom zastavom jednostavno zato jer se radilo o hrvatskoj državi. Takvu istu privrženost ideji hrvatske države vidimo i na ovim fotografijama i pri tome slobodno možemo odbaciti sve eventualne ideološke konotacije. Naime, potpuno sam uvjeren kada bismo bili u mogućnosti upitati bilo koga od govornika ili publike koji na prethodnim fotografijama pozdravljaju uzdignutom desnicom, da nam kažu drže li sebe fašistima i znaju li što o fašizmu, da bismo u oba slučaja dobili jednoglasan negativan odgovor.

Fotografija br. 13 - Okupljeni na trgu
pozdravljaju uzdignutom desnicom

¹ *Opuzen: 300ta obljetnica Župe svetog Stjepana Prvomučenika*, 343., 345.

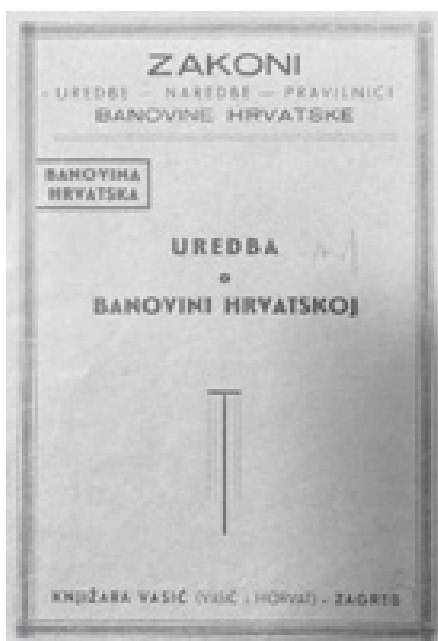
HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA (U POVODU 80. OBLJETNICE) (III.)

Akako do sazivanja Sabora kao jednog od simbola hrvatske državnosti, u doba banovine Hrvatske ipak nije došlo, razumljivo je da su nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske i u tom smjeru porasla očekivanja. Sabor je u nekoliko navrata spominjan u javnom životu već u travnju 1941., a u svibnju je o njemu govorio i državni poglavar, prešutno potvrđujući kako i sâm dijeli mišljenje o državnopravnoj ulozi i političkoj važnosti Sabora.

Jer, upravo će Hrvatski državni sabor u veljači 1942. donijeti jedini zakon koji je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj formuliran i objavljen od njegova povratka iz emigracije u travnju 1941. do sloma države u svibnju 1945.: pravno neuki i tašti Slavko Kvaternik prvih je dana, doduše, donio dva propisa tog ranga (Zakon o osnutku vojske i mornarice Države Hrvatske i Zakon o prisezi vjernosti Državi Hrvatskoj) pridonoseći i time zabuni koja je u Berlinu stvorena njegovim traženjem diplomatskog priznanja mlade države; Poglavlak će, usprkos ovlaštenjima koja mu je dao njezin autoritarni sustav i još autoritarnije međunarodno okruženje, propise donositi u rangu pravno jednako obvezujućih, ali u nomotehničkom smislu hijerarhijski nižih normi (zakonskih odredaba, odredaba, odluka, zapovijedi i sl.), dakle – nikad u rangu zakona.¹

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIC

ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18. do 20. stoljeća. Treće, dopunjeno izdanje*, Zagreb, 2006., 404.), što znači da ni Pravni fakultet nije imao pojma kako je zakonodavna ovlaštenja imao ne samo Hrvatski državni sabor, nego i to da su i ministarske odredbe i naredbe, baš kao i ministarska tzv. mjerodavna tumačenja zakonskih odredaba imala značajke općih propisa, pa su samim time pripadali području legislative. Takvo neznanje ne treba čuditi tamo gdje se „zakonske odredbe“ proglašavaju „odlukama“; ono što treba čuditi jest to da su studenti desetljećima morali učiti iz takvih udžbenika. S druge je strane Nada Kisić Kolanović ustvrdila da je hrvatska državna vlada donosila „odredbe sa snagom zakona“ (N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor Nezavisne Države Hrvatske“, ČSP, 32/2000., br. 2, 558.), što također nije točno: zakonske je odredbe donosio isključivo državni poglavar, a norme u obliku odredaba donosili su, pored Poglavnika, još i ministri, ali ne i vlada.

Neizravno, ali nedvosmisleno tumačenje takvoga svog postupka – postupka koji, dakako, nipošto nije jamčio pravnu sigurnost, a i na političkoj je razini snažio predodžbu o nestabilnosti poredka – dao je na XII., zaključnoj sjednici Hrvatskoga državnog sabora za 1942., održanoj 28. prosinca te godine.

Tada je izjavio kako je donošenje velikih zaključaka i važnih zakona moguće samo onda kad se oni mogu u naravi provesti; danas su prilike takve da je sve obilježeno privremenošću i iznimnošću: „Zato, vi se sjećate, odmah u početku nije bilo ni mišljeno, da bi prielazni sabor donosao i stvarao zaključke i zakone dalekosežne zamašitosti, jer zaključci i zakoni, koje donosi Sabor, moraju biti od trajne vrijednosti. U iznimnim prilikama primjenjuju se i iznimni zakoni. Vi ste imali prilike vidjeti, da zakonske odredbe donesene danas, često za nekoliko tjedana, mogu biti izpravljene, moraju biti izmijenjene. Zašto? Zato, jer život tako naglo teče, jer je život pun dnevno tolikih događaja, koji se među se sukobljuju, da je potrebno osobite gibkosti, da je potrebno i vještine, da se u svim časovima, na svaki događaj i na svaku priliku mogu i moraju primjenjivati zaključci, pa i zakonske odredbe onakve, kakve potreba časovito iziskuje.“²

No, na početku su i Sabor i njegovo sazivanje poslužili Paveliću i kao izlika da jedna bolna i nepopularna odluka ostane mrtvim slovom na papiru: kad je, naime, u borbi protiv talijanskih teritorijalnih i gospodarsko-političkih presizanja koja su uključivala zahtjev za ulaskom Hrvatske u personalnu uniju s Italijom

¹ To vrijedi i za tzv. rasno zakonodavstvo koje je doneseno u formi zakonskih odredaba i nižih propisa, a ne u formi „rasnih zakona“, kako se to već desetljećima nedoučeno ponavlja. Primjeri zapanjujuće neupućenosti postoje, nažalost, i tamo gdje ih ne bi smjelo biti: desetljećima je na najstarijemu hrvatskomu pravnom fakultetu kao obvezno gradivo bio propisan udžbenik u kojem se – pored mnoštva drugih besmislica – tvrdilo da je legislativna (zakonodavna) ovlaštenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj imao samo Poglavlak (N.

² Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja Hrvatskog državnog sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj godine 1942. Od I. do XII. saborske sjednice – od 23. veljače do 28. prosinca 1942., Zagreb, 1942., 184.

odnosno stupanje u talijansko-albansku carinsku i monetarnu uniju, u prvoj polovici svibnja 1941. pristao na imenovanje jednoga talijanskog princa hrvatskim kraljem (pa će u tu svrhu u *Narodnim novinama* od 15. svibnja, a u *Hrvatskom narodu* dan kasnije biti objavljena Zakonska odredba o kruni Zvonimirovoj), Pavelić je Talijanima opisivao kako zamišlja buduću inauguraciju i krunidbu toga kralja: najprije će biti sazvan Sabor koji će kralja proglasiti, a potom će do krunidbe doći na Duvanjskom polju.³ Naravno, kad je desetak mjeseci kasnije, koncem siječnja 1942. doista sazivao Sabor, prilike su se promijenile, pa se designiranoga kralja ni on, a ni drugi nisu sjetili: on sâm je znao da ga Hrvati nisu nikad ni željeli, a i službeni je Rim shvatio da uz njegovu pomoć ne će ostvariti svoje imperijalističke ciljeve.

Ne valja olako, poput Krizmana, prihvatiti ničim potkrijepljenu tvrdnju Slavka Kvaternika iz poratne istrage pred jugoslavenskim vlastima, da je upravo on, Kvaternik, prednjačio u zagovaranju da Sabor bude sazvan.⁴ Ni vojskovođa, ni sin mu Eugen, a ni vojskovođin brat Ljubomir, nažalost, nisu pripadali zagovornicima umjerenijih, političkih rješenja. Štoviše, upravo je vojskovođa već u svibnju 1941. predlagao ono za što će Dido Kvaternik desetak godina kasnije ni ne trepnuvši optužiti Artukovića: oštre mjere protiv Mačeka, čak i njegovo uhićenje.⁵

Kad se, dakle, raspravlja o sazivanju Sabora, i tu je Pavelićeva uloga bila presudna, jer sve upućuje na to da je riječ o jednom u nizu političkih koraka koji su po njegovu nalogu poduzimani od jeseni 1941. do proljeća 1942. s ciljem smi-

rivanja prilika u državi: od proglašenja amnestije i poziva pobunjenicima da se vrate kućama,⁶ preko osnutka Hrvatske pravoslavne crkve do brojnih sporazuma s četničkim skupinama. U svakom slučaju, činjenica je da je Poglavlak 25. siječnja 1942. o sazivanju Sabora razgovarao s njemačkim poslanikom Siegfriedom Kascheom. Očividno se je radilo o uobičajenom Pavelićevu sondiranju terena, budući da je taj potez mogao imati krupne političke posljedice i na vanjskome i na unutarnjem planu. Kascheu je tom zgodom kazao kako na obljetnicu proglašenja države kani sazvati Sabor, budući da onaj iz 1918. nije bio zakonito raspušten.⁷

Pravno-političko uporište je, dakle, potražio u pravnoj fikciji da Hrvatski sabor formalno nije prestao postojati. Pozivajući se na to, očito je htio prevenirati njemačke prigovore i zazor od toga koraka; samim, pak, sazivanjem Sabora kanio je ojačati vlastiti položaj te stabilizirati državu i na unutarnjem planu dodatno naglasiti razliku između ustaškog i mačkovskog pristupa simbolima nacionalnoga i državnog identiteta: kao instrument očuvanja Jugoslavije Maček-Šubašićeva banovina Hrvatska nije se odvažila sabor sazvati u predratnim, Pavelićeva će ustaška Hrvatska svoj pothvat nacionalnog oslobođenja i državnog osamostaljenja okruniti sazivom najvišega političkog tijela u ratnim okolnostima.

Prema izvješću njemačkoga generala u Zagrebu, Edmunda Glaisea von Horstenu od 26. siječnja 1942. (dakle, dva dana nakon što je Pavelić potpisao zakonsku odredbu, a dan prije nego što je ona objavljena!) Pavelić je poslaniku Kascheu jučer kazao kako na obljetnicu proglašenja države kani sazvati Sabor u koji bi ušli živući zastupnici Hrvatskoga sabora iz 1918., zastupnici koji su izabra-

ni u „srpsku“ (jugoslavensku) Narodnu skupštinu 1938., te desetak njegovih najbližih suradnika. Takav bi sabor privremeno predstavljao „politički narod uzet u cijelosti“ te bi imao samo savjetodavnu ulogu, a drugi bi put bio sazvan koncem tekuće godine. U međuvremenu bi se pristupilo staleškoj organizaciji naroda bez obzira na vjersku pripadnost, što – upozorava Glaise – nije laka zadaća, kako pokazuje primjer Austrije između 1934. i 1938. godine.⁸

Protivno njemačkim izvješćima, Sabor će, kao što znamo, biti sazvan znatno prije obljetnice proglašenja države. No, ako su Kasche i Glaise pravilno interpretirali njegove riječi (koje, zanimljivo, odudaraju od teksta Pavelićeve Zakonske odredbe o Hrvatskome državnom saboru, pa ne spominju čak ni predstavnike Njemačke narodne skupine kao članove sabora!), nije državni poglavar pomišljao na živuće zastupnike ranijega Zemaljskog sabora BiH niti ranijega Dalmatinskog sabora, a kamoli Istarskoga koji se ionako nije sastao od 1910. godine.

Premda se može pretpostaviti kako je od tih pokrajinskih sabora zazirao već iz načelnih nacionalno-političkih razloga (jer se u brojnim Pavelićevim i uopće ustaškim spisima iz predratnoga i ratnog doba održavanje partikularnih, pokrajinskih imena dosljedno kritizira i proglašava jednim od najopasnijih instrumenata tuđinskog pokoravanja Hrvatske, pa bi bilo nelogično da se to tuđinsko nasilje sada legitimira posrednim priznanjem legalnosti tih sabora), tu je okolnost – ako ju ne opovrgnu buduća istraživanja – korisno imati na umu i zbog drugih njezinih pravnih i političkih aspekata.

Naime, u bosansko-hercegovačkome Zemaljskom saboru bio je znatan broj srpskih („pravoslavni“) zastupnika izabranih na izborima davne 1910.; Istra bez Kastva je – s većinom kvarnerskih otoka i dijelovima Dalmacije – još od Rapallskog ugovora bila u sastavu Kraljevine Italije kojoj je 1924. pripalo i područje provizorne Riječke Države; godine 1941. Italija je Rimskim ugovorima proširila svoj posjed na istočnoj obali Jadrana, anek-

3 B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 102.

4 B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 259., 261.-263. Zacijelo odatle ju je na brzu ruku preuzeo S.[laven] R.[AVLIĆ], „Kvaternik, Slavko“, *Tko je tko u NDH*, 226.-227. Nešto oprezniji je I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, III., 65. koji, ne navodeći izvora, piše kako je Kvaternik bio „među zagovarateljima saziva Hrvatskog državnog sabora“. Ne kaže pritom, ima li i najmanjeg dokaza da bi bilo tko u državnom vrhu bio protiv toga.

5 B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 476.

6 Slično svom proglasu iz kolovoza, ministar unutarnjih poslova Andrija Artuković je 10. XII. 1941. objavio Proglas narodu hrvatskog obalnog pojasa kojim se jamči sloboda, miran život i imovina svima koji se u roku od 15 dana vrate kućama. (T. JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, 790.-791.)

7 B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 259.

8 Isto.

Sabornica na početku saborskog zasjedanja 23. veljače 1942.

tirajući velike dijelove Dalmacije i Gorskoga kotara. Drugim riječima, može bitno uzimanje u obzir zastupnika drugih sabora u hrvatskim zemljama otvaralo bi i vanjskopolitičke (odnosi s Italijom!) i unutarnjopolitičke rizike (srpski zastupnici iz 1910. u BiH, talijanski zastupnici u Dalmatinskome i Istarskome saboru).

Da i nije bilo spomenute temeljne nacionalno-političke strategije koja je težila konačnoj integraciji hrvatskog naroda i njegove države, već ti rizici bili bi dostatni da se članove tih pokrajinskih skupština ne uzme u obzir. A učinjeno je još više: u Sabor ne će biti pozvani zastupnici koji su u prosincu 1938. bili izabrani u onim kotarima koji su Rimskim ugovorima iz 1941. pripali Kraljevini Italiji. I ta je okolnost utjecala na privremenost sazvanoga Sabora, a ona će se nesumnjivo odraziti i na formulaciju saborskog zaključka o državnopravnim aktima od 1. prosinca 1918. do sazivanja Sabora, na što ćemo se vratiti u nastavku.

Sama pak Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru, datirana 24. siječnja 1942., objavljena je i u *Narodnim novinama* i u dnevnome tisku.⁹ U njoj

se navodi da se Sabor uspostavlja i saziva „na temelju hrvatskog povijesnog državnog prava“, a u skladu s člankom 2. te zakonske odredbe, u nj su („do novog sastava“) kao „članovi“ imale biti pozvane osobe iz pet kategorija: 1. svi živi hrvatski narodni zastupnici Hrvatskog sabora iz 1918.; 2. svi hrvatski narodni zastupnici izabrani na posljednjim izborima održanima u Jugoslaviji, dakle na izborima iz prosinca 1938. godine, kao i svi osnivači i doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke; 3. svi članovi Vijeća bivše Hrvatske stranke prava koji su izabrani 1919.; 4. doglavnici, poglavni pobočnici i povjerenici u Glavnome ustaškom stanu Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta te 5. dva predstavnika Njemačke narodne skupine.

Onim potencijalnim nositeljima mandata u Hrvatskome državnom saboru koji su bili izabrani u doba Austro-Ugarske ili na izborima iz prosinca 1938. priznaje se, dakle, zastupnički naslov te se takvima i nazivaju, ali kako je otvorena mogućnost da mandate preuzmu i osobe koje nemaju nikakav izborni legitimitet (osnivači i

doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke te članovi Vijeća bivše Hrvatske stranke prava, kao i ustaški dužnosnici i predstavnici Njemačke narodne skupine), njih se ni u zakonskoj odredbi o utemeljenju sabora niti u saborskom poslovniku ne naziva zastupnicima, nego su, skupa s onima koji su imali izborni legitimitet, obuhvaćeni skupnim nazivom – članovi Sabora.

Ta naizgled nebitna i u literaturi previđena okolnost ilustrira pomnju kojom je Sabor sastavljen, ali i pomnju kojom će biti formulirani neki njegovi važni zaključci, što je – kao što ćemo vidjeti – promaknulo svima koji su se Hrvatskim državnim saborom bavili. K tome je ona – pored otvorenih i nedvosmislenih Pavelićevih izjava da baš svu odgovornost za državu i narod preuzima na sebe – odgovor i na povremeno spominjanu protupavelićevsku propagandnu tezu da je državni poglavar sazvaio Sabor kako bi njegovi članovi preuzeli barem dio odgovornosti za prilike u državi: ako bi kao narodni zastupnici to i mogli činiti, te su obveze simbolički oslobođeni time što su svedeni na članove Sabora. Dakako, bila je to poruka i njima samima: ako se ograničava njihova odgovornost, omeđuju se i njihova prava i obveze.¹⁰

Člankom 3. Zakonske odredbe o Hrvatskom državnom saboru propisano je da će popis članova Sabora sastaviti te u *Narodnim novinama* proglasiti predsjednik Vrhovnog suda, koji im ima izdati i vjerodajnice. Prema jasnoj formulaciji zakonske odredbe, on u taj popis ne će unijeti imena osoba koje inače pripadaju spomenutim kategorijama, ali usprkos tomu imaju ostati bez saborskog mandata jer su se „ogriježile o probitke Nezavisne Države Hrvatske ili povriedile čast i ugled hrvatskog naroda“. Idućim je člankom određeno da se „trajanje ovom zakonskom odredbom sazvanog“ Sabora ustanovljuje do konca 1942., „nakon čega će biti izdana nova zakonska odredba o ustrojstvu [sic!] i zasjedanju Hrvatskog Državnog Sabora“. Na koncu je propisano da članovi Sabora od dana polaganja

⁹ Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru, *Narodne novine*, br. 22/1942 od 27. I. 1942., u: *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske. Godina 1942. Godište II. Svezak I.-XXXVII., broj 1.-1427*, Zagreb, s. a., 93.-94: „Uspostava

i sastav Hrvatskog državnog sabora“, *HN*, 4/1942., br. 337, 28. I. 1942., 1. B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 259. griješi kad piše da je ta zakonska odredba datirana 27. siječnja 1942.: tog je dana ona objavljena u službenom listu.

¹⁰ Ovdje se, međutim, iz praktičnih razloga koristi uobičajeni naziv za člana Sabora – zastupnik.

prisege imaju funkcionalni imunitet („zaštitu nepovredivosti“), kao i to da će sami izabrati saborsko čelništvo te u Saboru, koji Poglavljenik saziva svojim otpisom, raditi po poslovniku Hrvatskog sabora iz 1918. sve dok ne bude donesen novi poslovnik.¹¹ Potonja je odredba postala bespredmetna i prije početka saborskog rada, jer je Poglavljenik 20. veljače, uoči početka saborskog zasjedanja, požurio donijeti zakonsku odredbu „o poslovanju“ Sabora, jednim dijelom nasljedujući, a drugim mijenjajući stari saborski poslovnik.¹²

Poslovnikom je propisan način sazivanja saborskog zasjedanja, predsjedanje njime po dobnom predsjedniku te odašiljanje izaslanstva od 19 članova koje ima otići po državnog poglavara kako bi on svečano otvorio saborsko zasjedanje. U nastavku su opisani način ovjerovljenja mandata i granice tog ovjerovljenja te označivanje zamjenika onih članova Sabora koji svoj mandat ne mogu preuzeti (jer je i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj propisano da je obnašanje dužnosti državnoga ili samoupravnog činovnika nespojivo sa saborskim mandatom, dok

se ministri, državni tajnici, poslanici, veliki župani, generali, sveučilišni profesori i načelnici općina ne smatraju činovnicima u užem značenju riječi, pa mogu obnašati dužnost člana Sabora).¹³

Kako je u ustavnopravnoj teoriji posve jasno da je nespojivost zastupničkog položaja s obavljanjem činovničke službe zapravo izraz načela podjele vlasti,¹⁴ ta odredba je zanimljiva jer svjedoči o unutarnjim proturječnostima tadašnjega hrvatskog pravnog poretka u kojem se miješaju elementi jedinstva i trodiobe vlasti, a ona ujedno ilustrira eklektičnost Pavelićeva načina mišljenja koje dolazi

do izražaja u praktično svim dokumentima koje je sastavio: od Ustava i Ustaških načela do zakonskih odredaba tijekom cijeloga ratnog razdoblja on je plaćao danak vremenu i potrebama taktičkog savezništva, kompilirajući i mehanički spajajući pojmove i pravno-političke institute liberalno-demokratske i totalitarne, u prvom redu fašističke doktrine, spreman da ih odbaci čim ocijeni da mu to politički odgovara.

Nadalje je poslovnikom propisan način izbora saborskog čelništva, konstituiranje Sabora te polaganje prisege na vjernost „Poglavljeniku kao poglavaru Nezavisne Države Hrvatske“, a potom su opisane i propisane dužnosti i prava saborskog predsjednika, dvojice njegovih zamjenika (podpredsjednika) te saborskih bilježnika i rednika. Drugom glavom

poslovnika regulirana su prava i dužnosti članova Sabora. Oni mogu nazočiti saborskim sjednicama te u njima govoriti i odlučivati; mogu nazočiti sjednicama svih saborskih odbora, ali odlučivati samo u onima kojima su članovi; a mogu i posredovanjem saborskog predsjedništva podnositi pisane upite državnoj vladi i saborskim odborima. Dužnosti člana Sabora može ih osloboditi samo Sabor (a ne i državni poglavar ili vlada, čak ni sud, pa je jasno da to čak ni u odnosu na one koji u sabor stupaju kao predstavnici ustaškog pokreta ne mogu učiniti ni stranačka tijela!), a imaju pravo na saborska beriva, povlaštene vozne karte i dopuste uz precizno određene uvjete.

Poslovnikom je predviđeno devet odnosno deset stalnih saborskih odbora te mogućnost da sâm Sabor odluči ustrojiti još koji po vlastitu nahođenju, a osim

11 Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru, *Zbornik zakona i naredaba 1942.*, 93.-94.

12 Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru, *Zbornik zakona i naredaba 1942.*, 93.-94. Zakonska odredba o poslovanju Hrvatskog državnog sabora, *Narodne novine*, br. 43/1942 od 21. II. 1942., u: *Zbornik zakona i naredaba 1942.*, 211.-215. Krivo se, dakle, navodi u *Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 39. da je sâm Sabor donio svoj poslovnik.

13 Zakonska odredba o poslovanju Hrvatskog državnog sabora, *Narodne novine*, br. 43/1942 od 21. II. 1942., u: *Zbornik zakona i naredaba 1942.*, 211.-215.

14 J. STEFANOVIĆ, *Državno pravo IV.*, 98.

pravila po kojima se ti odbori konstituiraju i sastaju, načelno su određeni predmeti raspravljanja i odlučivanja u saborskim odborima i na plenarnoj sjednici. Saborskim odborima odnosno njihovim članovima dano je pravo postavljati upite članovima vlade, a nije predviđena mogućnost da se „vladin zastupnik ili njegov povjerenik“ ne odazove pozivu resornog odbora ili mu uskrati traženja objašnjenja.¹⁵ Ovlaštenja odbora su razmjerno široka, ali su odborske rasprave nejavne (nema im „pristupa obćinstvo“), no zaključci se ne donose obćinom, nego dvotrećinskom većinom nazoćnih.

Treća glava poslovnika Hrvatskoga državnog sabora propisuje da su sjednice načelno javne te na uobićajen način definira potreban broj nazoćnih (kvorum), način odvijanja sjednice, vođenje saborskog zapisnika i dnevnika, ali predviđa da dan i sat iduće sjednice redovito objavljuje sâm saborski predsjednik. Nije poslovnik predvidio da bi Poglavnik imao pravo sazivanja saborskih sjednica. Prema njegovim odredbama, i članovi Sabora i članovi vlade slobodno govore sa svoga mjesta kad dobiju rijeć (dok predsjednik Sabora, kad sudjeluje u raspravi, mora predsjedateljsko mjesto ustupiti podpredsjedniku te govoriti s govornice), ali članovi Sabora svoje govore ne mogu ćitati. Prekinuti ih može samo predsjednik, a rasprava se vodi „ponajprije o načelima, na kojima poćiva priedlog“, pa se na njegove pojedinosti prelazi tek nakon što su prihvaćena načela. Kad se okonća rasprava i o pojedinostima, priedlog se ima još jednom proćitati („zadnje ćitanje“), ali daljnja rasprava o njemu više nije dopušćena. Odluke se donose (javnim) glasovanjem ili, eventualno, ustajanjem saborskih ćlanova i njihovim prebrojavanjem, a odluka koju predsjednik Sabora proćlasi postaje saborskim zaključkom „i

zadobiva zakonsku moć, ako je potpiše i poglavar države te nakon proglaćjenja u Narodnim Novinama“.

Ćetvrtom, posljednjom poslovničkom glavom urećeno je odrćavanje reda u sabornici za vrijeme saborskog zasjedanja te je propisano da općinstvo može pristupiti gledalištu samo uz ulaznice koje izdaje saborski rednik.

Već na prvi je pogled i u tekstu Zakonske odredbe o Hrvatskom državnom saboru i u tekstu Zakonske odredbe o poslovanju Hrvatskog državnog sabora lako prepoznati Pavelićev poslovićni historićizam i njegovo nastojanje da se terminološki, pravno i politićki poništi sve što je u državnompravnom smislu nastalo između 1. prosinca 1918. i 10. travnja 1941. godine. Kao što je u emigrantskom razdoblju posegao za starim hrvatskim politićkim i vojnim nazivljem, tako je on i nakon proglaćjenja države ustrajao u *predvukovskom*, korijenskom odnosno morfonološkom pravopisu (makar je taj pravopis u prethodnom stoljeću zagovarala i nametnula struja koja je zapravo zastupala južnoslavenske koncepcije!), državu je organizirao u velike ųupe po uzoru na ranofeudalno doba Hrvatske, a odluoćio se je i za mnoge predjugoslavenske simbole, ukljućujući i izgled hrvatskoga grba koji je u jugoslavensko doba nešto češće upotrebljavan s poćetnim crvenim nego bijelim poljem.

Na politićkoj razini, Pavelić je i u pripremama za saziv Sabora i u svojoj Poslanici saboru i narodu objašnjavao kako je ustanovljeno Hrvatskoga državnog sabora htio naglasiti kontinuitet obnovljenoga Sabora odnosno „kontinuitet prastare narodne i državne ustanove hrvatskog naroda, njegov parlamentarizam i tisućljetni kontinuitet Hrvatske Drćжаве.“¹⁶ Tako su bili intonirani i brojni tekstovi drugih autora koji su se pojavili u dnevnome i tjednom tisku odnosno na

radiju u danima nakon objelodanjenja Zakonske odredbe o Hrvatskome državnom saboru,¹⁷ a i kasnije se u novinstvu i u reprezentativnim publikacijama isticalo da „kao vidljiv znak hrvatskog državnog kontinuiteta ima slućžiti hrvatski sabor, koji je obnovljen Poglavnikom odredbom koncem siećnja 1942.“¹⁸

Tom ćinu pridavana je i veća vaćnost od one koju je on imao, pa se je isticalo kako je taj sabor bio „najveći dobitak i jamstvo“ hrvatskoga državnompravnog razvitka – kako se navodilo u zagrebaćkom tjedniku *Spremnost: Misao i volja ustaške Hrvatske* – gdje se kao osobito vaćna naglaćavala ćinjenica da je obnovljen i sazvan u ratno, revolucionarno doba, a „nije slućžio na ruglo ni Hrvatima ni Europi.“¹⁹ Dakle, i u vrijeme njegova sazivanja i kasnije Sabor je shvaćan i predstavljan kao stoljetni ćuvar hrvatske drćavnosti, kako je poćetkom travnja 1943. isticao središnji rećimski list, prenoseći radijski govor njegova predsjednika Marka Došena.²⁰

15 U praksi se je, mećutim, dogaćalo da vlada – pozivajući se na izvanredne (ratne) okolnosti ili bez pozivanja na njih – uskraćuje podatke i dokumente, baš kao što ih uskraćuje i u današnjoj Republici Hrvatskoj, u kojoj su ustavna ovlaćtenja Hrvatskog sabora znatno šira od onih u Nezavisnoj Drćžavi Hrvatskoj. Nema zapravo države u kojoj izvršna vlast ne pokućšava uskratiti podatke predstavnićkomu i zakonodavnom tijelu.

16 A. PAVELIĆ, „Hrvatski državni sabor. Odlomak iz Doćživljaja IV.“, u: *Hrvatski Drćžavni Sabor Nezavisne Drćžave Hrvatske. Izdanje povodom 60. godišnjice 1942.-2022.*, Niz Domovina – Dćjela Poglavnika Dra Ante Pavelića. Izd. Višnja Pavelić, Madrid, 2002., 10. Usp. „Poslanica Poglavnika Nezavisne Drćžave Hrvatske“, u: *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 5.-7.

17 „Hrvatski državni sabor u ćivotu hrvatskog naroda“, *HN*, 4/1942., br. 338, 29. I. 1942., 1.; „Smisao uspostave Hrvatskog državnog sabora“, *HN*, 4/1942., br. 338, 29. I. 1942., 3.; „Hrvatski državni sabor u toku povijesti predstavljao je neprekinutost hrvatske državne misli“, *HN*, 4/1942., br. 341, 1. II. 1942., 3.; Vilko RIEGER, „Hrvatski državni sabor“, *HN*, 4/1942., br. 347, 8. II. 1942., 1.; „Hrvatski sabor kao ćimbenik koji je oblikovao hrvatsko politićko mišljenje“, *HN*, 4/1942., br. 347, 8. II. 1942., 2.; Krešimir DEVĆIĆ, „Hrvatski narod i Hrvatski državni sabor“, *HN*, 4/1942., br. 359, 22. II. 1942., 4., T.[ias] M.[ORTIG]IJA], „Velićina i znaćenje su-trašnjeg dana. Brišu se 23 tućzne godine“, *HN*, 4/1942., br. 359, 22. II. 1942., 3. i dr. Više tih ćlanaka uvršćeno je u publikaciju *Hrvatski Drćžavni Sabor Nezavisne Drćžave Hrvatske. Izdanje povodom 60. godišnjice 1942.-2022.*, Niz Domovina – Dćjela Poglavnika Dra Ante Pavelića. Izd. Višnja Pavelić, Madrid, 2002.

18 Antun DABINOVIĆ, „Hrvatska pravna poviest“, *Naša domovina. Zbornik. Svezak 1. Hrvatska zemlja – Hrvatski narod – Hrvatska poviest – Hrvatska znanost*, Zagreb, 1943., 185.

19 *HN*, 5/1943., br. 632, 16. I. 1943., 3. To je zapravo Pavelićeva ocjena sa saborske sjednice odrćane 28. II. 1942. (*Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 184.)

20 „Sabor kao ćuvar hrvatske drćavnosti

Nije, dakle, bila nikakva tajna, s kojom je svrhom Hrvatski državni sabor za 1942. bio sazvan i koja je bila njegova prvotna zadaća. A ipak, epizoda s njegovim sazivanjem i zasjedanjem sjajno ilustrira kakvom je lakoćom jugoslavenska historiografija prelazila preko činjenica i s kojim je *autoritativnim neznanjem* tumačila događaje iz toga složenog i traumatičnog razdoblja hrvatske povijesti. U svom nastojanju da prešute ili krivotvore svaku činjenicu i svaki podatak koji ne ide naruku jugoslavenskoj interpretaciji hrvatske povijesti, njezini će korifeji, naime, skoro jednodušno pokazati da nisu kadri pročitati ta dva sasvim jednostavna i vrlo kratka propisa, ali su kadri krivotvoriti i krivo shvaćati i ono što su uspjeli pročitati, pa potom donositi apodiktičke zaključke na temelju tako proizvedene intelektualne i etičke kaše.

Premda se čini da je bavljenje tom kašom suvišna digresija, vrijedi se na nju odvažiti, jer takvi su *stručnjaci* ne samo kapacitali, nego i neposredno *proizveli* mnoge od današnjih historiografskih perjanica, katedarskih danguba i autora školskih udžbenika, odgajajući ih u tobože *antifašističkome*, ali stvarno – upravo u skladu s doktrinom tzv. hrvatskog tzv. antifašizma – čineći sve da se rehabilitira, očuva i perpetuira jugoslavenski duh. Na neke primjere njihove pravno-političke neupućenosti i historiografske nedoraslosti vratit ćemo se kasnije (kod ocjene zastupljenosti i broja zastupnika iz redova bivše Hrvatske seljačke stranke, kod rasprave o predstavci za Mačeka, kod prijedloga Mirka Košutića koji je u veljači 1942. prihvaćen kao saborski zaključak i pretočen u jedini zakon donesen od 12. travnja 1941. do 8. svibnja 1945., kod ocjene djelatnosti saborskih odbora i sl.), a ovdje spomenimo samo ono što bi se moglo svrstati u opće izbojke te tužne pojave.

Bogdan Krizman se je, primjerice, narugao tomu što je zakonskom odredbom propisano da se Sabor saziva „odpisom“ državnog poglavara,²¹ premda je zacijelo

znao da je Habsburg kao hrvatski kralj sazivao Hrvatski sabor svojim „reskriptom“ (a baveći se poviješću diplomacije Krizman je latinski jamačno svladao barmem toliko da je mogao usporediti imenice *reskript* i *otpis*). Slične su poruge izricane kičenoj formuli kojom je započinjala Pavelićeva Poslanica pri otvorenju Sabora („Častni, poštovani, poglaviti...“),²² premda je posrijedi navlas ista formula koju je koristio vladar u doba Austrijske Carevine odnosno Austro-Ugarske,²³ što je, uostalom, u govoru od 28. veljače 1942. istaknuo sâm Pavelić,²⁴ koji je i time htio na simbolički način uspostaviti državnopravni kontinuitet s razdobljem prije 1. prosinca 1918. godine.

U jugoslavenskoj je interpretaciji (inače neupitna) podređenost Sabora državnom poglavaru ilustrirana i poslovnikičkim § 2. koji je propisivao da po Poglavnika ima otići saborsko izaslanstvo te ga iz Banskih dvora dopratiti u sabornicu, premda je i to preuzeto iz prošlosti: i u habsburško je doba po bana išlo saborsko izaslanstvo, a ban je Jelačić, primjerice, odjahao u Botinec, selo nadomak Zagreba, da bi ga 4. lipnja 1848. posebno izaslanstvo moglo otamo dopratiti u glavni grad, pa je su-tradan, na dan otvorenja sabora, po njega

otišao poseban odbor prethodno izabran na inauguralnoj saborskoj sjednici.²⁵

Znalo se je iz učenih *jugoslavenstvujućih* redova tvrditi da je saborske zastupnike imenovao sâm Pavelić,²⁶ a posve uobičajeno – s očitom, podmuklom politikanskom tendencijom – upravo svakodnevno je bilo krivotvorenje kategorija osoba koje su prema zakonskoj odredbi mogle biti pozvane u Sabor, što znači da nositelji kojekakvih katedarskih lanaca, limenih medaljica i sličnih praporaca nisu bili kadri pročitati članak 2. Zakonske odredbe o Hrvatskome državnom saboru kojim je taj krug jasno definiran.²⁷

No, to nije priječilo, recimo, Hrvoja Matkovića da ponavlja kako su u Sabor pozvani „osnivači Hrvatske seljačke stranke“ (iako je krug pozvanih u odnosu na tu stranku bio znatno širi, jer su u Sabor pozvani „osnivači i doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke“), i da tvrdi kako su pozvani „članovi Upravnog vijeća Hrvatske stranke prava iz 1919.“ (premda ta stranka nikad nije imala nikakvo „upravno vijeće“, a u Hrvatski državni sabor pozvani su svi „članovi Vijeća bivše Hrvatske stranke prava izabrani godine 1919.“), pa sve to okruni tvrdnjom da su u Sabor pozvani i neki pobočnici²⁸ (premda nisu pozvani nikakvi i ničiji posilni niti *ađutanti*, nego su pozvani točno određeni visoki dužnosnici ustaškog pokreta koji su nosili naslov „poglavnihi pobočnika“).²⁹

Na te i slične poteškoće s elementarnom pismenošću, uostalom, upućuje i papagajsko ponavljanje da je taj Sabor „raspušten“, premda u spomenutome

22 „Poslanica Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske Dra Ante Pavelića članovima sakupljenima na Hrvatskom državnom saboru u glavnom državnom gradu Zagrebu na dan 23. veljače 1942. godine“, u: *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 5. Poslanica je objavljena i u novinama, a tiskana je kao letak odnosno plakat većeg formata (NSK, R (VIIIb) - A6-3/2, br. 54.)

23 Primjerice, vladarski reskript od 26. II. 1861. započinjao je riječima: „Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni Naši!...“ (*Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.*, sv. II. Ur. Dragojlo Kušan i Mirko Šuhaj, Zagreb, 1862., 1.). Navlas istom formulom vladar je potvrđivao i proglašavao zakone, pa su tako, primjerice, proglašeni i propisi u kojima je sadržana Hrvatsko-ugarska nagodba (*Zakoni o ugarsko-hrvatskoj nagodi*. Po izvornicima izdao Dr. Ivan pl. Bojničić, ravnatelj Kralj. zemaljskog arkiva, Zagreb, 1907., 3., 39., 45.)

24 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 158.

25 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. Prvi svezak: 1848.-1867.*, Zagreb, 2000, 165.-166., 168.-169.

26 Vidi: N. ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države i prava*, 404.

27 T. JONJIĆ, *Trgovci hrvatskim kožama*, 105.-106.

28 Usp. H. MATKOVIĆ, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1993., 131.; ISTI, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, III. izd., Zagreb, 1999., 174.-175.

29 Pobočnik – pomoćnik u vojnoj hijerarhiji, ađutant. (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. 8, Pes – Pro, Zagreb, 2004., 70.)

kroz vjekove“, *HN*, 5/1943., br. 701, 7. IV. 1943., 1.

21 B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 260.

članku 4. zakonske odredbe o njegovu ustanovljenju stoji da on ima djelovati do konca 1942., kad je najavljeno da će novom zakonskom odredbom biti uređeno i njegovo ustrojstvo (a ne samo sastav!) kao i njegovo zasjedanje.³⁰ Ničemu ta jednostavna rečenica nije hasnila, baš kao što nisu hasnili saborski govori i prigodni članci u novinstvu u kojima je privremenost i prijelaznost toga saborskog saziva višekratno istaknuta.

Fikreta Jelić-Butić je najprije uočila „privremeni karakter“ Hrvatskoga državnog sabora, ali je dvije stranice dalje u istoj knjizi ipak ustvrdila da je on poslije Prvog zasjedanja „bio raspušten“.³¹ Nije joj se učinilo da između te dvije ocjene postoji kolizija. Bogdan Krizman ne bi bio Krizman, da na str. 262. svoje spomenute knjige nije ustvrdio kako je Hrvatski državni sabor „nakon njegovog drugog saziva početkom 1943. g. raspušten na naj-sramotniji način“,³² premda početkom 1943. nije bilo nikakva „drugog saziva“ niti se je sa Saborom dogodilo bilo što, pa tada nije ni „raspušten“ (a kamoli na „najsramotniji način“), dok je Neda Engelsfeld, kao što je već spomenuto, također ne znajući pročitati članak 4. zakonske odredbe, lakonski ustvrdila da je Sabor „raspušten“ upravo zbog Spomenice kojom se ovdje bavimo,³³ pa je to, dakako, ponovio primjerice i splitski paljetkar Petar Požar u svojoj demonstraciji površnosti i neznanja.³⁴

Istim ili sličnim stopama išli su i drugi jugoslavenski, pa i neki hrvatski prepisivači. Jedan od takvih bio je, primjerice, i Jere Jareb, koji je ustvrdio da je „Sabor bio raspušten koncem 1942.“, ali da je to bilo zbog toga što ni Pavelić ni Dr-

žavno gospodarsko povjerenstvo nisu prihvaćali nadzor Sabora nad državnim ustanovama,³⁵ što je posljedica ne samo nespornosti da se pročita članak 4. Zakonske odredbe o Hrvatskome državnom saboru, nego i ozbiljnog nepoznavanja uloge sabora i u hrvatskoj, ali i europskoj povijesti.³⁶ Stipe Mlikotić se je zadovoljio tvrdnjom da su na tri zasjedanja (sic!) Hrvatskoga državnog sabora „iskazivani i oporbeni stavovi, pa

do predviđenog drugog saziva koji bi se formirao na temelju izbora nije došlo“;³⁷

čime se sugerira jasna uzročno-posljedična veza između aktivnosti saborskih članova (zacijelo se misli na predstavku koja se bavi Mačekomim položajem kao i na Spomenicu koja nas ovdje posebno zanima) te sudbine samoga Sabora, ali se – zanimljivo – postavlja teza da je novi, kasniji saziv Sabora imao biti formiran na temelju izbora, pri čemu se nažalost ne precizira o kakvim bi se, prema autoru, izborima trebalo raditi: općim i demokratskim, staleškim („korporativnim“) ili nekim trećim.

Posve promašene su i pogrešne tvrdnje da je Hrvatski državni sabor bio sveden na savjetodavnu ulogu,³⁸ a drugačiju ocjenu ne zaslužuje ni konstatacija Fikrete Jelić-Butić, da se je ustanovljenje Sabora i rad te institucije svodilo na režimsku težnju „da se od te ustanove stvori reprezentativna politička tribina s koje će se javno proklamirati pogledi ustaškog vodstva na glavna pitanja unutrašnje i vanjske politike NDH.“³⁹ Državno vodstvo u jednome autoritativnom sustavu, s vrlo naglašenim represivnim instrumentarijem i razvijenom cenzurom – što je sve javnosti bilo objašnjavano (kad je uopće bilo objašnjavano!) izvanrednim ratnim prilikama i (nedemokratskim odnosno protudemokratskim) raspoloženjem odnosno protudemokratskim društvenim ustrojem u savezničkim zemljama – doista nije trebalo sabornicu kao „reprezentativnu političku tribinu“ za „javno proklamiranje“ svojih pogleda koji su toliko puta posve otvoreno i nedvosmisleno proklamirani u bezbrojnim tekstovima, proglasima i govorima najviših državnih dužnosnika.

A za takvom ocjenom po promišljenosti nimalo ne zaostaje zanimljiv zaključak do kojega je došao spomenuti H. Matković, kad je ocijenio da taj Sabor bio „samo (...) reprezentativno tijelo“,⁴⁰ pa

dak, Zagreb, 2010., 64.

38 B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 259.

39 F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*. Drugo izdanje, Zagreb, 1978, 150..

40 H. MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1994., 81.

30 T. JONJIĆ, „Zašto je 1942. bio 'raspušten' Sabor?“, *Vjesnik*, 52/1992., br. 15713, 18. VI. 1992., 7.

31 F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*, 147., 149.

32 B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 262. Na str. 433. iste knjige ponovio je da je Sabor bio „formalno raspušten“.

33 N. ENGELSFEELD, *Povijest hrvatske države i prava*, 404.

34 Usp. Požarovu bilješku o Marku Došenu u: A. MOŠKOV, *Pavelićeva doba*, 69.

35 J. JAREB, *Državno gospodarsko povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945. godine*. Dokumentarni prikaz, Zagreb, 2001., 27.

36 Jareb, naime, nije uspio primijetiti da i u pravnom poretku današnje, demokratske Republike Hrvatske – koji je u tom pogledu sličan sustavima većine zemalja Zapada koje odreda poznaju trodiobu vlasti – Hrvatski sabor ima krajnje ograničeno ovlaštenje „nadzora nad državnim ustanovama“ (jer njih nadzire izvršna vlast, eventualno i državno odvjetništvo). Općepoznato je da je mogućnost saborskog nadzora u praksi još uža, a da su realne mogućnosti saborske manjine u tom pogledu svedene na puku političku deklaraciju ili na nerijetko uzaludne zahtjeve da se osnuju kojekakva istražna povjerenstva koja – kako znademo – praktično nikad ne utvrde ono što izvršnoj vlasti nije po čudi.

37 S. MLIKOTIĆ, „Hrvatski sabor 1848.-2000.“, u: *Hrvatski sabor*. Ur. Neven Bu-

Pavelić dolazi iz Banskih dvora na sjednicu Hrvatskoga državnog sabora

čitatelju ostaje nagađati, je li u toj očito nehotičnoj pohvali ustaškom režimu sâm autor koristio pojmove „represantativni“ i „predstavnički“ kao istoznačnice ili mu represantativan označuje nešto drugo.⁴¹

S druge, pak, strane, pod općim naslovom „Povijest saborovanja“, službena međumrežna stranica Hrvatskog sabora i ovih nam dana u nepotpisanu tekstu – dakle, tekstu za koji odgovornost preuzima predsjednik Hrvatskog sabora s najbližim suradnicima! – nudi svega tri *politički korektne* („antifašističke“) rečenice o Hrvatskome državnom saboru iz 1942., s jednako toliko faktografskih pogriješaka.

U njoj se, naime, potpuno prešućuje da su u Sabor pozvani osnivači i članovi biv-

šega HSS-a (te da su u velikoj mjeri i sudjelovali u njegovu radu!), a istodobno se izmišlja da su u nj pozvani „ustaški čelnici“ te se neukusno konfabulira kako su u Sabor pozvani i „članovi Hrvatske stranke prava“ (budući da članovi te također bivše stranke nisu isto što i članovi stranačkoga vijeća!). Sve su te krivotvoričeske operacije očito poduzete kako bi se Hrvatskomu državnom saboru oduzeo legitimitet i kako bi ga se svelo na uskostranačku, ustašku bazu.

Potom se tobože mudro konstatira kako je taj Sabor bio „bez stvarne vlasti koju je u cijelosti obnašao Ante Pavelić“ (jer valjda današnji Hrvatski sabor ima „stvarnu vlast“, pa dominira nad predsjednikom države kojega ne bira, nego i nad političkim strankama i nad predsjednikom vlade kojega formalno bira), a onda se griješi i ocjenom da se je rad Sabora ugasio u prosincu 1942. (što je netočno, budući da su saborska tijela nastavila postojati i raditi i nakon što plenarne sjednice nisu sazivane niti su mogle biti sazivane, jer je Sabor i bio sazvan do konca 1942.!), te je sve začinjeno pogriješnom ocjenom da je Hrvatski državni sabor bio „samo pozornica za

proglašavanje politike NDH“,⁴² budući da na saborskim sjednicama nije „proglašeno“ ništa što otprije nije bilo poznato.

No, sve te hrpe pogriješaka i sve takve i slične, nedorečene i naizgled mudre ocjene, kaskaju za puno ambicioznijom raščlambom Nade Kisić Kolanović (koja je po struci pravica, ili se barem tako predstavlja, premda je svaki njezin pokušaj pravne analize kao stvoren da tu tvrdnju opovrgne). Budući da su se ocjene Ive Perića svele na autorovu ambiciju da prepriča i tvrdo uveže kompilaciju novinskih vijesti, pravnih normi i stenografskih zapisnika sa saborskih sjednica, Kisić Kolanović u kontekstu našeg razmatranja zaslužuje poseban osvrt, jer je, koliko mi je poznato, jedina koja je – nakon što je pomno proučila, obradila i općinstvu preporučila Ostrožinske, Fočanske i srodne propise – u novim političkim okolnostima oćutjela poseban interes za Nezavisnu Državu Hrvatsku te je u sklopu tog interesa, svojim nenadmašnim nedostatkom

41 „Represantativan – ugledan, uzoran, naočit, predstavnički, naročit, osobit, koji služi za represantaciju, koji se može pokazati kao najbolji, koji u sebi utjelovljuje najodličnija svojstva; izabran, biran, tipičan, značajan“ (Bratoljub KLAJČ, *Rječnik stranih riječi. Tudi i posuđenice*. Priredio Željko Klaić, Zagreb, 1987., 1155.-1156.) „Represantativan – koji može služiti za represantaciju, ugled, koji dolično predstavlja“ (Vladimir ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1991., 620.)

42 „Hrvatski sabor. Povijest saborovanja“, <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja#no-back>, pristup 7. XI. 2022.

osjećaja za hrvatski jezik i poslovičnim, upravo antologijskim pristupom izvorima i činjenicama – pokušala dati cjelovit prikaz i ocjenu saziva, ustroja i djelovanja Hrvatskoga državnog sabora iz 1942. (koji bi bilo ispravnije nazivati saborom za 1942.) godinu.⁴³

Nakon što je čitateljima pokazala kako shvaća pojmove ustava i ustavnosti, ona je u spomenutom svom članku zaključila da je Hrvatski državni sabor iz 1942. bio „tijelo staleškog karaktera“.⁴⁴ Do tog je zaključka došla olako se poštapaajući Eugenom Sladovićem i njegovim pravno-političkim traktatom koji je 1942. objavljen u *Hrvatskoj smotri* (a koji ona – ne navodeći nijednog argumenta za to – smatra „najprikladnijim“ izvorom za „naziranje slike“ o ustaškim ustavnim koncepcijama)⁴⁵ te mu ne suprotstavljajući nijedan od manje ili više različitih, a nekad čak i oprječnih pogleda na društvenu stvarnost i smjerove pravno-političkog razvitka Nezavisne Države Hrvatske, osim Kriškovićeve ocjene da je u postojećim okolnostima staleški sabor teško ustrojiti te površno pročitana Mortigijina članka iz *Spremnosti*.⁴⁶

Bilo je, međutim, o mogućemu staleškom preuređenju države različitih pogleda i razmišljanja u ondašnjoj hrvatskoj javnosti,⁴⁷ ali ovdje ne kanimoz razglabati

o toj zanimljivoj i važnoj temi;⁴⁸ ovdje prikazujemo kolikom su površnošću i kolikim neznanjem oboružani jugoslavenski odnosno tzv. antifašistički historografski autoriteti.

Ocjenjujući, dakle, da je Hrvatski državni sabor bio „socijalno a ne političko predstavništvo“ (što bi značilo da prema njezinu shvaćanju političko možda i ne ulazi u sadržaj pojma socijalnoga!), Kisić Kolanović očito nije pomislila da bi se u vladajućim krugovima, među diplomatskim predstavnicima i ondašnjim pravnim teoretičarima o staleškom ustroju sabora raspravljalo samo kao o mogućemu ili za neke poželjnu smjeru razvitka hrvatskoga saborovanja, dakle *de lege ferenda*, nego je zaključila da je onaj i onakav Hrvatski državni sabor koji je i kakav je bio ustanovljen 1942. doista bio staleškoga karaktera.⁴⁹

Nije pritom uočila kako je Pavelić u Zakonskoj odredbi o Hrvatskome državnom saboru nagovijestio da se „trajanje ovom zakonskom odredbom sazvanog“ Sabora ustanovljuje do konca 1942., „nakon čega će biti izdana nova zakonska odredba o ustrojstvu i zasjedanju“ budućeg Sabora, što jasno pokazuje da je državni poglavar razmišljao o *budućemu* drugačijem *ustrojstvu* (možda na staleš-

koj, a možda i na drugoj osnovi), nego ni ona – a ni dični joj, nama nepoznati recenzenti koji su prihvatljivom ocijenili njezinu tezu da je Hrvatski državni sabor bio „tijelo staleškog karaktera“ – nije objasnila, koji su sve staleži u tom saboru 1942. bili predstavljeni ili zastupljeni (ako je on doista bio staleški kao što ona tvrdi), niti se je potrudila identificirati zastupnike ili kategorije zastupnika koji bi te pojedine staleže predstavljali.

Ništa joj u tom kontekstu nije značilo ni inače poznati joj podatak: da su u Sabor, osloncem na mjerila koja je postavio Ante Pavelić – osim malobrojnih iznimaka – ušli ne predstavnici *staleža*, nego upravo osnivači i zastupnici bivših *političkih stranaka*, posve neovisno o tome kojemu su društvenom staležu („stališu“) pripadali.⁵⁰ Bila je to, kako će se pisati godinu kasnije, demonstracija sloge i kontinuiteta borbe triju hrvatskih *političkih naraštaja*: starčevićanskoga, radićevskog i ustaškog,⁵¹ a ne manifestacija nastupa predstavnika društvenih razreda, staleža ili korporacija.

A ako ovdje i ne želimo ulaziti u raspravu o tome, jesu li staleži iz hrvatske socijalno-pravne terminologije prve polovice 20. stoljeća isto što i korporacije iz talijanskoga fašističkoga socijalnog zakonodavstva, ili im je korijen tražen u starome hrvatskom staleškom poretku (jer korporacije susrećemo od antičkih vremena do danas, a zalaganje za korporativni ustroj države posebno je bilo naglašeno u katoličkome socijalnom nauku, pa i u papinskim enciklikama iz tog doba!), iz toga trebamo zaključiti da je Kisić Kolanović zapravo površno pročitala – ili nije uopće pročitala – izvješće koje je Saboru 26. veljače 1942. podnio resorni ministar, ministar udružbe Lovro Sušić,⁵² a da ni kod Sladovića nije

43 Postoji, doduše, već spominjana anonimna knjižica, objavljena 1991. u Buenos Airesu, koja i o Hrvatskome državnom saboru donosi niz vrijednih podataka, ali je ona pisana apologetskim tonom te sadrži niz faktografskih pogrešaka. Vidi: *Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. 10. travanj 1941-1991 – Pedesetogodišnjica uspostave Nezavisne Države Hrvatske*, Buenos Aires, 1991.

44 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 550.-551., 564.

45 Isto, 547. Vidi: Eugen SLADOVIĆ, „Državni ustav i državno ustavno pravo“, *Hrvatska smotra*, 10/1942., br. 7-8, srpanj-kolovoz 1942., 443.-457, br. 9, rujan 1942., 522.-533. i br. 10, listopad 1942., 601.-607. Usp. B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 259.

46 T. MORTIGIJA, „Hrvatski sabor i naša državnost. Sabor nije bio demokratska ustanova, već stališko predstavništvo“, *Spremnost*, 1/1942., br. 1, I. III. 1942., 3., 8

47 Tako je, primjerice, Drago Cerovac smatrao da je „staleška dioba društva“

prirodna, a da ustaški pokret uspostavlja „stalešku suradnju“ (D. CEROVAC, „Novo društveno uređenje Nezavisne Države Hrvatske“, *Rad i društvo. Mjesečnik za društveno-gospodarske probleme*, 2/1942., br. 6-7, lipanj-srpanj 1942., 266.-272.), dok je državni savezničar Aleksandar Seitz, kojega je na taj položaj imenovao sâm Poglavlak, osnivajući u studenome 1941. Glavni savez staliških i drugih postrojbi, svoju (a možda i Pavelićevu) nedostatnu upućenost u problematiku – a svakako nedostatak posve izgrađenih uvjerenja o toj materiji – manifestirao usporednom obranom staleškog sustava i tvrdnjom da je stalež („stališ“) kao univerzalistički pojam neprihvatljiv u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (A. SEITZ, *Put do hrvatskog socializma, Govori i članci državnog savezničara prof. Aleksandra Seitz*, Zagreb 1943., 20.-21., 283.-292.) itd.

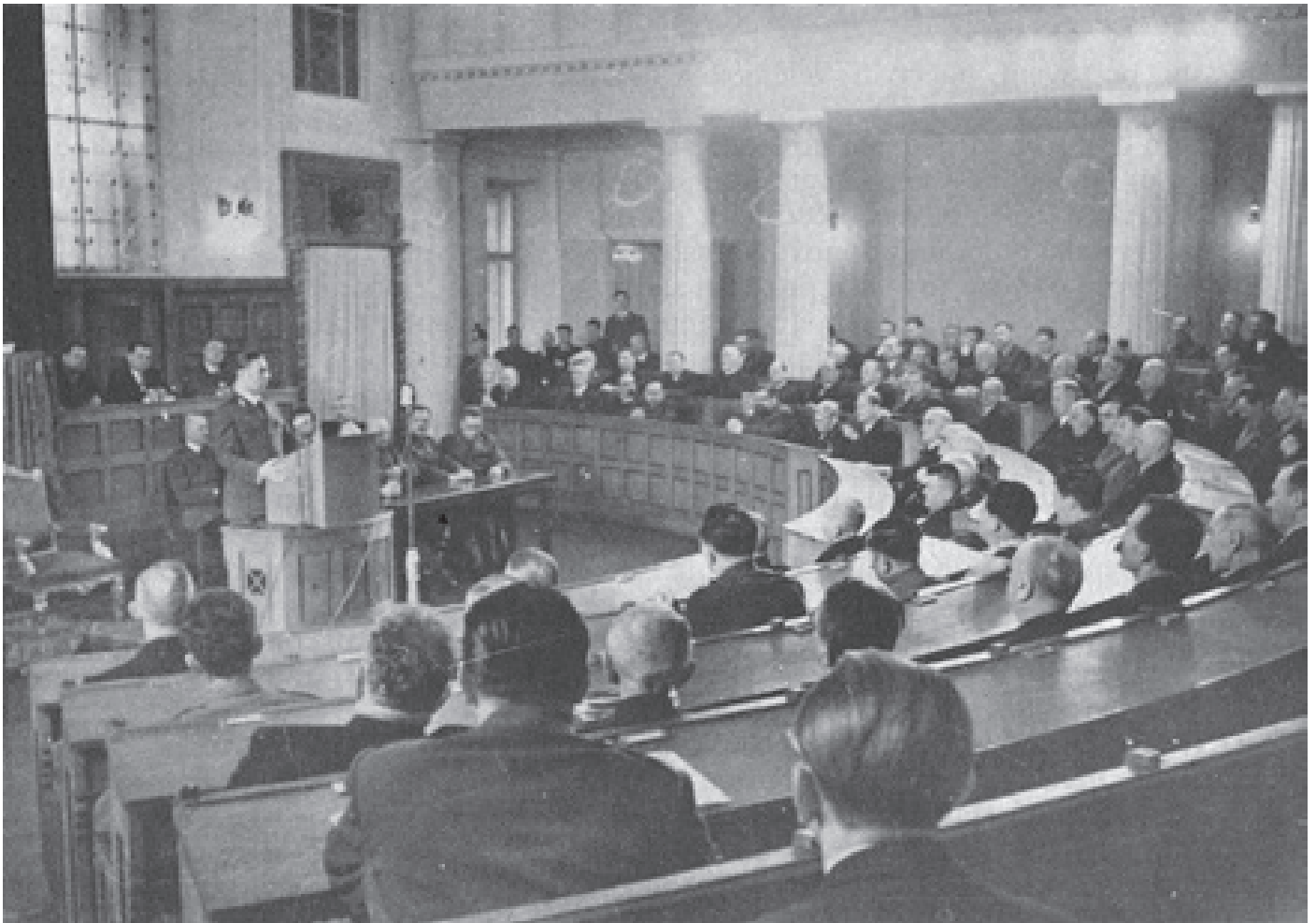
48 Vrijedan prilog toj raspravi v. u: Leo MARIC, *Ideologija ustaškog pokreta i socijalno pitanje*. Diplomski rad, Zagreb, 2019.

49 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 550.-551., 564.

50 Inače je u dokumentima i publikacijama ustaškog pokreta pojam stališa najčešće korišten kao oznaka za ustroj odnosno brojno stanje postrojbe. Usp. B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978., 109., 120., 150., 199., 200., 233., 533., 538., 545., 547., 560., 561., 562.

51 Franjo DUJMOVIĆ, „Hrvatski Državni Sabor nosilac hrvatske državnosti“, *Hrvatski krugoval*, 3/1943., br. 8, 21. II. 1943., 3.

52 Sušićevo izvješće v. u: *Brzopisni zapisnici*

Poslanica Saboru i narodu na uvodnoj, I. sjednici Sabora

primijetila vrlo jasno i eksplicitno tumačenje da Nezavisna Država Hrvatska nije „stališka država ni država stališa“, pa da slijedom toga ni zametci ili ulomci „stališko-korporativnog sistema“ koji u Hrvatskoj postoje, ne predstavljaju „čisti politički korporativizam“.⁵³

Nakon toga je Nada Kisić Kolanović ustvrdila da je sazivanjem Hrvatskoga državnog sabora ustaško vodstvo „pokušalo odvojiti hrvatski sabor od njegove demokratske građanske biti“;⁵⁴ premda

sabori u najvećem dijelu hrvatske povijesti nisu bili ni demokratski, a još manje su bili „građanski“ (jer to u doba narodnih vladara, Arpadovića, Anžuvina itd. nisu ni mogli biti, ali – što započeti s pravnicom i povjesničarkom koja – očito – misli da je Cetingradski sabor bio parada građanske klase, da su Hrvatsku pragmatičku sankciju izglasovali predstavnici građanstva, ili da je izborno pravo koje je i na početku 20. stoljeća bilo ograničeno na dva posto pučanstva banske Hrvatske činilo izbore i njihove rezultate demokratskima?).

Nastavila je ona ocjenom da čitava povijest Hrvatskoga državnog sabora iz 1942. pokazuje kako je došlo do „potpune marginalizacije najvišega zakonodavnog tijela“;⁵⁵ premda taj Sabor – kao što je istaknuto – uopće nije imao primarno zakonodavnu ulogu. To se kristalno jasno vidi

već iz zakonske odredbe kojom je osnovan, pa je moralo biti jasno i svakomu pismenu suvremeniku, i bez posebnoga Pavelićeva podsjećanja da je Sabor „uzpоставljen“ u iznimno, revolucionarno doba, primarno sa svrhom „učvršćenja pojma Hrvatske Nezavisne Države“ i u domaćoj i u inozemnoj javnosti, a da „nije nitko računao s velikim uspjehom rada u ovim i ovakvim okolnostima“.⁵⁶

Zato je naizgled efektivna ispraznica o tradicionalnoj „demokratskoj građanskoj biti“ hrvatskoga Sabora zapravo tek zabavna ilustracija površnosti i neznanja: neusporedivo lakše bi bilo zastupati i braniti tezu da su hrvatski sabori u pretežnom dijelu naše povijesti – od 14. stoljeća, ali i ranije, od doba hrvatskih narodnih vladara – bili upravo staleški, odnosno da su imali značajke staleške skupštine, a da su te značajke vrlo po-

Prvog zasjedanja Hrvatskog državnog sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj godine 1942. Od I. do XII. saborske sjednice – od 23. veljače do 28. prosinca 1942., Zagreb, 1942., 79.-94. te u HN, 4/1942., br. 363, 27. II. 1942., 1.-4.

53 E. SLADOVIĆ, „Državni ustav i državno ustavno pravo“, *Hrvatska smotra*, 10/1942., br. 9, 530.-531.

54 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 552.

55 Isto.

56 Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja, 183.

lagano gubili čak i u vrijeme kad je u njima do izražaja počela dolaziti i dalje razmjerno malobrojna građanska klasa.

A čak i da nije bilo spomenutoga zakonskoga i vremenskog ograničenja djelokruga i djelatnosti Hrvatskoga državnog sabora, u kontekstu teze o „potpunoj marginalizaciji najvišega zakonodavnog tijela“ valjalo bi primijetiti kako je potrebno znati da Hrvatski državni sabor iz 1942. ograničenjem svojih zakonodavnih ovlaštenja i zakonodavne inicijative uopće nije odudarao od mnogih drugih hrvatskih i europskih sabora. Nema ovdje prostora za opširniju raspravu o tome, ali se može kazati da predstavnička i zakonodavna ovlaštenja sabora koji su u prvoj polovici 20. stoljeća postojali u hrvatskim zemljama u pravilu nisu nadilazila djelokrug Hrvatskoga državnog sabora iz 1942. godine.

Primjerice, Zemaljski sabor za BiH nije birao čak ni vlastito predsjedništvo, nije imao pravo ustavne i zakonodavne inicijative niti mu je Zemaljska vlada za BiH odgovarala na bilo koji način. Ističem ovdje Bosnu i Hercegovinu, jer je ona 1908.–1918. bila *corpus separatum* sa specifičnim, zasebnim položajem unutar Monarhije kakav nisu imale ostale hrvatske zemlje. Slično je bilo i s Dalmatinskim i s Istarskim saborom, a vrlo ograničena predstavnička svojstva i zakonodavnu inicijativu imao je i hrvatski Sabor (Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) koji je – kao što barem povjesničari znaju – dobivao po prstima već onda kad bi progovorio o tome da su susjedne (jugo)istočne pokrajine zapravo hrvatske zemlje (dakle, već onda kad bi se upustio u političku deklaraciju u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, a da mu do samoga sloma Austro-Ugarske nikad nije palo na pamet donijeti kakav zakon u tom smjeru!).⁵⁷

Ipak, *ad maiorem facultatis gloria* Kisić Kolanović je u istom tekstu – pod budnim okom učenih recenzenata koje bi zacijelo

želio upoznati svaki pravnik koji drži do sebe (a kao utjehu bi ih doživio napose student koji nikad nije uspio položiti ni ispite s prve godine studija) – nastavila samouvjeren: „Ne treba posebno isticati da, prema kategoriji donošenja normi, u državi razlikujemo zakonodavnu, upravnu i sudsku vlast“.⁵⁸ Treba to, nažalost, i ovdje posebno istaknuti, jer – nije tako, i svaki bi srednjoškolac morao znati da nije tako niti je ikad bilo tako. Sudska vlast, naime, baš nikakve norme ne donosi, nego primjenjuje propise (norme) koje je prethodno donio netko drugi te – uz zakonodavnu i izvršnu (a ne upravnu!) – predstavlja jednu od grana vlasti u sad već nekoliko stoljeća uobičajenu sustavu njezine trodiobe (vidjeti kakav leksikon ili enciklopediju, pod „Montesquieu, 18. stoljeće“, ili kakav udžbenik teorije prava i države, kolegija s prve godine pravnog studija!).

Nevolje s Nadom Kisić Kolanović i Hr-

vatskim državnim saborom ne završavaju time. U prisezi Poglavlniku koju su zastupnici tog sabora morali položiti na početku zasjedanja, ona vidi dokaz slabosti pravnoga položaja Sabora.⁵⁹ Da je pravni položaj Sabora bio slab, to je nesumnjivo, no ta slabost proizlazi iz mnogih drugih razloga, a ponajviše iz *načela vođe* te au-

toritarnoga, diktatorskog pravno-političkog poretka, ponajmanje iz samoga čine prisega. Ona je i ovdje bila pokušaj oponašanja saborske prisega iz ranijeg doba. Pavelić koji je, kao što vidimo iz propisa o djelovanju Sabora (i kao što se vidi iz najranijih dokumenata ustaškog pokreta), tražio da se prisega položi upravo na vjernost njemu, to je također znao smetnuti s uma, pa je 28. prosinca 1942. patetično izjavio kako „nije pitanje vodje“, jer „vodje dolaze i prolaze“; zato se zavjete ne polažu osobama ni strankama, nego narodu i domovini.⁶⁰

No, Nadi Kisić Kolanović nije palo na pamet – za to već treba biti povjesničar – da analognu prisegu nisu polagali samo vojnici, kako u 20. stoljeću, tako i prije njege, nego su ju polagali i državni činovnici i zastupnici (pa i *lokalni*, a ne samo saborski odnosno skupštinski!) u Austro-Ugarskoj i u Kraljevstvu odnosno Kraljevini SHS, kasnijoj Kraljevini Jugoslaviji, koji su se zaklinjali na vjernost vladaru bilo izravno i pojedinačno, bilo posredno.

Barun Josip Jelačić je, primjerice, na 1. saborskoj sjednici 1848., održanoj 5. lipnja, položio prisegu „prejasnome, premoćnome i nepredobitnome principu Ferdinandu I., caru od Austrije, od Ugarske, Česke ovoga imena V., Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kralju apostolskomu“ itd., obećavajući da će „vazda vjran, poslušan i oddan biti, njegovih baštinih i nasljednih čast, dostojanstvo i korist vazda paziti i promicati nastojati, štetu, pak, po mogućnosti odvratjati.“⁶¹ Poput bana, i zastupnici su – na tome i na svim idućim saborima – izražavali vjernost vladaru bilo pojedinačnim izjavama, bilo glasovanjem za tzv. adrese koje su sadržavale prisega vjernosti te su „preponizno“ predavane „u posvećene ruke Njegovoga premilostivoga cesarskoga i kraljevskog apoštolskog Veličanstva“, pa se je toj formuli Ante Starčević ne jednom izrugivao – prividno također deklarirajući izraze svoje vjernosti – dok je Stjepana Radića u analognoj situaciji tek tamnica prisilila da 1925. kapitulira i, pri-

57 Pritom, dakako, treba imati na umu da su ti sabori bili „zemaljski“, tj. sabori pojedinih pokrajina unutar višenacionalne (unitarne ili dualistički uređene) države, za razliku od sabora iz 1942. koji je bio državni.

58 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 556.

59 Isto, 557.

60 Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja, 187.

61 Hrvatski državni sabor 1848. Svezak I. Priredili Iskra Iveljić i dr., Zagreb, 2001., 365.–366.

znanjem Vidovdanskog ustava te prisezanjem na nj (dakle i prisezanjem Aleksandru Karađorđeviću), iziđe na slobodu, pa iz nje u ministarsku stolicu. Jer, vladaru se je moglo prisegnuti i prisezanjem na ustav u kojem je bila propisana njegova dominantna uloga, ali su prisege polagane i izvan sabora, pri stupanju u državnu službu ili pri stjecanju zavičajnoga prava odnosno državljanstva koje je bilo – a i danas je – prvotna pretpostavka biračkog prava (pa dakle i pretpostavka saborskog mandata).⁶²

Nije, dakle, prisega državnom poglavaru nikakav ustaški izum niti posebnost Hrvatskoga državnog sabora, pa zato – sama po sebi – vrlo malo govori o odnosu parlamenta i državnoga poglavara. To bi mogao odnosno trebao znati svaki povjesničar i svaki pravnik.⁶³ No, Nada Kisić Kolanović je pored toga ustvrdila i to, da se „prvi i najočitiji vid ograničenja zakonodavne vlasti HDS-a“

Zastupnici („članovi Sabora“) u saborskim klupama

vidi u 41. paragrafu poslovnika, prema kojemu „odluke HDS-a same po sebi nisu imale izvršnu moć zakona, već su tu moć dobivale tek nakon prihvaćanja i potpisivanja od državnog poglavara Pavelića“.⁶⁴ Ne ulazeći u to što bi imala značiti sintagma „izvršna moć zakona“ te ostavljajući po strani da svaki parlament (sabor) donosi „odluke“ raznih vrsta – jer se već deklaracije i rezolucije ne donose u formi zakona, a kad obvezuju, u pravilu obvezuju politički i moralno, ali ne i formalnopravno – valja primijetiti kako je i ta ocjena samo varijacija davnije teze jugoslavenske historiografije.

Nju je znameniti Ferdo Čulinović – nekadašnji jugoslavenski integralist ljotićevskog, a sada boljševičkog oblića, koji u povijesti jugoslavenske historiografije ima amblematsku ulogu ne samo po toj svojoj prošlosti, nego i po svojoj odlučnosti da vlastita znanstvena uvjerenja po-

dredi sudu Komunističke partije Jugoslavije (iza njega je, naime, ostala usrdna molba Agitpropu Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske, koja doslovno glasi: „Molim za dobrotu, da se pregleda rukopis, da se dometne ili ispravi ili izbací sve ono, što smatrate, da nije ispravno“⁶⁵), što ga je nesumnjivo kvalificiralo i za sveučilišnu katedru i za redovito članstvo u Broz-Krležinoj Jugoslavenskoj akademiji – sažeo u ocjenu da Sabor nije ni sazvan kako bi donosio meritorne odluke.⁶⁶

Tako je i Fikreta Jelić-Butić majestetično ocijenila da objavljivanje jednoga saborskog zaključka u obliku zakona „tek s ‘potvrdom’ Pavelića“ ilustrira ulogu i položaj samog Sabora,⁶⁷ a Hrvoje Matković se je također zgražao nad činjenicom da su sabor-

ski zaključci postajali zakonom tek kad bi ih potvrdio Poglavlak, a oni potom bili objavljeni, pa je zaključio: „Time je pokazana i funkcija Sabora“.⁶⁸ Nitko od tih *stručnjaka* – a među njima se pravičkom diplomom nije kitila samo Kisić Kolanović – nije, dakle, tijekom svojeg školovanja uspio naučiti što je promulgacija zakona i kad je te u kojim je poredcima inače nužno odobrenje (zakonodavnu sankciju) državni poglavar mogao uskratiti ili eventualno odgoditi. Jer, i u habsburško je doba Sabor bez izričita

62 Tako je, primjerice, Eugen Kumičić kao saborski zastupnik opisivao kad je i kako položio prisegu te stupio u državnu službu odnosno postao „državljan magjarsko-hrvatski“. Prisegu je morao polagati premda je kao Brsečanin već imao državljanstvo Austrije kojom je vladao isti onaj vladar koji je vladao i ugarskom polovicom Monarhije. Kumičić je u Saboru tumačio da je prisegao „Njeg. Veličanstvu kao kralju hrvatskomu“. (*Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Godina 1884.-1887.*, sv. I., Zagreb, 1887., 42.-43.)

63 I kad je intimno pristaša republikanskog uređenja, zastupnik u Britanskom parlamentu obvezatno polaže prisegu koja može imati religijski ili nereligijski značaj, ali nužno uključuje lojalnost vladaru: „I swear by Almighty God / I do swear that I will be faithful and bear true allegiance to His Majesty King Charles, his heirs and successors, according to law. So help me God.“

64 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 557.

65 Vidi u: Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., 158.

66 F. ČULINOVIĆ, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, 267., 269.

67 F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*, 147.-148.; ISTA, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983., 86.

68 H. MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1994., 79.

vladarova odobrenja i potvrde mogao donijeti samo tehničke odluke, dok je za donošenje zakona bilo nužno vladarovo odobrenje odnosno potpis te objavljanja zakonskog teksta.⁶⁹

Nitko od tih *stručnjaka* nije pokazao da bi imao pojma o tome kako je – recimo – članak 49. Vidovdanskog ustava propisivao da kralj „potvrđuje i proglašuje zakone“;⁷⁰ i da istu odredbu (u članku 29.) ima i Oktroirani ustav iz

1931. („Kralj potvrđuje i proglašuje zakone, postavlja državne činovnike i daje vojne činove po odredbama zakona.“);⁷¹ nikomu od njih – a objavili su čak i knjige (recenzirane knjige!) o Hrvatskoj seljačkoj stranci – nije palo na pamet da je članak 4. Uredbe o banovini Hrvatskoj, donesene upravo na temelju potonjeg Ustava odnosno njegova članka 116., također propisivao

da zakonodavnu vlast iz banovinskog djelokruga vrše kralj i Sabor zajednički (što opet, u skladu s Ustavom iz 1931., znači da bi zakone – da je Hrvatski sabor ikad sazvan i da je ikad donio kakav zakon – morao potvrditi, dakle potpisati i proglasiti jugoslavenski kralj, jer oni bez toga ne bi postali zakoni!).

Krhko je znanje (kako bi rekao Pjesnik i kao što vidimo vlastitim očima), a krhko je i neposredno iskustvo: svih troje

spomenutih jugoslavenskih autora doživjelo je barem donošenje Ustava Republike Hrvatske u prosincu 1990., a potonjih dvoje svoje je tekstove na koje ovdje upozoravamo napisalo dugo nakon što je taj propis donesen. Usprkos tomu im je zbog neznanja ili zbog nekoga drugog, čudnog razloga promaknulo da je taj demokratski hrvatski Ustav, poput ustava mnogih država, u članku 89. pro-

tome, hoće li potpisati zakon koji je donio Sabor,⁷⁴ ali – potpis državnog poglavara nužna je pretpostavka i u današnjoj Hrvatskoj, u kojoj taj poglavar nema takvu autonomiju. No, poglavar Nezavisne Države Hrvatske, kao što smo vidjeli, nije mogao zakonito raspustiti Hrvatski državni sabor, niti je u njemu stjecao virilni mandat (premda se je dao pozvati u prvi saborski saziv), za razliku od preds-

jednika demokratske Republike Hrvatske koji je, prema Ustavu Republike Hrvatske iz 1990. i uz uvjete propisane njegovim člancima 77. i 104., mogao raspustiti Zastupnički dom, a po isteku mandata je, prema članku 71. istog propisa, postajao doživotnim članom saborskoga Županijskog doma.⁷⁵

Svatko, dakle, može bez velikih poteškoća usporediti pravni položaj sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u

Republici Hrvatskoj, slijedom čega svaki student prava, pa i svaki pomnjiv čitatelj hrvatskoga tiska znade ono što nije svladala historiografija koja je do vrata zaglibila u jugoslavenskoj kaljuži: da ni danas, u demokratskoj državi i u mirnodopskim prilikama, zakon što ga donese Hrvatski sabor ne može stupiti na snagu dok ga državni poglavar ne potpiše i dok ne bude objavljen. Baš kao što je bilo propisano u § 41. Zakonske odredbe o poslovanju Hrvatskoga državnog sabora iz 1942. godine.

(nastavit će se)

Zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac na sjednici Hrvatskoga državnog sabora

pisivao: „Zakone proglašava predsjednik Republike u roku osam dana od kad su, u skladu s Ustavom, doneseni u Zastupničkom domu.“⁷² A u redakciji koja je na snazi od 2000. do danas, ta norma glasi: „Predsjednik Republike proglasiti će zakone u roku od osam dana od kada su izglasani u Hrvatskom saboru. Ako Predsjednik Republike smatra da proglašeni zakon nije u skladu s Ustavom može pokrenuti postupak za ocjenu ustavnosti zakona pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske.“⁷³

Nezavisna Država Hrvatska nije imala pisanog ustava niti ustavnog suda, pa je njezin Poglavlak autonomno odlučivao o

69 Usp. paragraf 87. Zakonske osnove o saboru troj. kraljevine dalm.-hrv.-slavon., izradjen po sabors. administrativnom odboru, u: *Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., sv. III.,* Zagreb, 1862., 8.

70 *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Obnarodovan u br. 142a „Službenih Novina“ na Vidov-dan 28. juna 1921. god. u Beogradu), Beograd, 1924., 14.

71 *Ustav Kraljevine Jugoslavije, Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 13/1931., br. 900, Beograd, 3. IX. 1931.

72 *Narodne novine*, br. 56/1990. Vidi *Ustav Republike Hrvatske – Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 1993., 38.

73 *Narodne novine*, 113/2000 od 16. XI. 2000.

74 U stvarnosti, ondašnje su okolnosti bile takve da je teško zamisliti da bi Hrvatski državni sabor uopće donio zaključak sa zakonskim ambicijama bez prethodne Pavelićeve suglasnosti.

75 *Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine*, 56/1990 od 22. XII. 1990.

SUĐENJE ZA SABOTAŽE U ZADRUZI NA SLIVNU

Slivno je poluotok smješten s lijeve obale rijeke Neretve, omeđen Jadranskim morem i Hercegovinom. Stanovništvo je skoro 100% hrvatsko i katoličko. Podrijetlom je iz istočne Hercegovine i naseljeno na slivanjski poluotok koncem 17. stoljeća kao vojna posada u ratovima Mletačke Republike i Otomanskog carstva. Zbog takva podrijetla, u govoru stanovništva i danas prevladava ijekavica, za razliku od obližnjeg Opuzena i još sjevernijih krajeva gdje prevladava ikavica. U mletačkim spisima slivanjska vojna posada se naziva Milita Croata što bi u slobodnom prijevodu značilo hrvatska vojska.¹

Takve nazive nalazimo i u ostalim dalmatinskim područjima,² što je osobito važno naglasiti zbog onih koji tvrde da hrvatska nacionalna svijest u Dalmaciji tog vremena nije postojala. Očito je da je postojala ne samo u Dalmaciji, nego i u Hercegovini odakle su Slivanjci podrijetlom, jer da nije tako, ne bi se postrojba popunjena isključivo hercegovačkim pridošlicama nazivala upravo hrvatskom vojskom. A protokom vremena Slivanjci su od vojnika ponovno postali seljaci te su za plaću stečenu vojnom službom dobili poljoprivredne površine.

Prema Elaboratu narodne milicije za Slivno, u Drugome svjetskom ratu točno stotina (100) Slivanjaca je služila u raznim formacijama Nezavisne Države Hrvatske, od čega je svaki četvrti ubijen u ratu ili neposredno iza njega.³ Mnogi su prošli tragediju Bleiburga i križnih putova te bili suđeni pred jugoslavenskim komunističkim sudovima. S druge strane, tek nešto više od četrdeset Slivanjaca

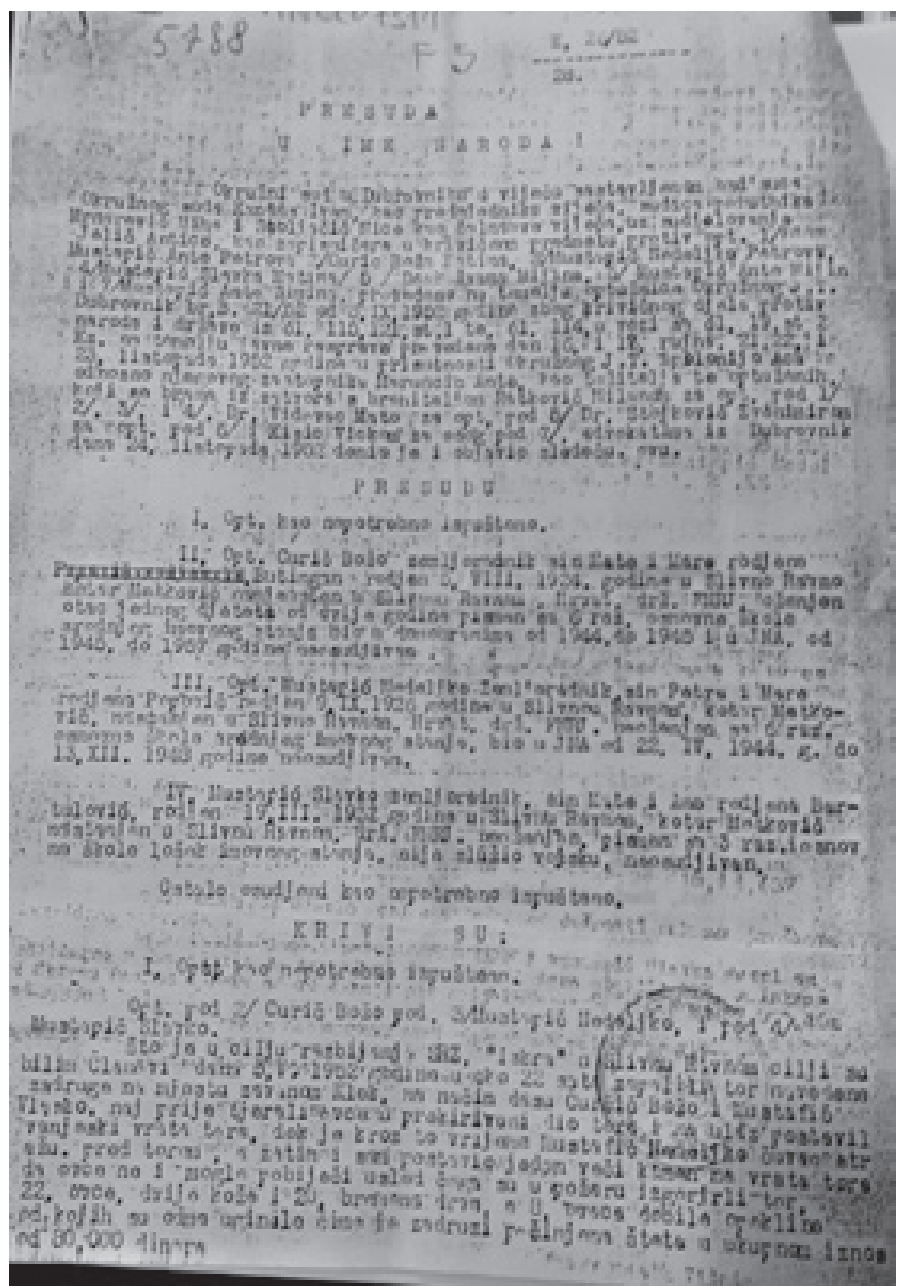
Piše:

Darko UTOVAC

je pripadalo partizanskim postrojbama, i to poglavito koncem 1943 i 1944. godine. Spomenuti Elaborat koji je sačinila poratna jugoslavenska mjesna milicija, u kontekstu pripadnosti partizanskom pokretu 1941. godine spominje tek nekoliko imena, i to predratnih komunističkih

agitatora. Velika većina ostalih je jugoslavenskim komunističkim postrojbama prišla iz čisto oportunističkih razloga, pod dojmom neminovnoga vojnog poraza Nezavisne Države Hrvatske, često i dezertiranjem iz hrvatskih postrojbi u kojima se godinama prethodno služili. Dakle, jasno je da tu nema govora o uvjerenju, nego isključivo o spašavanju glave.

Kad je završio rat i kad je jugoslavenski komunistički represivni aparat porazio

- 1 Ivica PULJIĆ, „Kroz povijest župe Gradac“, *Humski zbornik*, Gradac, 2009., 50.
- 2 Vidi: Lovorka ČORALIĆ, „Dalmatinska obitelj Radnić u vojnoj povijesti Dalmacije“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 63/2021., Zadar, 2021., 205.-225.
- 3 Darko UTOVAC, *Knjiga o Slivnu*, Opuzen, 2020., 200.-207.

veliku većinu križarskih skupina, komunističke su vlasti počele provoditi svoj ekonomski program, ako ga tako možemo nazvati. Po uzoru na kolhoze u SSSR počeli su stvarati seljačke radne zadruge. Treba napomenuti kako se moraju razlikovati tradicionalne hrvatske seljačke zadruge od komunističkih seljačkih radnih zadruga. U prvom slučaju radi se o obiteljskoj zadruzi ili udruživanju više seljačkih domaćinstava slobodnom voljom u cilju ostvarenja socijalne sigurnosti i materijalne dobiti, dok je stvaranje komunističkih zadruga imalo isključivi cilj ukidanje seljaštva i pretvaranje seljaka u proletere.

Takve nakane ne krije ni Komunistički manifest, a u Jugoslaviji je osnivanje seljačkih radnih zadruga bilo u znatnoj mjeri izraz nastojanja da se posvjedoči režimska odanost sovjetskome modelu društva, jer su vlasti imale potrebu opovrgnuti optužbe Komunističkog informbiroa iz 1948., da je Jugoslavija skrenula s puta u komunizam. No, prisilno komunističko zadrugarstvo je svagdje izazivalo nezadovoljstva i otpore, jer je ljudima oduzimana privatna imovina u ime nekakvih socijalističkih ideala. Umjesto da to poboljša položaj seljaštva, planska ekonomija i zadruga proizvodnja dovele su do ekonomskog sloma seljaštva. Udruživanje u zadruge su podupirali seljaci s malo i nimalo zemlje ili neradnici koji su se htjeli okoristiti tuđom imovinom i tuđim radom. Oni bogatiji, naobraženiji i vrijedniji bili su bili svjesni da ulazak u zadrugu znači materijalne gubitke i propadanje.

Komunisti su na Slivnu 1949. godine osnovali Seljačku radnu zadrugu Iskra. U početku odaziv seljaštva nije bilo velik, no malo-pomalo, što uvjeravanjem, što prijetnjama, broj uključenih seljaka je rastao. Oni najtvrdoglaviji koji su odbijali ulazak u zadrugu naposljetku su suđeni na zatvorske kazne. Sva imovina osim obiteljske kuće i male okućnice postala je zadruga. Dakle, svačija i ničija. Time je izgubljen motiv za predani rad, jer ni najveći uloženi trud nije davao nikakva jamstva da će biti ostvarena bilo kakva materijalna korist. Sve obradiva zemlja i stada stoke oduzeti su vlasnicima i postali su zadrugom imovinom.

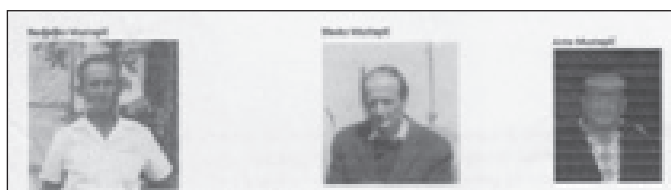
Svi članovi zadruge imali su obvezu po nalogu voditelja zadruge, u pravilu ko-

munističkog dužnosnika, odraditi određeni broj radnih dana na zadrugom dobru. U Slivnu, a i drugdje, ti radni dani su po sovjetskom uzoru nazivani trudodanimi. Na poljima su provođene sulude ideje poput proizvodnje pamuka, iako su slivanjska polja krajnje ne prikladna za tu kulturu i tu vrstu proizvodnje.

Loše gospodarenje, nemotiviranost seljaka za rad i planska poljoprivreda su doveli slivanjsko seljaštvo na rub gladi. Većina je u strahu od državne represije samo potihogundala, no jedna skupina je odlučila nešto i poduzeti. Suočena s teškim ekonomskim nazadovanjem zbog prisilnog udruživanja u zadrugu, skupina Slivanjaca se je odlučila na sabotiranje zadruge u cilju njezinog uništenja. Nadali su se da će tako vratiti svoje vlasništvo nad svojim poljima i stokom.

Zato su pripadnici te skupine 5. svibnja 1952. godine u mjestu Klek zapalili tor sa zadrugnim ovcima, što je rezultiralo uništenjem tora i uginućem 30 ovaca. U sjećanju starijih Slivanjaca ostao je podatak da je u požaru stradalo daleko više od 30 ovaca. Mi se, naravno, moramo osloniti na presudu, iako doista ne zvuči vjerodostojno da bi u zadrugom toru bilo tako malo ovaca. Dakako, moramo ostaviti i mogućnost da je „narodna vlast“ podmićena ili nečim drugim bila motivirana da prikaže manju štetu.

Neutvrđenog datuma između 1. i 5. svibnja 1952. godine zapaljeni su i zadrug-

Dio osuđenih Slivanjaca

ni stogovi na području današnjeg naselja Vlaka. Dana 1. svibnja u mjestu Lovorje skupina Slivanjaca se dogovorila o kidanju grožđe prije berbe u zadrugom vinogradu na području Kule i Krvavca kako bi se sabotirao urod, no do toga nije došlo, jer su prvi članovi skupine uhićeni već 9. svibnja 1952., dok su posljednji uhićeni početkom srpnja iste godine.

Vrijeme do suđenja su proveli u zatvoru. Nije sačuvana optužnica, ali je sačuvana presuda Okružnog suda u Dubrovniku

br. K-26/52 od 24. listopada 1952. koja se odnosi na dio osuđenika. U njoj stoji da su **Božo Curić, Nediljko Mustapić i Slavko Mustapić** krivi jer su 5. svibnja 1952. oko 22.00 sata zapalili zadrugni tor s ovcima u Kleku, na način da su utjerali ovce u zatvoreni dio tora, potom zaglavili vrata kamenom i tor upalili. Opisano je imalo za posljedicu uginuće 22 ovce za vrijeme požara, uginuće 8 ovaca od posljedica požara, uništenje 20 bremena drva, dvije ovčje kože, a i tor je potpuno uništen, što je izazvalo ukupnu materijalnu štetu procijenjenu na 80.000 ondašnjih jugoslavenskih dinara, čime su počinili kaznena djela iz članka 240. st. 1, 257. st. 2, i 268. st. 1 ondašnjega Krivičnog zakona.

Nadalje su **Božo Curić, Nediljko Mustapić, Ivan Deak i Ante Mustapić** proglašeni krivima, jer su večernjim satima 1. svibnja 1952. u mjestu Lovorje ispred kuće **Ante Dragobratovića** sklopili dogovor o sabotiranju zadrugnog vinograda u Kuli i Krvavcu. Iako je planirano, djelo nije dovršeno, jer je dio planiranih sudionika uhićen u svezi sa paljenjem zadrugnog tora. Božo Curić je osuđen na 6 godina i tri mjeseca strogog zatvora, Nediljko Mustapić na 6 godina i dva mjeseca strogog zatvora, dok je Slavko Mustapić osuđen na tri godine strogog zatvora.

Iz sačuvane presude nije razvidno na kakvu su kaznu osuđeni Ante Mustapić Petrov, Ivan Deak i Ante Mustapić Mijin, jer u sačuvanom dokumentu nalazimo formulaciju: „Ostali optuženi kao nepotrebno ispušteno“, no razvidno je da su i oni proglašeni krivima za djela iz čl. 298. KZ-a u svezi čl. 240. st. 1 i čl. 257. st. 2. te su dužni platiti solidarno sudske troškove u iznosu od 14.637 dinara te paušalno po 400 dinara svaki.⁴ Isto tako ne znamo pouzdano tko je osuđen za paljenje zadrugnih stogova sijena na Vlaci, ili su možda počinitelji ostali nepoznati.

Božo Curić, Nediljko Mustapić i Slavko Mustapić su, prema presudi, u ime odštete za zapaljeni tor, stoku i drva solidarno obvezani platiti Seljačkoj radnoj zadruzi

⁴ Presuda Okružnog suda u Dubrovniku broj 6/52 od 24. listopada 1952.

Lovorje nekad

„Iskra“ u roku od 15 dana pod prijetnjom ovrhe iznos od 80.000 dinara. To je u ono vrijeme bio ogroman iznos, pogotovo kad se uzme u obzir neimaština koja je tada vladala, uvelike uzrokovana i prisilnim zadrugarstvom. Presuda koju smo imali na raspolaganju pri pisanju ovog rada je ona presuda koja je sačuvana u obiteljskoj pismohrani Nedjeljka Mustapića, pa smo ostali uskraćeni za detalje oko osude dijela ostalih osuđenika.

Osuđenici su kaznu izdržavali u Kazneno-popravnim domovima u Lepoglavi, dijelom na prisilnom radu pri izgradnji hidrocentrale u Jablanici, a osim toga morali su platiti štetu pod prijetnjom ovrhe. Ono što je zanimljivo je da su i sami komunisti početkom pedesetih uvidjeli da sustav seljačkih zadruga ne funkcionira pa su počeli odustajati od njih. U znanstvenom radu iz osamdesetih Stanko Juriša priznaje: „Umjesto oglednih poljoprivrednih gospodarstava seljačke radne zadruge brzo su se izrodile u njihovu suprotnost. Kako im se izmicao administrativni i materijalni oslonac države, tako su gubile svoj gospodarski legitimitet. Na to se brzo nadovezalo rušenje njihova političkog identiteta. Kao što je u vrijeme njihova rasula, u ožujku 1953. godine, pisao E. Kardelj, brojno seljaštvo ušlo je u seljačke radne zadruge da bi više dobivalo od države, zapravo da bi manje

davalo, ne da bi više proizvodilo i time poboljšavalo svoj životni standard.“¹

Naravno, po komunistima je za taj neuspješni projekt bilo krivo seljaštvo, a ne njihova suluda ideja. Seljačka radna zadruha „Iskra“ na Slivnu se je ugasila već sljedeće 1953. godine, na radost tamošnjeg seljaštva. Njezinu gašenje su pridobile i opisane sabotaze, ali i promjena okolnosti, jer su komunisti u tom pogledu popustili u agrarnoj politici, a umro je i Staljin, pa se mogla očekivati promjena u odnosima između Beograda i Moskve.

Slivnanske seljake je na djelovanje naveo očaj, osjećaj nepravde, kao i ekonomsko nazadovanje. Zanimljivo je da su se u skupini osuđenika na istoj optuženičkoj klupi našli ratni pripadnici domobranskih postrojbi, bivši partizani, kao i momci koji su rođeni tek koju godinu prije početka Drugoga svjetskog rata. Tako je komunistička Jugoslavija polako, ali sigurno uslijed nacionalnih progona ili kao u ovom slučaju ekonomske nepravde i otimačine stvarala protivnike i nezadovoljnike koji su neki aktivnije, a neki pasivnije radili na njezinu nestanku.

¹ Stanko Juriša, „Agrarna politika i problem i kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom“, Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, 1/1983., 73.

RUKE

*Umorne ruke moje,
Kako ste suhe i žute –
umorne!*

*Stavljam vas tiho kraj sebe
na tople jastuke svoje,
da se odmorite.
A tko će vas da odmori?
Vi ste umorne vječno.*

*Ko vođeno cvijeće hlapite,
kad ga iz vode iščupaju
mlada
uz tihu obalu riječnu.
Zalud vas jastuci mole,
zalud vas tako vole,
vaša je ljubav mrtva,
nju su pokopali davno.*

*Pa ipak, uboge moje,
nikoga do vas nemam –
do boli!
Topim vas dahom svojim,
na mlado sunce vas nosim,
al' vi ste jednake uvijek –
uvijek ste tužnije, tanje,
malene, male moje!*

*I jesen kad već dođe,
i proljeće kad požuti
rano,
ja sved vas ludo molim
i suzama vas pitam:
za kim ste žalosne tako
Za kim venete tako
uboge ruke moje?*

*Ali vi ne ćete reći!...
šutite, uvijek šutite
nujne;
pa i ja onda zašutim
i stisnem se bliže k vama,
a za kućom netko prođe
i lišće padati stane –
i svuda, svuda je tama...*

**Đuro SUDETA
(1903.–1927.)**

DOBRA STARA *POLITIČKI* KOREKTNOST ISTINA

Ideološko-politička borba u Hrvatskoj vodi se na različitim područjima, pa i tamo gdje ju mnogi ne očekuju po definiciji. Međutim, ta borba, kolikogod ponekad na površini izgledala žestokom i nepomirljivom, ima i svoje dublje značenje koje pokazuje bitno drugačiju sliku od one koju vidimo na površini. Često puta je ta borba zapravo „borba“, a različiti ideološki predznaci imaju za svrhu „objasniti prostotu“ i služiti kao dekor u ostvarenju nekih drugih ciljeva. Najčešće kruhobornih. U tu se priču lijepo uklapaju i različiti uradci na području filmske industrije, osobito one koja govori o političkim i ideološkim temama gdje po definiciji spadaju scenariji koji govore o suvremenoj povijesti. Kao i sve drugo, po ustaljenom obrascu u medijima se takvi filmovi svrstavaju u tzv. lijevi ili tzv. desni spektar.

Naime, nakon uradka o razgovoru **Josipa Broza Tita** i zagrebačkog nadbiskupa **Alojzija Stepinca** – koji s njihovim razgovorom ima veze koliko i antarktički pingvini sa saharskim pijeskom, unatoč činjenici da postoji od Nadbiskupskog duhovnog stola ovjerenjen zapisnik njihova razgovora, dapače i javno je objavljen – tzv. desni redatelj **Jakov Sedlar** ponudio nam je novi film o sestrama milosrdnicama pod nazivom *Male velike sestre*.

Scenarij ovog filma nastao je prema kriterijima koji neodoljivo podsjećaju na logiku viđenu u filmu o **Dijani Budisavljević** čija je redateljica u hrvatskoj javnosti svrstana u tzv. lijeve redatelje. Dakle, za one koji nisu

Piše:

Dr. sc. Ante DELIĆ

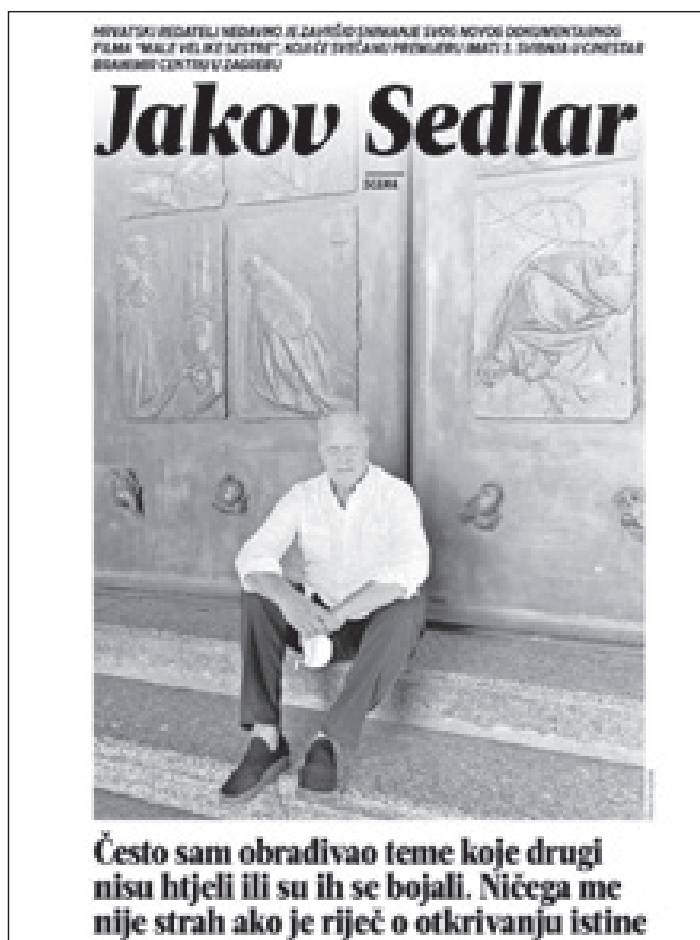
upućeni, u priči o D. Budisavljević tvrdi se da jedna žena (D. Budisavljević) samostalno rukovodi zbrinjavan-

njezinim karitativnim sastavnicama. Usput budi rečeno, ovo nije bio jedini primjer takve suradnje. U filmu pak o sestrama milosrdnicama opet nas se hoće poučiti kako je ravnateljica bolnice **Bogoljuba Jazvo** zajedno s nadbiskupom Stepincem skrivala 309 Židova u bolnici u kojoj je radilo oko 300 zaposlenika i da za to nitko izvan bolnice u tom ratnom vohoru nije znao, odnosno da su cijeli taj projekt svih tih ratnih godina predvodili ravnateljica Jazvo i nadbiskup Stepinac samostalno.

Netko će zaključiti kako se radi o hvalevrijednom primjeru njegovanja svojevrsnog ekumenizma i na filmskom platnu kad je riječ o traumatičnim temama iz hrvatske povijesti, a sve s razlogom njihova prevladavanja, suočavanja s prošlosti i pomirenja. Međutim, oni koji nisu skloni obrnutoj logici, zasigurno će se zapitati kako je moguće da u ratnom vohoru ravnateljica Jazvo može voditi osobne pothvate i spašavati stotine osoba, a da nitko od nadležnih vlasti za to ne zna, osim nadbiskupa Stepinca, dok Dijana Budisavljević to ne može. Netko će možda reći kako svaki scenarist ima pravo

na umjetničku slobodu. Naravno, da ima. Dapače, ona je u svakoj umjetnosti nužna i poželjna, ali onda to treba jasno istaknuti i na početku filma upozoriti neupućenog gledatelja da je svaka sličnost sa stvarnim osobama slučajna. Međutim, film o milosrdnicama je predstavljen kao „dokumentarni“ koji „hrabro“ rasvjetljuje „nepoznatu povijesnu epizodu“ i sl.

U filmu su korišteni materijali iz arhiva Družbe sestara milosrdnica, među

Politički korektna "istina" nije istina, nego prilog novim frustracijama

njem stotina i tisuća djece u složenim okolnostima svjetskoga rata.

Svatko sklon logičnom razmišljanju shvatio je zavidnu maštovitost takvog scenarija, dok su povjesničari na temelju otkrivenih činjenica i dokumenata pokazali da je Dijana Budisavljević bila jedna u nizu osoba na različitim razinama koje su bile uključene u humanitarni pothvat pokrenut i odobren od samog državnog vrha preko nadležnih ministarstava i u suradnji s vrhom Katoličke crkve i

tim samo oni pomno odabrani, odnosno oni koji se uklapaju u takve unaprijed zadane okvire prihvatljive istine. Nismo mogli vidjeti fotografije i dokumente koji daju odgovor na pitanje, kakav je bio odnos ravnateljice Jazvo s hrvatskim državnim vlastima tijekom četiri ratne godine, a ona je po prirodi svoje dužnosti morala biti na njih upućena. Kako su se različite institucije Nezavisne Države Hrvatske odnosile prema bolnici? Kako se bolnica financirala?

ramo upoznati u cjelini. Ravnateljica Jazvo je za vrijeme svoga djelovanja u razdoblju od 1941.–1945. po prirodi svog položaja ravnateljice bolnice ostavila iza sebe veliki broj dokumenata iz kojih možemo jasno zaključivati o njezinu radu u kontekstu ovdje postavljenih pitanja? Zašto to u filmu nismo vidjeli? Sestra Jazvo iza sebe je ostavila i ostavštinu nastalu za vrijeme njezina dugogodišnjeg izbjeglištva u Argentini, te bi i ti dokumenti također značajno pridonijeli rasvjetljavanju ove teme.

na, iako joj je metodologija kudikamo ozbiljnija i temeljitija od scenarija mnogih dokumentarnih filmova.

Neki sugovornici u filmu o časnim sestrama ranije su tvrdili da su vlasti Nezavisne Države Hrvatske i poglavnik Pavelić, zajedno s časnim sestrama i zagrebačkim nadbiskupom Stepincem, spašavali kozaračku djecu – nedavno je to izrečeno i na predstavljanju tek izašle knjige o ulozi nadbiskupa Stepinca u zbrinjavanju ratne siročadi – dok se u

filmu tvrdi kako su časne sestre židovsku djecu u bolnice skrivale od ustaša. Štoviše, ističe se kako su časne sestre od plahti pravile užu i spuštale djecu kroz prozor bolnice da ih ustaše ne pronađu. Uzbudljiviji scenarij ne možemo vidjeti ni u partizanskim filmovima. Scenarij je to koji bi prosječni konzument hrvatskih medija svrstao na tzv. lijevi redateljski spektar, a ovdje ga pronalazimo na tzv. desnom spektru. Ekuimenizam na filmskom platnu ili nešto drugo?

Na premijeri filma novi zagrebački nadbiskup **Dražen Kutleša**

izjavio je kako treba otkrivati istinu, a ne ju zamagljivati, te da su oni koji zamagljuju istinu na strani zloga. S time se moramo složiti, međutim zašto do sljednu primjenu te formule ne vidimo u ovom filmu (i u stanovitim pohvalama njegovu autoru)?

Na koncu, i na ovome slučaju vidimo kako ni 2023. godine nismo u stanju govoriti o vlastitoj prošlosti bez autocenzure i političke korektnosti. Za svjetovnu vlast odavno znamo da se nalazi na tim postavkama, međutim duhovna bi vlast trebala imati suprotne kriterije. Ponajmanje se treba čuditi pojedincima koji već profesionalno nastupaju poput trgovaca u hramu zaogrnuti, milozvučnim frazama o jedinjoj nam domovini, jer takvih će se uvijek i svugdje lako pronaći...

Osmrtnice č. s. Bogoljube Jazvo (+ 1975.), u posjedu autora: Nije li ona pouzdaniji svjedok od politički korektnih mistifikatora?

Zašto su javnosti uskraćeni ti dokumenti, ako film ima za cilj prikazati istinu o sestrama milosrdnicama i istinu o toj nepoznatoj epizodi hrvatske povijesti?

Ovako se stječe dojam da je bolnica u Vinogradskoj bila nekakvo eksteritorijalno, da ne kažemo samoodrživo područje, svojevrstan *corpus separatum* koji je bio izvan bilo kakvog dosega ne samo hrvatskih državnih vlasti, nego i njemačkog SS-a kad je riječ o deportacijama Židova.

Časna majka **Miroslava Bradica** u filmu naglašava kako je ravnateljica Jazvo uzor današnjim milosrdnicama i kako one nasljeđuju njezin put. To je lijepo i pohvalno, no da bismo mogli nasljeđovati nečiji put, prvo ga mo-

Njezino djelovanje u Argentini nije moguće prešućivati, ako želimo u cjelini razumjeti njeno ratno razdoblje. Primjerice, kao što su u filmu prikazani dokumenti koje je **Marko Danon** pronašao u Republici Srbiji, tako je bilo potrebno prikazati i one dokumente koji govore o djelovanju sestara milosrdnica u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, jer to je središnja tema filma, zar ne?

Usput budi rečeno prije gotovo dva desetljeća objavljena je knjiga koju nije moguće zaobići kad je riječ o karitativnom djelovanju sestara milosrdnica u okolnostima trajanja ratne Nezavisne Države Hrvatske. Autor knjige, **Branimir Kovačević**, i sâm je bio svjedokom jedne takve priče. Naravno, knjiga je do danas prešuće-

ZAHVALA HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA, PODRUŽNICE GOSPIĆ

Zahvalni smo ličko-senjskom županu gospodinu Ernestu Pettryju i Županijskoj skupštini da su uočili naš rad za opće dobro Doma i Naroda te nam povodom *Dana Ličko-senjske županije* dodijelili **PRIZNANJE** i **SPOMEN-PLAKETU LIČKO-SENJSKE ŽUPANIJE** za osobit doprinos u zaštiti ljudskih prava i promicanju interesa bivših političkih zatvorenika.

PRIZNANJE i **SPOMEN-PLAKETU** prihvaćamo kao izraz dužnog poštovanja i pijeteta prema hrvatskim žrtvama u našoj Županiji i Hrvatskoj od kobne 1918. do završetka Domo-vinskoga rata.

Među tisućama ubijenih Hrvatica i Hrvata, mučenih u logorima i pro-

gnanih posebno su bile stradalnice naše žene. Teško je bilo slušati svjedočenja tih preživjelih mučenica o bestijalnim ubijanjima, te grozomornim mučenjima i najodvratnijim poniženjima kojima su bile izvrgnute.

Također smo, iz istih razloga, zahvalni i Ministarstvu hrvatskih branitelja. Podatke iz našega istraživačkoga rada, koje objavljujemo u **POLITIČKOM ZATVORENIKU**, glasilo HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA, unijeli su u svoju dokumentaciju o stratištima i grobištima. Iz više grobišta izvršili su ekshumaciju i kršćanski ukop žrtava.

Kada sve bude znanstveno obrađeno i objavljeno, razotkrit će se veli-

kosrpske i jugokomunističke laži te krivotvorine o hrvatskoj genocidnosti. Velikosrpski i jugokomunistički zločini bit će objelodanjeni, te će se pisati nova hrvatska povijest tog razdoblja utemeljena na istini.

Za priznanje za naš rad uručili su nam hrvatsku zastavu, kako se to u prigodnim svečanostima dodjeljuje zaslužnima.

Mi smo udruga koja će se zbog starosti i bolesti članova uskoro ugasiti. Ne pomlađujemo se, jer hvala Bogu, u Hrvatskoj nema novih političkih uznika i ne će ih u budućnosti ni biti.

HDPZ-Podružnica Gospić

**PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U
HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA
(099-670 41175)**

POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. (br. 1-201), 4 CD-a	27 € (200 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997.; 1998.-2002. (br. 1-129), 2 CD-a	8 € (60 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. (br. 130-165), CD	3 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. (br. 166-201), CD	3 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. (br. 202-255), CD	3 € (30 kn)
Damir BOROVIČAK, Gvozdansko. Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora , Zagreb, 2012.	16 € (120 kn)
Ivo BJELOKOSIĆ, Svećenik matični broj St. Gradiška 2019 , HDPZ – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.	10 € (80 kn)
Mara ČOVIĆ, Sjećanje – Svjedočenje , Rijeka, 1996.	5 € (40 kn)
Tomislav DRŽIĆ, Hladne je v peklju , Zagreb, 2009.	4 € (30 kn)
Macelj 1945 - monografija	27 € (200 kn)
Petar MAMIĆ – Fabijan DUMANČIĆ, Jugoslavenski komunistički zločin: Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946. , HDPZ, Zagreb, 2022.	20 € (150 kn)
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugome svjetskom ratu i poraću (Izdanje HDPZ – Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo)	20 € (150 kn)
Drago SUDAR, Odrastanje u Titovim zatvorima , HDPZ, Zagreb, 2014.	10 € (80 kn)
Bruno ZORIĆ, Svjetlo i sjene , (pjesme), HDPZ – Podružnica Zadar, Zadar 2000.	5 € (40 kn)

OBAVIJEST

Molimo suradnike da svoje priloge za 296. broj (srpanj – kolovoz – rujan 2023.) dostave najkasnije do 15. rujna 2023. godine.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od zaključenja prethodnog broja (27. ožujka) do zaključenja ovog broja (26. lipnja 2023.), svojim prilogom opstanak Hrvatskog društva političkih zatvorenika i časopisa *Politički zatvorenik* nesebično je pomogao:

Mile (Mike) MILKOVIĆ
– Vancouver (Kanada) –
259,83 €

Zahvaljujemo se darovatelju te se preporučujemo i ubuduće. (Ur.)

SURADNJA – POZIV I OPOMENA

Puno puta je na ovim stranicama objavljen poziv na suradnju. Svaki put smo pritom podsjećali na to da vrijeme neumitno čini svoje i da će nezabilježene uspomene na stradanja Hrvata u jugoslavensko doba – ono nekomunističko i ono komunističko – okrnjiti našu povijest i pomoći svima koji Jugoslaviju i jugoslavenstvo žele uljepšati. U najvećem broju slučajeva bio je to, nažalost, poziv gluhima i (zašto i to ne kazati?) neodgovornima, o čemu rječito govori sve uži krug suradnika ovog časopisa.

Ma što tko mislio, to sužavanje suradničkoga kruga nije posljedica nikakve odluke niti hira uredništva, nego nemara onih koji bi možda imali što kazati, ali im je lakše ljenčariti i šutjeti (pa usput ponekad možda prigovoriti da se ne objavljuje ono što uopće nije napisano). A uza sve nevolje koje ovaj časopis prolazi već dugi niz godina (sad su iza nas već desetljeća muke), možemo sebi neskromno pripisati činjenicu koju nikad nitko ne će moći osporiti: nikad se u na ovim stranicama nije organizirano kadilo vlasti niti se je ikad dogodilo da je netko bio cenzuriran.

Ne će biti ni ubuduće: uredništvo ne može nikoga prisiliti na suradnju, nikomu ne može suradnju honorirati, ali može obećati da će časopis, sve dok postoji, biti otvoren baš svima kojima je do Hrvatske i do slobode! (Ur.)

IN DIESER AUSGABE

Das politische und gesellschaftliche Leben Kroatiens zeigt jeden Tag, wie unreif seine Akteure sind und wie wenig sie sich um die historischen Wahrheit scheren. Die lokalen Behörden in Varaždin, einer Stadt im Nordwesten Kroatiens, wehren sich gegen die Anbringung einer Gedenktafel für die Nonne **Lipharda (Josipa) Horvat**, die im Mai 1945 ohne Gerichtsverfahren ermordet wurde, weil auf der Tafel steht, dass sie von den Kommunisten ermordet wurde, aber der Generalrat ihres Ordens (Genossenschaft der Töchter der christlichen Liebe) vergaß zu erwähnen, dass ihr Mitglied (und zahlreiche andere) nicht nur von den kommunistischen, sondern auch von den jugoslawischen Behörden ermordet wurde. Denn 1945 wurde nicht nur die kommunistische Ordnung errichtet, sondern auch Jugoslawien wiederhergestellt. Mit anderen Worten: Die Barmherzigen Schwestern begünstigen die geistigen Erben ihrer Übeltäter und verschweigen ihre verräterische Rolle als Kollaborateure (Jugoslawien-Anhänger). Parallel dazu verabschiedete das kroatische Parlament eine Resolution, in der es den Holodomor zum Völkermord erklärte, gleichzeitig aber die jugoslawischen Kommunisten, die den Urhebern dieses und anderer Völkermorde (der Kommunistischen Partei der Sowjetunion) blindlings folgten, als „Antifaschisten“, Humanisten und Vorreiter des demokratischen Kroatien bezeichnete.

*

Auf eine ähnliche Manifestation politischer Korrektheit, die sich nicht um Fakten und Logik kümmert, wird von **Dr. sc. Ante Delić** hingewiesen, der über den Film von **Jakov Sedlar** zum Thema Barmherzige Schwestern schreibt: In diesem auf den ersten Blick

antikommunistischen Film werden die Ereignisse so dargestellt, dass Jugoslawien verschont und Kroatien desavouiert wird, und - was am interessantesten ist - die Mehrheit des kroatischen Publikums ist nicht in der Lage, diese Falle überhaupt zu bemerken.

*

Alfred Obranić ärgert sich über die Unterdrückung von *Hrvatsko slovo*, einer Kulturzeitschrift, die ihr Erscheinen aufgrund fehlender staatlicher Finanzierung eingestellt hat, während der Staat gleichzeitig die vom serbischen Nationalrat und der Unabhängigen Demokratischen Partei Serbiens kontrollierte Wochenzeitung *Novosti* mitfinanziert, die in jeder Ausgabe die kroatischen Opfer und den kroatischen

des Unabhängigen Staates Kroatien (1941-1945) „kulturell kollaborierten“. Zu ihnen gehört der Dichter **Branko Klarić**, der 1945 ohne Gerichtsverfahren ermordet wurde. Sein Sohn **Ivo Klarić** fragt, wer und nach welchen Kriterien seinen Vater als „Faschisten“ eingestuft hat (denn aus seinem Werk geht dies nicht hervor), und ob das Etikett „Faschist“ nur für die Kinder von Branko Klarić gilt, oder auch für seine Enkel und Urenkel? Seiner Einschätzung nach handelt es sich um einen Versuch, die kroatische nationale und kulturelle Identität im Namen einer vermeintlich kosmopolitischen, aber im Grunde bolschewistischen Ideologie zu zerstören.

*

Wasserfall Kravica bei Ljubuški (Herzegowina)

Staat verhöhnt. Wenn sie Vukovar verhöhnt, würde *Novosti* dann auch Auschwitz verhöhnern, fragt der Autor. Oder können nur kroatische Opfer ungestraft verhöhnt werden?

*

Die neuen Zagreber Stadtbehörden, die von der ultralinken Gruppe Može-mo! dominiert werden, fordern die Änderung der Straßennamen von Zagreb, die nach kroatischen Schriftstellern benannt sind, die mit den Behörden

Über den Begründer des kroatischen Nationaldenkens und Vater des Vaterlandes **dr. Ante Starčević** und zum Anlass des 200. Jahrestages seiner Geburt schreibt **Dr. sc. Tomislav Jonjić** und veröffentlicht in dieser Ausgabe den dritten Teil seiner Studie über das kroatische Staatsparlament im Jahr 1942, während **Darko Utovac** einige interessante Dokumente und Zeugnisse aus der Geschichte Südkroatiens vorstellt.

IN THIS ISSUE

The Croatian political and social life daily demonstrates how immature its actors are and how little they care about historical truth. The local authorities in Varaždin, a city in northwestern Croatia, oppose the installation of a memorial plaque for the nun **Lipharda (Josipa) Horvat**, who was killed in May 1945 without trial. The plaque states that she was killed by communists, but her religious order (Society of the Sisters of Mercy, Croatian translation: Družba sestara milordnica) failed to mention that their member (and many others) were killed by authorities who were not only communist but also Yugoslavian. Because, not only was a communist regime established in 1945, but Yugoslavia was also restored then. In other words, the Sisters of Mercy are favoring the spiritual heirs of their tormentors by remaining silent about their collaborationist (Yugoslavian) role. In parallel, the Croatian Parliament adopts a declaration declaring the Holodomor as genocide, but at the same time, it refers to the Yugoslav communists, who blindly followed the perpetrators of that and other genocides (the Communist Party of the Soviet Union), as “antifascists”, humanists, and precursors of democratic Croatia.

*

A similar manifestation of political correctness that disregards facts and logic is also pointed out in the work of **Ante Delić, Ph. D.**, who critiques **Jakov Sedlar's** film about the Sisters of Mercy. Even in this seemingly anti-communist film, events are presented in a way that favors Yugoslavia and discredits Croatia, and, most interestingly, a significant portion of the Croatian public is not even capable of noticing this trap.

*

Alfred Obranić expresses his discontent over the stifling of *Hrvatsko slovo*, a cultural magazine that ceased publication due to a lack of state support, while the state continues to financially support *Novosti*, a weekly publication under the supervision of the Serbian National Council and the Independent Democratic Serbian Par-

is the poet **Branko Klarić**, who was killed without trial in 1945. His son, **Ivo Klarić** wonders who and by what criteria determined his father to be labeled as a “fascist” (as it does not stem from his work) and whether this label extends only to the children of Branko Klarić or if it will also affect his grandchildren and great-grandchildren? According to his assessment, this is

Baderna - a village in Croatian Istria

ty, which mocks Croatian victims and the Croatian state issue after issue. The author wonders whether *Novosti* would mock Auschwitz in the same way they mock Vukovar. Or is it only Croatian victims that can be openly mocked without consequences?

*

The new city authorities in Zagreb, dominated by the ultra-left group *Možemo!*, are demanding changes to the names of streets in Zagreb that are named after Croatian writers who “culturally collaborated” with the authorities of the Independent State of Croatia (1941-1945). Among them

an attempt to undermine the Croatian national and cultural identity in the name of a supposedly cosmopolitan, but essentially Bolshevik ideology.

*

Tomislav Jonjić, Ph. D. writes about **Dr. Ante Starčević**, the founder of Croatian nationalist thought and the Father of the Homeland, on the occasion of the 200th anniversary of his birth. He presents the third part of his study on the Croatian State Parliament in 1942. Meanwhile, **Darko Utovac** provides several interesting documents and testimonies from the history of southern Croatia.

OMLADINSKA ORGANIZACIJA

OSNOVNE ŠKOLE

PROLOŠAC DONJI

K A R A K T E R I S T I K A

ZA DRUGA: ČEŠIJAR MATU

Drug je rođen 9. listopada 1947. godine u Prološcu Donjem općina Imotski. U radu omladinske organizacije je bio prosječan. Drug je miran i povučen, što mu je možda sa strane roditelja nametnut takav odgoj od prvih dana. Radio je na svim omladinskim akcijama, kao i na elektrifikaciji svoga sela.

Mladinao nema mističnih ni religioznih predrasuda. Često puta je diskutirao na sastancima o pitanjima koje je raspravljala omladinska organizacija.

Od istog se mladinao očekuje da će i dalje biti također dobar.

Za Sekreterijat

~~Zaostavljeno~~

Marekta Luca

Narodna Omladina Hrvatske
OPĆINSKI KOMITET

IMOTSKI

Broj 276/19-62

Imotski, dne 29. VI. 1962

Karakteristiku ovjerava Općinski komitet
NCH-e Imotski.

Predsjednik

[Signature]
Ostojač Vero

OPĆIJSKI KOMITET SRH

IMOTSKI

Proj: 45/74.

Imotski, 12.II-1974. god.

RAĐNIH ORGANIZACIJA I

USTANOVA I

ORGANIMA DRŽAVNE UPRAVE

S V I M A

Komisija za Kadrovsku politiku je na jednom od svojih prošlogodišnjih sastanaka, na našu preporuku, donijela zaključak "Da svaka radna organizacija, ustanova, i organi državne uprave pri raspisivanju natječaja za popunu radnih mjesta, stave u zadatak natječajnim komisijama da se u raspisanom natječaju traže podaci o moralnim i političkim vrlinama pored dokumenata o stručnim kvalifikacijama.

Po završenom natječaju, o prije donošenja odluke o izboru kandidata, o svim traženim podacima izvijestiti Komisiju za kadrovsku politiku i tražiti njeno mišljenje o izboru kandidata, posebno za rukovodeća radna mjesta".

Na ovaj zaključak su upoznate sve radne organizacije ustanove i organi državne uprave, dopisom broj 31 od 1.II-1973. Zapaženo je, međjutim, da se mnogi ne pridržavaju ovog zaključka, te Vam još jednom skraćeno pažnju na njega.

Uz drugarski pozdrav !

S e k r e t a r:

Puljiz Srećko v.r.